

EKONOMİ ÜZERİNE

ABDULLAH ÖCALAN

BİRİNCİ BÖLÜM:

GİRİŞ

Ekonomi kavramı evrenseldir. Tüm canlılar âleminde metabolizma olayındaki madde alışverişinin düzenlenmesi olarak en genel bir tanıma kavuşturulabilir. Cansız maddeden canlandırıcı madde elde etmek ve bunu tüketerek tekrar cansız maddeye dönüştürmek ekonomik faaliyetin özüdür. Toplumun da oluşum ve varlığını sürdürmede bu faaliyetten yoksun kalamayacağı açıktır. Fakat diğer bağlantılı gerçek, canlılık olmadan da -zihniyet, ruh olarak anlamlandırılır- ekonomi olmaz. Dolayısıyla yalnız bir unsura ağırlık vererek çözümlenmek yanlış sonuçlara götürür. Zihniyet ve ekonomiyi iç içe -ara toplumsal gruplar, devlet ve ailedir, daha genel olarak siyasal ve sosyal olgulardır- çözümlenmek en doğru yöntemdir. Yalnız başına ekonomi veya zihniyet analizleri fili kıllarla tarif etme hatasına götürür.

Ekonomi kelimesinin Yunanca anlamı “aile yasası, ev yasası, evi geçindirme kuralları” demektir. Sözcük olarak Antikçağ Grek-Helen dünyasına aittir. Eko-nomos, ev yasası, kadının yaptığı işler, ev işleri, kadına ait işler anlamına geliyor. Ekonomos, ekonomi, kadın işidir, üretime dayalıdır, ekonomist de bu işi yapandır, ekonomist kadındır. Ailenin maddi geçim kurallarını, çevresini, malzeme ve diğer materyallerini ifade etmektedir. Ekonomiyi sosyolojik açıdan anlamlı değerlendirmek istiyorsak, en doğru yaklaşım, Ekonomi biliminin de kadın biliminin bir parçası olarak geliştirilmesi olacaktır. Ekonomi baştan beri kadının asal rol oynadığı bir toplumsal faaliyet biçimidir. Çocukların beslenme sorunu kadının sırtında olduğu için, ekonomi kadın için hayati anlam ifade eder. Namus, Eko-nomos’tan geliyor. Bunun da kadının temel işi olduğu açıktır. Kadının ekonominin merkezinde rol oynaması anlaşılır bir husustur. Çünkü çocuk yapmakta ve beslemektedir. Ekonomiden kadın anlamayacak da kim anlayacaktır! Uygur toplumda kavramı daha da genelleştirirsek, küçük toplulukların ‘geçim kuralları’ olarak ifade edilmesi mümkündür.

Ekonomik sorun esas olarak kadının ekonomiden dışlanmasıyla başlar. Genelde uygarlık tarihinde, özelde kapitalist modernitede kadın dışlanınca, kocaman erkeklerin üzerinde en çok oynadıkları ekonomi bu nedenle sorunlar yumağına dönüşmüştür. Ekonomiyle organik ilgisi olmayan, sadece aşırı kâr ve güç hırsıyla başta kadın olmak üzere tüm ekonomik güçleri denetimleri altına almak için girilen bu oyun, sonuçta her tür hiyerarşinin, iktidar ve devlet güçlerinin toplum üzerinde bir ur gibi büyümesine yol açarak sürdürülemez ve oynanamaz bir aşamaya dayanmıştır.

Ekonominin kadının elinden alınıp tefeci, tüccar, para, sermayedar ve iktidar-devlet ve ağa gibi davranan yetkililerin eline verilmesi, ekonomik yaşama en büyük darbe olmuştur. Ekonomi-karşıtı güçlerin eline verilen ekonomi, hızla iktidar ve militarizmin temel hedefi haline getirilerek, tüm uygarlık ve modernite tarihi boyunca sınırsız savaş, çatışma, bunalım ve kavgaların baş etkenine dönüştürülmüştür. Günümüzde ekonomi, ekonomiyle ilgisi

olmayanların, kâğıt parçalarıyla oynayarak kumardan beter yöntemlerle sınırsız toplumsal değer gasp ettikleri bir oyun alanı haline getirilmiştir. Kadının kutsal mesleği, tamamen kendisinin dışlandığı, savaş makinelerini, çevreyi yaşanmaz hale getiren trafik araçlarını ve temel insan ihtiyaçlarıyla pek fazla alakası olmayan kâr getiren fuzuli ürünleri üreten imalathanelere, borsalara, fiyat ve faiz oyunlarına çevrilmiştir.

Mademki çocuğu karnında beslemekten tutalım, en zor doğum sonrası ayakta durabilecek hale getirinceye kadar kadın besliyor, evin besleme zanaatkârı da kadındır; o halde en temel güç kadındır. Cevabım gerçeğe daha saygılı sosyolojik bir cevaptır. Biyolojiyle bağını da kesin göz önünde bulundurarak. Kaldı ki, tarım devrimindeki rolü ve milyonlarca yıl bitki toplayıcılığıyla halen sadece ev içinde değil, ekonomik yaşamın birçok alanında da çarkı döndüren kadındır. Bilimlerin temelini atma onurunu taşıyan Antik Yunanlıların ekonomiye ev yasası, kadın yasası olarak ad koymaları da bu gerçeği binlerce yıl önce tespit ettiklerini gösterir.

Kadından sonra başta çiftçiler olmak üzere gerçek ekonomiyle ilgilenen çobanlar, zanaatkârlar ve küçük tüccarlar da iktidar ve sermaye tekel aygıtları tarafından adım adım ekonomiden dışlanarak tam bir ganimet ortamı yaratılmıştır. En çok aydınlatılması gereken bir konuyla karşı karşıyayız. Bir anlamda ekonomik yaşam alanlarının ve nesnelere talanı olan uygarlık süreçleri nasıl oldu da meşrulaştırılıp günümüze kadar taşındı? Ekonomiyi tasfiye eden güçler nasıl temel ekonomik faktörler olarak sunuldu? Sümer toplumunda tanrılar inşa edilirken bundan daha gerçekçiydiler dersek yanılmış olmayız. Tüm bu eleştirilere rağmen, K. Marks kapitalist ekonomi adı altında sunulan dehşetin, felaketin farkındaydı. Fakat kapitalist modernitenin kendi hegemonyasını alabildiğine inşa ettiği bir dönemde çözümleme ve devrimci eylemi ancak bu kadar olabildi dersek daha doğru olur.

Ekonominin kendisi beslenme konusu olan her şeydir. Ekonomi-politiğe (K. Marks'ın Kapital'i dahil) göre ise, piyasalara göre üretim üzerinden sağlanan kâr, rant, faiz ve ücretler ekonominin temel konusunu teşkil etmektedir. Bilim değil, tamamen burjuvazinin kâr üzerine kurulu yaşamına göre bir disiplin söz konusudur. Kâr esas alınarak düzenlenen ekonomik yaşam toplumun en dibindeki sorundur. İnsan yaşamını kâra göre düzenlemek en vahşi iktidar anlamına gelir. Biyo-iktidar kavramı biraz da bu gerçeği ifade eder. Tarih boyunca tüm toplumlar insan ihtiyaçları dışında zenginleşmek için yapılan mal ve para birikimlerine hep şüpheyle bakmışlar, fırsat bulur bulmaz bu birikimleri ihtiyaç sahiplerine dağıtmaktan çekinmemişlerdir. Birikimin felaketlere karşı değil de, bazı grup ve kişilerin zenginleşmesi için yapılmasının hep ahlâkın kötü biçimindeki yargısına maruz kalması boşuna değildir. İnsan yaşamı gibi kutsal tutulması gereken bir değeri birikimcilere ipotek etmek en büyük ahlâksızlık sayılmıştır. Batının kapitalist modernitesinin bin bir hukuk ve güç aygıtıyla meşrulaştırmak istediği şey bu olgudur. Kutsal Kitapta geçen Leviathan özünde bu olguya işaret etmektedir. Topluma karşı canavar olarak simgeleştirilmektedir. Ekonomi olmayan, tersine ekonominin canına okuyan olgular kümesi ekonomi-politik adı altında bilim diye sunulmaktadır. Marks'ın İngiliz ekonomi-politiğini rasyonelleştirmede hiç de az olmayan çabası ekonomiyi değil, anti-ekonomiyi ifade etmektedir. Buna ekonomi demesi sosyalist toplumda değil, herhangi bir toplumda bile etik olamaz. Hegel'i ayakları üstüne kaldırmak isterken, kendisini baş aşağıya düşürmüştür. Özcesi, piyasa üstünde yürütülen sermaye birikimi ve kâr operasyonları tarihte eş görülmemiş ekonomik sorunların temelidir. Şu hususu belirtmeliyim ki, insanlar için zorunlu beslenme, giyinme, taşınma ve barınma ihtiyaçlarına hizmet ettikçe, piyasaya karşı olmanın ve

onu meta fetişizminin aracı olarak değerlendirmenin tutarlı bir yönü yoktur. Bu anlamda piyasa gerekli ve iyi bir ekonomik araçtır. Karşı olunan bu değildir. Piyasalar üzerinde bir yandan fiyatlarla oynayarak, diğer yandan uzak mesafeler nedeniyle oluşan aşırı kâr sistemine, yani kapitalizme karşı çıkmaktadır. Anti-kapitalist olmak bu sisteme, tabii bu sistemi ayakta tutan her şeye karşı olmaktır. Piyasa gerçeği bu kapsamın dışındadır. Bilakis sermaye tekelleri fiyatlarla sürekli oynayarak ve böylelikle kâr olanaklarını canlı tutarak piyasalarda sağlıklı ve adil bir değişimin oluşumunu engellerler. Yani kapitalizm sadece anti-ekonomi değil, anti-pazardır da. Böyle olmasaydı, sürekli bunalım ve finans oyunları ile toplumsal yaşam alt üst edilebilir miydi? Bunca bilim ve tekniğe rağmen aşırı nüfus artışı, işsizlik, yoksullaşma ve çevre imhası başta olmak üzere, insanlığı tehdit eden sorunlar bu dönemdeki kadar büyüyebilir miydi?

Uygar toplumda metalaşmanın çok önemli bir olgu olarak geliştiğini gözlemliyoruz. Yani metalaşmayla uygar toplum (özel mülkiyetli, sınıflı, kentli ve devletli toplum) arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Meta ve metalaşma toplumun, uygarlaşmanın baş kategorilerindedir. O halde metayı tanımlamak çok önemlidir. Basitçe insanın ihtiyacını gideren bir nesnenin kullanımı dışında (bir fayda, bir ihtiyacı direkt gidermesi dışında) değişim değeri (alışveriş, ticari değer) kazanması halinde metalaştığından bahsedebiliriz. Toplum çok uzun süre değişim değerine yabancıdır. Bunu düşünmez bile, ayıp sayar. Değerli bir nesneyi değerli bulduğu topluluk veya bireylere armağan eder. Armağanın yerine 'değişimin' geçmesi tam bir uygarlık icadı veya hilesidir. Uygarlık öncesi veya dışındaki toplum için değişim ayıptır ve çok zorunlu olmadıkça kaçınılması gerekir. Toplum derin tecrübesiyle biliyor ki, bir kullanım nesnesi en temel dokusu olarak ekonomik kurum dışına taşar ve değişim konusu olursa, başına her tür belayı getirebilir. Dolayısıyla değişime karşı çok hassastır.

Metanın değişim değeri haline gelmesiyle ticaret ve tüccar çok önemli bir uygarlık kategorisi haline gelmiştir. Kısaca belirteyim ki, ben metayı Karl Marks gibi yorumlamıyorum. Yani metanın değişim değerinin işçinin emeğiyle ölçülebileceği iddiasını önemli sakıncalar doğuran bir kavramlaşma sürecinin başlangıcı olarak değerlendiriyorum. Günümüzde neredeyse metalaşmadık bir değeri kalmayan toplumun çözülüşünü göz önünde bulundurursak, ne demek istediğimi daha iyi açıklamış olurum. Toplumun metalaşmasını zihnen kabul etmek demek, insan olmaktan vazgeçmek demektir. Bu, barbarlıktan daha ötesi demektir; bir benzetmede bulunacak olursak, mezbahada parça parça edilmiş hayvanın satışa sunulmasının tüm insan toplumuna taşırılması demektir. Toplumsal kötülüğün temelinde faiz, faizin temelinde ticaret, ticaretin temelinde meta vardır. Ekolojinin yıkımıyla da ticaretin yakın bağı vardır. Toplumsal doku olmaktan çıkan ekonomi, doğadan köklü kopuşun da başlangıcıdır. Çünkü maddi değerleriyle canlı değerlerin birliği köklü bir ayrıma tabi tutuluyor. Bir nevi kötü metafiziğin tohumu atılıyor. Madde ruhsuz, ruh maddesiz kılınarak, düşünce tarihinin zihni en çok bulandıran ikilemine yol açılıyor. Maddecilik ve maneviyatçılık biçimindeki sahte ayırım ve tartışmalar, tüm uygarlık tarihi boyunca ekolojik ve özgür yaşamı ortadan kaldırıyor. Ölü madde ve evren anlayışıyla ne olduğu belirsiz bir ruhçuluk, insan zihnini adeta işgal ve istila edip sömürgeleştiriyor.

Bir noktada daha kuşkumu belirtmek istiyorum. Toplumsal değerlerin (bu arada metalar da dahil) ölçülebileceğinden kuşkuluyum. Yalnız canlı emeğin değil, sayılması olanaksız emeklerin ürünü olan bir maddeyi bir kişinin emeğinin değeri saymanın kendisi yanlışlık olup, değer gaspı ve hırsızlığın önünü açan bir yaklaşımdır. Nedeni açıktır. Sayılamayacak emeklerin

karşılığı nasıl ölçülecek? Dahası, değeri hiç ölçüme girmeyen emekçiyi doğuran ve büyüten ananın, ailenin emeği nasıl ölçülecek? Değer denen nesnenin içinde gerçekleştiği tüm toplumun hakkı nasıl ölçülecek? Tartışmayı uzatabiliriz. Dolayısıyla değişim değeri, artık-değer, emek-değer, faiz, kâr, rant gibi kavramlar hırsızlıkla (resmi ve devlet gücü yoluyla) ortaktır. Değişim için başka ölçüler bulmak veya armağan tarzının yeni biçimlerini geliştirmek anlamlı olabilir.

Ekonomi temel mahiyette bir tarihsel toplum eylemidir. Hiçbir birey (efendi, bey, patron, köle, serf ve işçi olarak) ve devlet ekonomik eylemin aktörü olamaz. Örneğin en tarihsel-toplumsal bir kurum olan annelik işinin karşılığını hiçbir patron, bey, efendi, işçi, köylü, kentli birey ödeyemez. Çünkü annelik toplumun en zor ve gerekli eylemini, yaşamın sürdürülmesini belirliyor. Sadece çocuk doğurmasından bahsetmek istemiyorum; analığa bir kültür, sürekli yüreğiyle ayaklanma halinde bir olgu, zekâ yüklü eylemin sahibi olarak geniş açıdan bakıyorum. Doğru olan da budur. Peki, bu kadar zorunlu, zorlu, eylemli, yürek ve akıl dolu, sürekli ayaklanma halindeki kadına ücretsiz emekçi muamelesi yapmak hangi akıl ve vicdanla bağdaşabilir? En emekçi ideoloji olarak Marksizm'in bile aklına getirmediği bu ve benzer toplumsal eylem sahiplerini ücret dışı tutup, patronun uşağını başköşeye oturtan bir ekonomi bilimi, çözümünü nasıl sosyal olarak sunabilir? Marksist ekonomi fena halde bir burjuva ekonomidir. Büyük bir özeleştiriyeye ihtiyacı vardır. Cesurca özeleştiriyeyi yapmadan burjuvazinin çıkar sahasında sosyalizm aramak, tıpkı yüz elli yıllık hareketin (reel sosyalizmin) iflasında, çözümlüşünde (hem de kendiliğinden) görüldüğü gibi, kapitalist sisteme karşılıksız en değerli hizmettir. "Cehennemnin yolu iyi niyet taşlarıyla döşelidir" derken, Lenin ne kadar da doğru söylüyordu! Acaba kendisi, eyleminde de bu cümlelerin doğrulanacağını düşünebiliyor muydu?

Şu husus çok önemlidir: Ekonominin özelleştirilmesi ve devletleştirilmesi erkenden gasp ve hırsızlık olarak yorumlanmıştır. Bu hususu daha 'bilimsel' bir ifadeyle ortaya koyan Karl Marks, emek-değerdeki artık-değerin hırsızlandığını (kâr olarak) söyler. Konu daha derinlikli bir yorumu gerektirir. Ekonominin özel ve devlet mülkiyetine konu olması, bana göre artık-değerin, daha önceleri artık-ürünün dışında bir gasp ve hırsızlık olarak değerlendirilebilir. Toplumun temel dokusu olarak ekonominin, özel ve devletsel olanı dahil, tüm mülkiyetleşme biçimleri ahlaksızcadır; gasp ve hırsızlık konusuna girer. Nasıl ki bir insanın kalbini veya başka bir organını özelleştirmek ve devletleştirmek anlamsızsa veya çok sakıncalıysa, ekonomi için de aynı şey geçerlidir.

Ekonomi, en az devletleştirilmiş, özelleştirilmiş toplumsal gerçekliktir. Toplum kolektivizminin en temel dokusudur. Özelleştirilmesi, devletleştirilmesi düşünülemez bile. Ekonomiyi özelleştirmek, devletleştirmek, temel toplumsal dokuyu tahrip etmek demektir; toplumu en hayati yaşam kurallarından yoksun bırakmak demektir. Hiçbir toplum kapitalizm kadar bu nedenle özelleştirme ve devletleştirmeyi toplumun baş özelliği haline getirmeye ne cesaret etmiş, ne de bunu düşünmüştür. Şüphesiz uygarlık toplumunda tüm toplumsal alanlar devletleştirildiği gibi, en temel dokusu olan ekonomisi de hem özel mülkiyetin hem devlet mülkiyetinin konusu olabilmıştır. Ama hiçbir toplum kapitalizm kadar resmen ve açıkça özel ve devlet mülkiyetini sistem olarak ilan etmemiştir.

Ekonomik alana ilişkin yaklaşımın temelinde metalaşma ve kâra dayalı ekonomiden, kullanım değerine ve paylaşmaya dayalı ekonomiye geçiş olmalıdır. Kârın şahlandırdığı ekonomi sadece toplumu değil, doğayı da tahrip etmiştir. Yaşanmaz bir çevreye doğru yol alınmaktadır. Burjuva ekonomi politikası durdurulamazsa, varacağı yer gerçek bir cehennemdir. Burjuvazinin

azami kâr peşindeki, özellikle sadece parayla oynayarak kâr sağlayan finans kesimlerinin öne çıkması küreselleşmeyi en kötü tarafıyla insanlığa yaşatmaktadır. Tarihin hiçbir döneminde hiçbir toplumsal sınıf bu denli kâr, değer kazanmamıştır. Toplumun yozlaşmasının en başta gelen nedeni ekonominin vardığı finans düzeyidir. Finansın sürüklediği sanayi ve ticaret ise, sürekli metalaşma ve onun en çok kâr getiren lüzumsuz biçimlerini piyasaya sunduğundan, toplumun alamadığı, tüketmediği sözde bir bollukla birlikte korkunç boyutlara varmış bir yoksulluk ve açlık sınırı altında bir öteki insan oluşmasına götürmüştür. İnsanlık bu ekonomi politik ile daha fazla yaşayamaz. Sosyalizmin asıl rolü burada karşımıza çıkar. O da yavaş yavaş meta toplumundan kullanım değeri için üretim yapan topluma, kârı esas alan üretimden paylaşımı esas alan üretime geçişle tanımlanabilir. Sosyalizmin ekonomi politik budur. Bu ekonomi politikası uygulandığında işsizlik, bolluk içinde yoksulluk, aşırı üretimin yanında açlık, kâr ile birlikte çevre tahribi bir kader olmaktan çıkar.

Bu noktada toplumu ekonomik temel ve ahlaki üstyapı gibi bölme kavramları saçma gelmektedir. Ahlak ekonominin, daha doğrusu yaşamın temel ihtiyaçlarının elde edilmesinin en iyi yolu olarak tanımlanabilir. Töre ve usul olarak ahlak, ekonominin veya temel ihtiyaçların elde edilme tarzıdır. Dolayısıyla altyapı-üstyapı ayrımları açıklayıcı kavramlar olmaktan uzaktırlar. Ahlak, başta ekonomik çabalar olmak üzere, tüm toplumsal eylemliliklerin iyi tarzında gerçekleştirilmesini ifade eder. Dolayısıyla toplumsal olan her şey ahlakidir. Ahlaki olan her şey de toplumsaldır. Örneğin ekonomi ahlaksal olduğu gibi, din de ahlaksaldır. Doğrudan demokrasi olarak siyaset ahlakın kendisidir.

Ekonomi konusunu tarihsel toplumun ahlaki ve politik ana eylemi olarak düşünüp, gerekirse bir soyutlama ve bilim haline getirmek mümkün olabilir. Ama Avrupa merkezli ekonomi-politiği bilim olarak düşünmek, belki de Sümer mitolojisinden sonra en sömürgeci bir ikinci mitolojiye aklın tutsak olması demektir. Radikal bir bilimsel devrim bu alan için hayati rol oynayacaktır. İsrarla belirtmeliyiz ki, hiçbir toplumsal eylem ekonomi kadar ahlaki ve politik olamaz. Bu vasfıyla demokratik siyasetin en öncelikli konusu olarak anlam bulmaktan kurtulamaz. Toplum sağlığı için tıptan bin kat daha gerekli olan tarihsel-toplum ekonomisi üzerinde demokratik uygarlık sistemi, doğru yorumu kadar gerçek bir devrim vaat etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM:

DOĞAL TOPLUMDA EKONOMİ

Toplumsallaşma sürecinin kendi başına dünya gezegenimizin insan eliyle gerçekleşen en temel olgusu olduğu bilimce kabul görmektedir. Genelde insan dışı tüm canlı varlıklarda süren doğal evrim süreci, insan toplumunda kendini kavrama ve iradesiyle bilinçlice sürdürülmektedir. İnsan türünün Homo Sapiens türünde günümüzün dil yapısına yol açan kavrama sürecindeki sıçrama, iradeli toplum oluşumlarına sıçratma imkânı vermiştir. Yabani topluluk aşamasında insan grupları bir nevi gelişkin hayvan topluluklarının düzeyini yaşıyorlardı. Beyindeki büyüme ve yaşam araçlarını ve tekniklerini kullanma Homo Sapiens türünde niteliksel bir sıçramaya ulaştığında, aslında toplumsal devrimin en temel ve birinci aşaması gerçekleşmiş oluyordu. Bu toplumsal devrimin en temel özelliği, topluluk halinde yaşamının üstünlüğünün kavranmasıdır. Maddede ilk elementlerin oluşumu gibi, toplumsallıkta da dayanıklı birimlerin kalıcı ve giderek ilerleyen bir çizgide gelişimi söz konusudur.

Afrika'nın doğusunda yaşadığı varsayılan ve yaklaşık iki yüz bin yıl öncesine dayanan, ondan sonra bir anadan doğduğu ve elli bin yıl öncesinde simgesel dile kavuştuğu sanılan, yirmi bin yıl önce Toros-Zagros eteklerinde son buzul döneminin sona ermesiyle birlikte tarım öncesi toplumdan çıkıp yaklaşık on beş bin yıl öncesinden itibaren kabilesel tarım ve toplayıcılık-avcılıkla iç içe bir sosyal yaşam düzenine geçtiği genel kabul gören Homo Sapiens (Düşünen İnsan) öykülemesi önemli gerçeklik payı taşımaktadır. Tarım-köy toplumu olarak gelişen bu yaşam tarzının üzerine beş bin yıllık bir dönemle merkezî uygarlık eklendi. Tarım devrimi toplumun maddî ve manevî kültüründe tarihin en köklü devrimidir. İnsan toplumu esas olarak tarımın etrafında şekillenmiştir. Tarımsız toplum düşünülemez. Tarım sadece beslenme sorununun çözümünü sağlamakla kalmaz; zekâ, dil, nüfus, yönetim, savunma, yerleşme, din, teknik, giyim, etnik yapı başta olmak üzere, temel maddî ve manevî kültür araçlarında köklü dönüşüm ve gelişmelere yol açar.

Son buzul döneminin sona ermeye başladığı yirmi bin yıl öncesinden itibaren Toros-Zagros dağ silsilesinin eteklerinde örgütlenmeye çalışılan yeni toplumsallık, zengin bitki türlerinden tarıma ve evcilleşmeye uygun hayvanlardan hayvancılığa geçiş halindeydi. On bin yıl öncesinde bu geçiş süreci yerleşik köy yaşamıyla sonuçlandı. Ekim ve hayvancılık faaliyetleri çiftçi ve çoban toplumsallığını öne çıkardı. İnsanlık için rüya gibi bir yaşam belirdi. Halen izleri süren tüm bayram ve törenlerin temeli bu yeni rüya gibi yaşam sevincinden kaynaklandı. Kıtık toplumundan bolluk toplumuna geçiş yapılmıştı. Yaklaşık on bin yıl başka toplum tipleri tanınmadan bu biçim yaşandı. Bu yaşam biçimi tüm dünyaya yayıldı. Çoklu merkez görüşleri olsa da, beliren yeni yaşamın bu ilk merkezliliğinin belirleyici önemde olduğu güçlü kanıtlarla daha fazla desteklenmektedir.

İlkel komünal çağ, ilkel insandan dördüncü buzul döneminin sonuna, 20000 yıl öncesine kadar olan süreyi tanımlamaktadır. İlkel komünal ana düzeninde ekonomi kültürünün temeli atılmaktadır. Toplayıcılık ve avcılıkla sağlanan besinler anında tüketilmekte, hayvan postu ve bitki liflerinden yararlanılmaktadır. Ağırıklı olarak ana-kadın klanın düzenleyici otoritesidir. Klan toplumunun ana ilişkisi ve çelişkisi doğal çevre koşullarından risk teşkil edenlerden korunmak, elverişlilik ve beslenme imkânı sunanlardan yararlanmaktır. Klan kimliği bu koşullarda hayati vazgeçilmezlik arz etmektedir. Karı-koca mefhumu gelişmemiştir. Doğuran ana tanınmaktadır, ama partner, çiftleşilen erkek tanınmayacak kadar önemsizdir. İnsan toplumu şimdiye kadar yaşamının yüzde 98,5'ini bu biçimde sürdürmüştür. En uzun vadeli toplum biçimi oluyor. Hafif yontulan taşlar ilk temel kullanım araçları olduğu için, bu döneme yontma taş devri de denilmektedir. İlkel vahşet dönemi denildiği de olur. Sosyolojik olarak benimsenen ad ilkel komünal düzendir. İşaret dili kullanılmaktadır. Dere ve göl kıyılarında, mağara ve çakılan kazıklar üzerindeki kulübelerde barınmaktadırlar. Yaklaşık iki milyon yıl yalnız Afrika'da, bir milyon yıldan beri de Asya ve Avrupa kıtasında böyle yaşandığı varsayılmaktadır. Yurt kavramı, sınır, mülkiyet henüz gelişmemiştir. Aidiyet sadece klanla tanınmaktadır. Klan simgeleştirildiğinde, herhangi bir nesneyle, totemle temsil edilmektedir. Kendi içinde aşama yapma, az veya çok gelişmişlik düzeyleri olsa da, dördüncü buzul dönemi sonuna insanlık bu düzen biçimi altında geçiş yapıyor.

Neolitik köy devrimi, bu süreçte ikinci büyük aşamadır. Yaklaşık 12 bin yıl önce gelişen bu devrim, toplumsallaşmanın en büyük adımıdır. Bu adımın insanlığın gelişmesi üzerindeki etkisi maddî ve manevî kurumları ile zihniyet yapısında sürüp gitmektedir. Bugün bile çok arzulanan doğal özgür yaşam zihniyeti, doğayla canlı dostluk, korkutucu tanrısal güçlerin hüküm

sürmediği ve etkilemediği ruhsal yapı, güçlü analık duyguları, kadın-erkek eşitliği arzusu, tarım ve evcilleşen hayvancılığın bugün de Avrupa uygarlığını besleyen ürünleri ve araçları, bu ürünler ve araçlara dayalı ideoloji, düşünce ve dil yapıları ve kavramları, madenlerin keşfi ve kullanıma açılması başta olmak üzere uygarlığı sürekli ve halen besleyen ana unsurlarını yaratan şey, neolitik köy devrimi ve buna dayalı olarak gelişen yerleşik kırsal toplum yapısıdır.

Köy oluşumları şimdiye kadar tarım devrimine bağlı olarak değerlendirilmiştir. Yarı-göçebe kabile sisteminde köy oluşumlarına geçildiği Urfa-Göbeklitepe tapınağının kanıtladığı diğer önemli bir toplumsal gerçekliktir. Daha önceleri kentin ve devletin doğuşunu Sümer rahip tapınaklarına bağlamıştım. Aynı biçimde köy ve komün yönetiminin, yani ilkel (orijinal anlamında) ilk demokrasinin de bu sefer kabilelerin ortak tapınak sistemleri etrafında oluştuklarını önemle belirtmeliyim. Her ortak tapınak yerleşikliğinin, ilkel alışverişin, ortak duygu ve düşünce (sanat) devriminin de temelini teşkil etmektedir. O halde ticaretin primitif, orijinal biçimi olan hediye alışverişlerinin ortak mabet buluşmalarında geliştirildiğini belirtmek mümkündür.

Tarım devriminin yarı-yerleşik kabile sistemine dayanarak geliştiği ve devrimsel bir anlam taşıdığı tarihçilerin ve yaşamın kendisinin ortak yargısıdır. Verimli Hilal'in en verimli bölgesi olarak geniş Urfa jeobiyolojik alanını tarım devriminin uzun süreli (tahminen M.Ö. 10.000-5000 dönemi) merkezî alanı olarak değerlendirmek gerçeğe en yakın tarihsel anlatımdır. En eski yerleşim sisteminin Urfa yörelerinde geliştiği gözlemlenmektedir. Nevali Çoli ve Göbekli Tepe'de olduğu belirlenen ilk yerleşim yerleri, milattan önce 11 bin yıllarına uzanmaktadır. İlk tapınaklı yerleşimlerin de buralarda gerçekleştiği kanıtlanmaktadır.

Ağırlıklı olarak bugünkü Urfa, Diyarbakır, Mardin ve komşu yöreleri bu çağın merkezleridir. Halen sıradan yolculuklarda bile görülen topraklık tepeler, bu dönemden kalma eşsiz tarih hazineleridir ve yüzlercesi halen kazılmayı beklemektedir. Dikkatli bir arkeoloji çalışması, bu tepelerde insanlığın ilk büyük devrimini ayrıntılarıyla yakalayabilir. Bu durum bölgenin olağanüstülüğünden değil, en uygun coğrafi koşullarından ileri gelmektedir.

Tarıma en uygun bitkilerle, ağaçlar ve evcilleştirilecek hayvanlar, hem dağlık hem de ovalık alanda bolca bulunmaktadır. Doğal mağaralar, güvenlik açısından da en uygun ilk yerleşim yerlerini teşkil etmektedir. Her köşede büyük ırmak ve kollarından başka, pınar gözeleri bulunmaktadır. Yağmurlarla birlikte bu sulama olanakları bitki, hayvan ve yerleşim olanaklarıyla birleşince, ideal bir durum ortaya çıkmaktadır. Bölgenin insanlığa beşiklik etmesi bu özellikleri nedeniyledir. Tarımın geliştirilmesi, yerleşik köy yaşamını beraberinde getirmekte; bir nevi kent devriminden önce köy devrimi gerçekleştirilmiş olmaktadır. Bu devrim, insanın zihniyet ve ruh dünyasında büyük değişimlere yol açmaktadır.

Bol gıda, artan nüfus ve gelişen yerleşim alanları, bu bölge tarihinin en çarpıcı yanıdır. O kadar kök salmıştır ki, halen neolitik tarım kültürü, zihniyet ve temel insan davranışlarında etkisini sürdürmektedir. Uzun bir süre anaerik toplum kültürü yaşanmıştır. Tarım ve evcilleştirme, esas olarak kadın etrafında gelişmektedir. Yine yerleşik yaşam en çok kadın için gereklidir. Çocuk yetiştirme, tarla ve ağıl kültürü, daha çok yerleşikliği gerektirmektedir. Bu koşullar kadının rolünü çok büyütmekte, tanrıça kültürü oluşmaktadır. İlk tanrısal simgeler erkek değil, kadın biçimlidir. Dil yapısına dişilik yapısı egemendir. Yıldızlarla simgeleştirilen ilk kadın tanrıçalara 'sterk', yıldız denilmesi bu dönemden kalmaz. Star sözcüğü, Istark'tan türemedir. İlk tapınaklar da köy yerlerinde kurulmaktadır.

Urfa yöresi, bu devrimin en büyük merkezi konumundadır. İnsanlık burada yerleşikliği, doğada tarım ve hayvancılığı teknik ve bilimiyle, ideolojik ve yönetim gücüyle iyice tecrübe ettikten sonra, daha aşağıya, verimli alüvyon topraklı nehir kıyılarına inecektir. Mısır ve Sümer bölgesine inen kültürün buradan kaynaklandığı, arkeolojik kalıntılar açığa çıktıkça, bu daha iyi kanıtlanmaktadır. Tarım devrimi herhalde Arabistan ve Afrika çölünde gelişecek değildir. Ayrıca alüvyonlu nehir yataklarında ilk yerleşimleri başlatacak bitki ve hayvan kültürü yoktur. Bu gerçeklik, tarihi başlatan çağın neden Dicle-Fırat'ın yukarı havzası, özellikle Urfa yöresi ve çevresi olduğunu açıkça göstermektedir.

Gerek bitkileri tarıma almada, gerek koyun, keçi ve sığırları evcilleştirmede bu alanlar verimlilik ve çeşitlilik açısından ideale yakındır. Arazi yapısı, toprağın verimliliği, iklimsel koşullar, bitki ve hayvan flora ve faunası dönemine göre en ideal alan konumundadır. Adeta doğal sulama koşullarına sahiptir. Ayrıca Dicle-Fırat ve kolları çevresinde sulu tarım için geniş alanlar hep var olagelmıştır

Bu çağ, tarım, evcilleştirme, ağaçlandırma, köy kurma, tapınak yapma ve göğe ilk tanrısal simgeyi yerleştirmenin çağıdır. Kadın etrafında anaerik toplumun, tanrıça kültürünün güçlü doğuşuna tanık olunan çağdır. Bu çağın tüm insanlık üzerindeki etkisi halen sürmektedir. Tarım, hayvancılık ve analık kültürü nerede, ne kadar etkiliyse, bu çağın gerçekleştiği orijinal yerin damgasını taşımakta; tarihin bu ilk devriminin dalga-dalga her tarafa yayılan izi üzerinde gerçekleşmektedir.

Daha da önemlisi, kadının başatlığında ve çevre ile çelişmeyen bir yaşam söz konusudur. Günümüzle kıyaslandığında, yalnız bu husus bile bu dönem toplumunun üstünlüğünü izah etmeye yeterlidir. Çevre ve kadını günümüz uygarlığı kadar bastıran bir toplum -çokça propagandası yapıldığı halde- asla üstün ve gelişmiş sayılamaz. Eğer bir toplumun sağlığından ve üstünlüğünden bahsedilecekse, ekolojik ve feminist (burjuva anlamında olmayan) kriterler esas olmak durumundadır. Bu yönüyle günümüz toplumları gerçekten hasta toplumlardır.

Kadının çocuk doğurma ve büyütme ihtiyacı ancak yerleşik koşullarda daha rahat gerçekleşebilir. Uygun bir iklim, bitki ve hayvan varlığı bu ihtiyaçla birleşince, evcilleşmenin temel koşulları doğmaktadır. Toplayıcılık sanatı, birçok bitki ve ağaç meyvesi yiyecek ihtiyacını giderebilmektedir. Dağ koyunu ve keçisinin evcilleşmesi yün, süt ve etleriyle ihtiyaç gidermeyi daha da zenginleştirmektedir. Verimli bitki ve ağaçların tarlamsı alanda yetiştirilmesinin verimin kat kat artmasına yol açtığı deneyle görülmektedir. Hayvanları hemen öldürmek yerine beslemek, süt ve yün ürünleriyle kıtlıklarda aç kalmamak açısından uygun düşmektedir. Ana-kadın etrafında büyüttüğü çocuklarıyla evcil düzeni geliştirmek için her iki konuda da güçlü deneyimlere sahiptir. Mağaradan çıkıp uygun ürün yetiştirmek ve hayvan besleme alanlarında ev kurmak belki basittir, ama tarihin aya çıkış gibi bir dev adımı rolünü oynayacaktır. Küçük kulübelerin köyleşmesi zor olmayacaktır. M.Ö 11.000'lere kadar gidebilen tarihlerde bugünkü Kürdistan'ın birçok yöresinde -Diyarbakır Ergani Çayönü, Batman Çemê Xalan, Urfa Nevala Çolê ve Göbeklitepe, Bradostiyân, Hakkâri Mağraları- bu kültürün güçlü kalıntılarına rastlanmaktadır. Dünyanın hiçbir yerinde bundan daha eski bir yerleşim kültürüne rastlanmamaktadır. Buralarda evcil-ana kültürünün yoğunluğunu gösteren kanıtların başında, bulunan tüm heykelciklerin kadın figürlü olması gelmektedir. Ayrıca yöre dil yapısındaki kadın örnekleri örnek gösterilebilir. Günümüzde bile aynı kültürün kadının tam bir ustalık alanı olması bu gerçeği doğrulamaktadır.

Kadın toplumsal sürekliliği sağlamada en yoğun çabanın sahibi olduğundan, erkeğe nazaran toplumsallıkta daha başat rol oynar. Doğum, çocukların büyütülmesi ve savunulması toplumsallığın anaclı doğrultuda gelişmesini sağlar. Toplum ağırlıklı olarak ana-kadın kimliğini taşır. Dilin ve dinin kökeninde dişil ögenin varlığı bu gerçekliği doğrular. Tarım-köy toplumunda kadının kimliği ve sesi gücünü korumaya devam eder.

Kadın etrafında ilk yerleşik tarımsal ailelerin doğması ve çok az da olsa başta dayanıklı gıdalar olmak üzere saklama, ambarlama imkânı ile birlikte ekonomi doğmaktadır. Fakat bu tüccar ve pazar için bir birikim değil, aile için bir birikimdir. İnsani olan gerçek ekonomi de bu olsa gerekir. Birikim çok yaygın bir armağan kültürüyle göz koyulacak bir tehlike ögesi olmaktan çıkarılmaktadır. “Mal tamah getirir” ilkesi herhalde bu dönemden kalmaz. Armağan kültürü önemli bir ekonomik biçimdir. İnsanın gelişme ritmiyle de son derece uyumludur.

Elinde ürün biriktiren ancak bunu topluluk üyeleri ile paylaşırsa otoritesine saygı ve bağlılık gösterilir. Biriktirmeye büyük bir suç gözüyle bakılır. En iyi kişi birikimlerini dağıtan kişidir. Halen kabile toplumlarında yaygın olan ‘cömertlik’ anlayışı kaynağını tarihin bu güçlü geleneğinde bulmaktadır. Bayramlar bile bir nevi fazlayı dağıtım törenleri olarak başlamıştır. Topluluk biriktirmeyi daha başlangıçta kendi üzerlerinde en önemli tehdit olarak görmekte ve ona karşı direnmeyi ahlak ve din anlayışının temeli haline getirmektedir. Tüm dinsel-ahlaksal öğretilerde bu geleneğin izlerini güçlü bir biçimde görmek zor değildir. Toplum hiyerarşiye ancak yararlılığı, cömertliliği bir şeyler kazandırdığında onay vermektedir. Bu yönlü hiyerarşi olumlu ve yararlı bir rol oynamaktadır. Ana-kadına dayalı hiyerarşinin bu niteliği halen tüm toplumlarda büyük bir saygı ve otorite olarak kabul gören ‘ana’ kavramının da tarihsel temelidir. Çünkü ana en zor şartlarda hem doğuran hem besleyen başat ögedir. Bu temelde oluşan kültür ve hiyerarşi, otorite elbette büyük bağlılık görecektir. Toplumsal varlığın temelini oluşturması günümüze kadar ‘ana’ kavramının gücünün gerçek izahıdır. Sanıldığı gibi bu soyut bir biyolojik doğuruculuk özelliğinden ileri gelmemektedir. ‘Ana, tanrıça ana’ en önemli toplumsal olgu ve kavram olarak anlaşılmalıdır.

Kurban kültürünü de bu dönemden başlatmak mümkündür. Tanrılar denen kavramın aslında artan verim karşısında toplulukların kendi kimliklerine saygının ve ilk ifade tarzının sonucu olarak geliştiğini gözlemek anlaşılır bir husustur. Verimlilik hamdetmeyi getirir. Kaynağı topluluk tarzındaki evrime dayandığına göre, kendini kimliklendirme, yüce kılma, dua etme, tapınma ve zihinsel dünyanın artan gelişmesi olarak sunma tarımsal devrimle derinden bağlantılı kültür öğeleridir. Arkeolojik bulgular bu görüşü çarpıcı biçimde doğrulamaktadır. Daha da somut olarak ana-tanrıça ve kutsal ana kavramları da doğrulayıcı bir etkidir.

Neolitik kültürün ideolojik ve maddi kültür olarak ayrımında ciddi sorunların olamayacağını, daha çok tıkanma sürecine girdiğinde ve uygarlık toplumunun gelişmesi karşısında kendini savunmadığında bu kültürün yoğun sorunlarla karşılaştığını belirtmek durumundayım. Öncelikle sürekli başlık konusu yaptığım ‘sorunlar’ kavramını açma gereğini duyuyorum. Kullandığım anlamıyla bu kavram, ideolojik ve maddi kültürün birey ve toplum tarafından artık sürdürülemez hale gelen kaotik durumunu ifade etmektedir. Sorunlu halden çıkış ise, yeni toplumun anlamlı yapısını kazandıktan sonraki düzenlenmiş halini ifade eder. İdeolojik kültür, çokça yorumlamaya çalıştığım gibi yapılar, kurumlar ve dokuların ne tür bir işlevle yüklü olduklarını, anlamlarını ve zihniyet hallerini ifade etmektedir. Maddi kültür görünümü, olgu, kurum, yapı ve doku gibi kavramlarla izah etmek durumunda olduğum, işlevin ve anlamın

görünen ve elle dokunulan diğer kısmını ifade eder. Evrenselleştirme bütünlüğüne ulaşmak istersek, enerji-madde diyalektik ikilemini toplumsal gerçeklikte aramaya ve yorumlamaya çalışır.

Bu kavramların ışığında neolitik toplumun ideolojik ve maddi kültür öğeleri arasında yaşamı tehdit edecek ve çatışmaya götürecektir hususlar ağırlıklı olarak özellikle kuruluş ve kurumlaşma aşamasında oluşmamaktadır. Toplumsal ahlak buna fırsat vermemektedir. Toplumsal çatlağa yol açan temel etken olan özel mülkiyet gelişme fırsatı bulamamaktadır. Bununla bağlantılı diğer bir konu olan farklı cinsiyetler arasındaki işbölümü de henüz mülkiyet ve zor ilişkisini tanımamaktadır. Ayrıca ortak çalışmanın ürünü olan besin elde etmede de özel mülkiyet söz konusu değildir. Tüm bu hususlarda hacim ve sayı olarak büyümemiş toplulukların birbirleriyle sıkı bağ içinde ortak ideolojik ve maddi kültürleri söz konusudur. Özel mülkiyet ve zor bu yapıyı bozacağından hayati bir tehlike olarak görülmekte, ahlaklarının temel kuralı olarak ortak paylaşım ve dayanışma toplumu ayakta tutan temel ilke olmaktadır. Neolitik toplumun içyapısı bu anlam ilkesi gereği son derece sağlam görünmektedir. Bu toplum tarzının binlerce yıl sürmesinin nedeni de bu gerçeklikten kaynaklanmaktadır. Toplum-doğa ilişkisinde de, uygarlık toplumuyla kıyaslandığında, uçurumun açılması şurada kalsın, ekolojik ilkeye uyum her iki kültür bakımından da güçlü bir biçimde sürmektedir. Zihniyetin doğaya yaklaşımı kutsallıklar ve tanrısallıklarla yüklüdür. Doğa aynen kendileri gibi canlı kabul edilmektedir. Kendilerine hava, su, ateş, her tür bitkisel ve hayvansal besin sunduğu için tanrıyla eş tutulmakta, daha doğrusu tanrısallığın en güçlü ögesi olmaktadır. Tanrı ve tanrısallık kavramının en güçlü nedenlerinden birinin bu gerçeklikte yattığı yoğunca gözlemlenmektedir.

Her ne kadar öz kültürleri haline getirdikleri bitkilerle evcilleştirdikleri hayvanları üzerinde bir toplumsal aidiyet varsa da, buna mülkiyet denilemez. Mülkiyet nesnellik içerir. Ortada nesnel-öznel ayrımına yol açacak bir zihniyet henüz söz konusu değildir. Nesnel kendileri gibi sayılmaktadır. Birbirleri kendileri için ne denli mülkse, kültüre ve evcilleşmeye çektikleri bitkiler ve hayvanlar da o denli mülktür. Dolayısıyla ciddi bir ekolojik ihlalden söz edilemez. Şüphesiz mülkiyete yol açacak bir başlangıç yapılmıştır. Ama bunun gerçek anlamda mülkiyete dönüştürülmesi başka koşullarda uzun süre sonra gerçekleştirilecektir. Anlattıklarımızdan neolitik toplumun 'cennet' olduğu anlamı çıkarılmasın. Toplumun kendisi henüz gençtir ve geleceği belirsizdir; sıkça değişen doğa koşullarından dolayı kırım olasılığıyla karşı karşıya bulunması nedeniyle tehlikeli durumdadır. Toplum bunun bilincindedir. Zaten zihniyetine damgasını vuran da budur. Buna çare olarak, çok safça da görüle, mitolojik ve dinsel boyutlu bir metafizik geliştirmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Ana-kadın çevresindeki kolektif yaşam ve ona dayalı kutsallık ve tanrısallık metafiziğinin anlamını bu yorumlar temelinde daha iyi anlayabiliriz. Ana-kadın doğa gibi doğurganlığı, besleyiciliği, şefkati ve yaşamdaki büyük yeriyle hem maddi hem de manevi kültürün başat ögesidir. Kocalığını bir yana bırakalım, erkeğin toplum kolektivitesi üzerinde henüz 'gölgesi' bile yoktur, olamaz. Toplumun yaşam şekli buna izin vermemektedir. Dolayısıyla erkeğin hâkim cinsiyet, kocalık, mülk sahibi, devlet sahibi gibi vasıfları tamamen sosyal karakterlidir ve sonradan gelişecektir. Toplum demek ana-kadın, çocukları ve kardeşleri demektir. Muhtemel koca adayı erkek ise yararlılığını ancak kocalığı dışında bir marifetle, örneğin iyi avcılık yaparak, bitki ve hayvan yetiştiriciliğiyle kanıtlarsa kabul görebilir. "Karımın erkeği, çocuklarımın babasıyım" gibi bir hak ve duygu henüz sosyal olgu olarak gelişmemiştir. Unutmayalım, babalık ve hatta analık, psikolojik boyutları hiç yoktur denilirse de, esas olarak sosyolojik kavram ve olgulardır, algılardır.

Neolitik toplum ne zaman darboğaza girdi veya aşılmaya çalışıldı? Bu konuda iç ve dış nedenler temelinde yorumlar geliştirmek mümkündür. Erkeğin zayıflığını aşip başarılı avcı olması ve etrafındaki maiyetiyle güçlü bir konumu yakalaması anaerkil düzeni tehdit etmiş olabilir. İyi bitki ve hayvan yetiştiriciliği de bu güce yol açmış olabilir. Ağırlıklı gözlemlerimiz ise bize neolitik toplumun dış etkenli nedenlerle eritildiğini göstermektedir. Bu etken şüphesiz rahibin kutsal devlet toplumdur. Aşağı Mezopotamya ve Nil'in ilk uygar toplum öyküleri bu yaklaşımı büyük oranda doğrulayıcı niteliktedir. Kanıtlı olarak anlattığımız gibi, gelişmiş neolitik toplum kültürüyle alüvyonlu topraklarda suni sulama teknikleri bu toplum için gerekli artık-ürüne yol açmıştır. Artık-ürünün büyüklüğü etrafında kentleşen yeni toplum devlet biçiminde örgütlenmiş, ağırlıklı olarak erkek gücüyle çok farklı bir pozisyonu yakalamıştır. Artan kentleşme metalaşma demektir. O da beraberinde ticareti getirir. Ticaret ise koloniler şeklinde neolitik toplumun damarlarına sızarak, gittikçe artan biçimde metalaşmayı, değişim değerini (Neolitik toplumda nesnelere kullanım değeri geçerlidir. Değişim yerine armağan etme esastır) ve mülkiyeti yaygınlaştırıp bu toplumun çözülmesini hızlandırır. Uruk, Ur ve Asur kolonileri bu gerçeği açıkça kanıtlamaktadır.

Azınlığın beslendiği hem maddi hem ideolojik kültür ise çifte yönlü hasta bir topluma yol açar. Maddeye boğulmuş, çevresel ve özgür bir ideolojiden ise tamamen kopmuştur. 'Toplumsal sorun' dediğim haller bu diyalektik gelişmenin sonucudur. Uygar toplum tam da bu nedenle çevreden kopar. Bu kopuş sanıldığı gibi niteliksel veya nitel olmayıp ontolojiktir. Yani uygar toplumun varlığı zorunlu olarak çevreden kopmayı gerektirir. İster eski haliyle doğa-toplum bütünlüğü içinde ele alınsın, ister en bilimsel ifadeyle doğa-toplum bütünlüşmesi biçiminde anlaşılın, çevre ve ekolojinin gereksindiği toplum, uygarlığı oluşturan temel ölçütleri, yani sınıf-kent ve devletini aşmayı gerektirir; yeni bir toplumun maddi ve ideolojik kültürünün dengeli ve uyumlu olmasını varsayar. Burada kaba bir yok etme eyleminden bahsetmiyorum. Toplumun içte dengeli ve uyumlu maddi ve ideolojik kültürü doğayla bütünlüşmesini özgürleşmiş doğa (Murray Bookchin'in deyişiyle 'üçüncü doğa') olarak gerçekleştirirken, aynı zamanda beraberinde uygar toplumun dengesiz doğa-toplum çelişkisinin aşılmasına da yol açar.

Tecrübeyle ve zihinsel gelişmeyle artan artık-ürün birikimleri armağanlarla tüketilemeyince, yine ağırlıklı olarak tetikte bekleyen avcı erkek, mesleğine ilave olarak bu artının ticaretini kafasına ve kültürüne yerleştirir. Farklı bölgelerde artan farklı ürünlerin birikimi, ticaret denen olguyu devreye sokar. Ürünlerin karşılıklı ihtiyaçları daha iyi gidermesi niteliği, meslek veya ikinci büyük toplumsal işbölümü olarak ticaret ve tüccarı doğurur. Çekiniklikle yüklü de olsa meşrulaştırır. Çünkü taşınan ürünler işbölümünü geliştiriyor. O da daha verimli bir üretim ve yaşamı mümkün kılıyor. Bir tarafta gıda ve dokuma, diğer bir tarafta maden yatakları çok olunca ticaret anlamlıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

DEVLETLİ UYGARLIKTAKİ EKONOMİ

a-Hiyerarşik Toplumun Doğuşunda Ekonomi

Hiyerarşik toplum, doğal toplumla sınıf temeline dayalı devletçi toplum arasında ara halkayı oluşturmaktadır. Otoritenin şahsi niteliği, askeri maiyetin kişiyle sınırlı olması dönemin tipik özelliğidir. Otoritenin kurumlaşması niteliksel bir dönüşümü ifade eder.

Hiyerarşik kavramı, şamanın kutsal otoritesi ile birleşen otoritenin yönetim anlayışının ilk örneğini anlamlandırmaktadır. Giderek toplumun üstünde yükselecek bu otorite kurumu, sınıfsallaşma yönlü gelişmeler yoğunlaştıkça devlet otoritesine dönüşecektir. Hiyerarşik otorite daha çok kişiseldir, kurumlaşmamıştır. Dolayısıyla devlet kurumlaşması kadar toplumda hakimiyeti yoktur. Uyum yarı yarıya gönüllüdür. Bağlılık toplumun menfaatleri ile belirlenmektedir. Fakat başlayan süreç devleti doğurmaya açıktır. İlkel komünal toplum bu sürece uzun süre direnir.

Uygurlık öncesi toplum çağlarında 'güçlü adam'ın ilk zor örgütlenmesi sadece hayvanları tuzaga düşürmedi. Kadının duygusal emeğinin (göz nurunun) ürünü olan aile-klan birikimine de göz koyan yine aynı örgütlenmeydi. Bu ilk ciddi zor örgütlenmesidir. El konulan kadının kendisi, çocukları ve diğer kan hısımlarıydı; hepsinin maddi ve manevi kültür birikimliydi; ilk ev ekonomisinin talanıydı. Bu temelde proto-rahip şaman, tecrübe sahibi şeyh ve güçlü adamın zor örgütünün el ele verip, tarihin ilk ve en uzun süreli ataerki hiyerarşik (kutsal yönetim) gücünü oluşturduğunu tüm benzer aşamadaki toplumlarda gözlemlemekteyiz. Sınıflaşma, kentleşme ve devletleşme aşamasına kadar toplumsal ve ekonomik yaşamda bu hiyerarşinin belirleyici rol oynadığı açıktır. Hiyerarşik toplumun ilk kurbanı ana-kadının evcil düzeni oldu. Kadın belki de toplum sistemde ezilen kesimlerin başında gelmektedir. Tarih öncesinde yaygın olarak yaşanan bu sürecin sosyal bilimlerde yer bulamaması da çok köklü erkek egemen toplumun yerleşik değerlerinden ileri gelmektedir. Kadının hiyerarşik topluma adım adım çekilmesi, tüm güçlü toplumsal özelliklerini yitirmesi toplumda gerçekleşen en temel karşıdevrimdir. Günümüzde yoksul emekçi bir ailede kadının durumu incelendiğinde bile, halen bu baskı ve aldatmacanın boyutlarını dehşetle karşılamamak mümkün değildir. En basit nedenlerle namus ve aşk cinayetlerinin erkeğin tekelinde olması, olup bitenin ufak bir göstergesidir. Bu süreci biyolojik farklara bağlamak en temel bir yanlışlık olacaktır. Toplumsal ilişkilerde biyolojinin rolü veya yasaları geçerli olamaz. Olsa-olsa eril ve dişil özelliklerin karşılıklı ilişkileri değerlendirilebilir ki, bu da tüm türler için geçerli bir husustur. Ana-kadın kültürü esas olarak toplumsal nedenlerle tahakküm altına alınmıştır. Uygulanan baskı ve ideoloji tamamen bu nedenledir.

Başlangıçta çok zayıf olan bu çelişki giderek gelişir. Avin gelişmesi erkeğin savaş gücünü ortaya çıkarırken bilgisini de arttırır. Özellikle 'Şamanizm' dini bu olguyu çarpıcı olarak karşımıza çıkarmaktadır. Şamanlar daha çok erkek rahiplerin prototipini temsil etmektedir. Kadınlara karşı çok sistemli olarak karşı bir hareket, ev düzeni geliştirmek istiyorlar. Daha önce ana-kadının gelişmiş evcil düzeni karşısında basit kulübelere, yarı-vahşi gibi barınan erkek Şamanizm ile karşı bir ev düzeni oluşturabiliyor. Şamanlarla yaşlı ve tecrübeli erkeklerin ittifakı önemli bir gelişmedir. Aralarına aldıkları bazı genç erkekler üzerinde kurdukları ideolojik güç ile topluluk içindeki konumları giderek güçleniyor. Erkeğin güç kazanmasının niteliği daha çok önem kazanmaktadır. Hem avcılık hem de dışa karşı klanı savunma askeri nitelikte ve öldürmeye, yaralamaya dayalıdır. Bu, savaş kültürünün başlangıcıdır. Ölüm-kalım söz konusu olduğunda, otorite ve hiyerarşiye bağlı olmayı gerektirmektedir. En yetenekli kişi, sözü, otoritesi en yüksek

kişi konumuna geliyor. Ana-kadın kültü karşısında üstünlüğünü geliştiren farklı kültürün başlangıcı söz konusudur. İlk güçlü otoritenin kadın üzerinde kurulması rastlantı değildir.

Avcılıkta güçlenen ve çevresinde bir grup örgütleyen güçlü adam, bu gücünü iyice fark ettikten ve kabul ettirdikten sonra ana-kadının evcil düzenini yavaş yavaş kontrolüne almıştır. Bu süreç ilk site devletlerin kuruluşuna kadar devam etmiştir. Bunun en şahane açıklamasını Sümer şehir devletlerinde görmekteyiz. Yazılı tabletler bu gerçekliği çok çarpıcı şiirsel bir dille anlatmaktadır. Sümer şehir devletini başlatan Uruk tanrıçası İnanna Destanı çok çarpıcıdır. Halen kadın kültü ile ataerkil kültürün dengede olduğu bir dönemi yansıtan bu destan çok çetin geçen bir sürecin anısını dile getirmektedir. Uruk tanrıçası olarak, Eridu tanrısı olan 'Enki'nin sarayına gidip, oradan daha öncesinde kendisine ait olan 104 'me'sini çeşitli yöntemlerle ele geçirmesi ve Uruk'a kaçırması bu dönemi izah etmede kilit bir role sahiptir. 'Me'lerle kast edilen, temel uygarlık buluşlarıdır. İnanna bu buluşların ana-tanrıça kadına ait olduğunu, bunda erkek tanrı 'Enki'nin rolü olmadığını ve kendisinden zorla ve kurnazlıkla çaldığını ısrarla vurgulamaktadır. İnanna'nın tüm çabası bu ana-tanrıça kültürünü tekrar ele geçirmektir.

Ataerkil ilişkinin güç kazanmasına bir zorunluluk gözüyle bakılamaz. Ayrıca sanki bir kanun gereğiymiş gibi saf bir çıkış değildir. Sınıflaşma ve devletleşmeye giden yolda temel bir aşamayı teşkil etmesi üzerinde önemle durmayı gerektiriyor. Kadın-ana etrafındaki ilişkinin bir güç, otorite ilişkisinden ziyade organik dayanışma tarzında olması, doğal toplumun özüne uygundur. Bir sapmayı teşkil etmez. Devlet otoritesine kapalıdır. Organik oluşumdan ötürü zor ve yalana dayanma ihtiyacı duymaz. Bu nokta Şamanizm'in neden ağırlıklı olarak bir erkek dini olduğunu da açıklar. Şamanizm'e yakından bakıldığında, yanılma ve güç gösterisi ağır basan bir meslek olduğu hemen anlaşılır. Doğal toplumun saflığı üzerine yayılacak kurnazca otorite için güç ve mitoloji özenle hazırlanır. Şaman artık rahipleşme, din adamı olma yolundadır. Yaşlı atayla ilişkiler ittifaka yönelir. Tam hâkimiyet için güçlü avcının adamlarına ihtiyaçları vardır. Gücüne ve av yeteneklerine en çok güvenen grup ilk askeri çekirdeğe dönüşme eğilimindedir. Bu üçlünün elinde giderek değer ve yetenekler birikmektedir. Kadın-ananın etrafı kurnazlıkla yavaş yavaş boşaltılır. Evcil düzen gittikçe kontrol altına alınır. Önce kadın erkeklerin etkileyici gücü, söz geçireni iken, yavaş yavaş yeni otoritenin hükmüne girer.

İlk güçlü otoritenin kadın üzerinde kurulması rastlantı değildir. Kadın organik toplumun gücü ve sözcüsüdür. O aşılmadan ataerkillik zafer kazanamaz. Daha ötesine devlet kurumuna geçilemez. Ana-kadın gücünün aşılması stratejik bir anlama sahiptir. Eldeki veriler Sümer kanıtlanmasında da gözlemlendiği gibi sürecin çok çetin geçtiği anlaşılmaktadır.

Güçlü adam karşısında ilk kurban kadın olmuştur. Yaşamla bağının daha güçlü olması, kadında doğal duygusal zekâyı daha gelişkin kılar. Kadın çocukların anası olarak acıyla yoğrulu bir emekle toplumsal yaşamın esas sorumlusudur. Yaşamın farkında olması kadar, nasıl sürdürüldüğünü de daha çok bilmektedir. Toplayıcıdır; toplayıcılığı hem duygusal zekânın bir sonucu, hem de doğadan öğrenmiş olmasının bir gereğidir. Toplumsal birikimin uzun bir tarihi boyunca ana-kadın etrafında gerçekleştirildiği, ana-kadının bir nevi zenginlik, değer merkezi rolü oynadığı antropolojik verilerdendir. Artık-değerlerin de anası olduğu kestirilebilir. Esas rolünü avcılık olarak belirleyen güçlü erkek adamın bu birikime göz koyması anlaşılırdır. Hâkimiyet kurması halinde yüklü avantajlar sağlayabilecek durumdadır. Kadının cinsel obje durumundan tutalım çocukların babalığına, bir nevi efendiliğine geçiş, diğer maddi ve manevi kültürel birikimler üzerinde söz sahibi olması hayli iştah kabartıcıdır. Avcılıkla kazandığı gücün

örgütlülüğü ona egemen olma, ilk toplumsal hiyerarşiyi kurma şansını tanımaktadır. Analitik zekânın toplumsal bünyede ilk kötücül amaçla kullanımını ve sistematik hale gelmesini bu tip olgu ve olaysal gelişmelerde gözlemleyebiliriz.

Avcılık ve savaş kültürünün varacağı durak askeri örgütlenmedir. Askeri örgütlenme doğal, etnik toplumun dağılması oranında gelişir. Kadın-ana etrafındaki örgütlenme soy, gen, akraba ön ilişkisini geliştirirken, askeri örgütlenme bu ilişkiden kopmuş güçlü erkekleri esas alır. Artık bu gücün karşısında hiçbir doğal toplum biçiminin karşı duramayacağı açıktır. Toplumsal ilişkilere toplumsal zor -buna medeni ilişki de denilmektedir- girmiştir. Belirleyen güç zorun sahipleridir. Böylelikle özel mülkiyetin de yolu açılmaktadır. Mülkiyetin temelinde zorun yatması anlaşılır bir husustur. Zorla ve kanla ele geçirme benlik duygusunu aşırı güçlendirir. İlişkilere hükmetme olmadan, zor aracı geliştirilip uygulanamaz. Hükmetme ise sahip olmayla bağlantılıdır. Hükmetmenin içeriğinde sahip olma bir diyalektik ilişkidir. Sahiplik de tüm mülk düzenlerinin öznesidir. Artık topluluğa, kadına, çocuğa, gençlere, verimli av ve toplayıcılık alanlarına mülk gözüyle bakma dönemi açılmaktadır. Güçlü erkek bütün ihtişamıyla ilk çıkışını yapmaktadır. Tanrı-kral olmaya az kalmıştır. Şaman-rahip artık bu yeni sürecin mitolojisini oluşturmak için iş başındadır. Yapılması gereken iş, bu yeni oluşumu muhteşem bir gelişme olarak hükmedilen insanın zihnine yerleştirmektir. Meşruiyet savaşı en az çıplak zor kadar hünerli çaba gerektirmektedir. İnsanın zihnine öyle bir inanç yerleştirilmeli ki, mutlak bir kanun değerinde olsun. Bütün sosyolojik veriler 'hükmeden tanrı' kavramına bu süreçte erişildiğini göstermektedir. Doğal topluma eşlik eden 'totem' inancında hükmetme ilişkisi yoktur. Klanın simgesi olarak tabusaldır, kutsaldır. Klan yaşamı nasılsa simgesel kavramsallaştırılması da öyle yansıtılmaktadır. Klan örgütlenmesinin hayatı ve kurallarına sınıksız bağlanmadan yaşam düşünülmemektedir. Dolayısıyla varlığının en yüksek, en yüce yansıması olarak totem dokunulmaz ve kutsal sayılacaktır. Hürmet edilecek, saygı gösterilecektir. Nesne olarak en yararlı eşya, hayvan ve bitkilerden seçilecektir. Doğada klana yaşamsallık veren nesne ne ise ona inanılacak ve simgesi sayılacaktır. Böylelikle doğal toplumun dini de doğayla bütünlük arz etmektedir. Bir korku kaynağı değil, güçlendirme unsurudur. Kişilik ve güç kazandırmaktadır.

Yeni toplumda yükseltelen tanrı ise totemi aşacaktır, kamufle edecektir. Dağların doruklarında, denizin diplerinde, göklerde ona mekân aranacaktır. Hâkim gücü vurgulanacaktır. Yeni doğan efendiler sınıfına nasıl da benziyor! Eski Ahit'te -dolayısıyla İncil ve Kuran'da- tanrının bir adı 'Rab', efendi anlamındadır. Yeni sınıf kendini tanrılaştırarak doğmaktadır. Diğer tanrı adlarından en tanınmış olanı olan 'El', 'Elohim', yücelik anlamına gelip, çöl kabileleri üzerinde yükselen atayı, şeyhi müjdelemektedir. Ataerkilliğin doğuşuyla yeni tanrının doğuşu kutsal kitapların tümünde çarpıcı bir iç içeliğe sahiptir. Homeros'un İlyada'sında, Hintlerin Ramayana'sında, Finlilerin Kalavela'sında hep böyledir. Zihinlerde yeni toplumun meşruiyeti sağlanmadan yaşama şansı zordur. Hiçbir yönetilen toplum birimi inandırılmadan uzun süre yönetilemez. Zorun yönetimdeki etkisi anlıktır. Kalıcı inanç sağlamaktadır. Tarihin Sümer örneği bu yönlü eldeki ilk yazılı orijinali içermesi açısından incelenmesi hayli ilginçtir. Sümerlerdeki tanrı yaratımı harikadır. Özellikle ana-tanrıçılığın yıkılması, ata-tanrının egemen kılınması tüm destanlarının özünü teşkil etmektedir. İnanna ile Enki, Marduk ile Tiamat'ın mücadelesi baştan sona destanlarını işgal etmektedir. Daha sonraki tüm destanlara ve kutsal kitaplara yansımış bu destanların sosyolojik incelenmesi önümüze muazzam bilgiler sunmaktadır. Tarih boşuna Sümerlerden başlatılmıyor. Dinleri, edebiyat destanlarını, hukuku,

demokrasiyi, devleti Sümerlerin yazılı tabletlerine dayalı olarak çözümlenmek, belki de sosyal bilime çıkış yaptırabilecek doğruya yakın temel yollardan biridir.

Ataerkil zihniyetin yaşadığı bu karşıdevrim belki de tarihin yaşadığı en büyük çarpıtma, saptırma girişimidir. İnsan, toplum zihninde öylesine kök salmıştır ki, halen bu etkinin aşılmasının kenarından bile geçemiyoruz. Halen Sümer rahipleri bize hükmediyor. İcat ettikleri devlet kurumları ve meşruiyet ifadesi olarak kurguladıkları tanrılar göz açtırmamasına bizi yönetmekte; temel görüş açılarımıza, paradigmalarımıza hâkim olmaktadırlar. Albert Einstein'ın "Alışkanlıkların, geleneklerin gücü, atomu parçalamaktan daha zordur" deyişi en çok da bu ilişkiler için söylenmiş gibidir. Bu söylem değil midir ki, halen uygarlığın, devletin doğuş beşiği, Sümerlerin kutsal rahip sarayları zigguratlar yurdunda, Dicle-Fırat arasında, Irak'ta, o icatlardan beri dinmeyen acımasız savaş ve sömürü hiçbir insanlık ölçüsüne sığmadan devam ediyor. Demek ki ataerkil toplum ve devletleşmesi insanlığın hayrına olması şurada kalsın, en büyük baş belasıymış. Bu yeni araç bazen kartopu, bazen nar topu gibi giderek etrafını yıkarak büyüyecek ve kutsallar kutsalı gezegenimizi oturulamaz hale getirecektir. Eski Ahit devletin çıkışını denizden çıkan bir canavara (Leviathan) benzetir. Demek ki Kutsal Kitabın bir yanı da büyük doğruyu tespit etmiş. Leviathan'la baş etmek en temel kaygı olarak sürekli vurgulanır. Bu canavar kontrol edilmezse 'herkesi yer' der.

M.Ö 4.000'lerde ataerkil otoritenin gelişmesini hızlandırdığı gözlemlenmektedir. Yeni toplumdaki askeri maiyetler güç kazanmış olup, yoğun kabile çatışmaları, imha ve boyun eğdirmelerin izlerini yoğunca görüyoruz. Aşiretlerin halen varlığını sürdürmesi bu dönemin ne denli çetin geçtiğine tanıklık etmektedir. Ataerkillik oraya yayılıp sınıflaşma ve devletleşmeyi doğurmaktadır. M.Ö 3.000'ler site devletin tarihte ilk doğuşuna tanıklık etmektedir. En parlak örneği Uruk sitesidir. Gılgameş Destanı özünde Uruk sitesinin kuruluş destanıdır. Denebilir ki, tarihin en büyük devrimi bu site kültürünün çerçevesinde yaşanmıştır. İnanna-Enki kurgusu kadın-ana toplumuyla ataerkil toplumun çekişmesini görkemli bir şiir diliyle yansıtmaktadır. Gılgameş Destanı kahramanlık çağının her toplumda görülen örneğinin şahane ve ilk orijinal yapısını dile getirmektedir. İlk şehir-barbar çatışmasını da burada görmekteyiz. Kadın hala yenilmiş olmaktan uzaktır. Ama güçlü erkek, askeri maiyeti ile artık toplum üzerinde hükümlanlığa adım-adım alıştırılmaktadır. İdeolojik kurgusuyla, dinsel kurumlarıyla ve ilk hanedanlık ve saraylarıyla uygar toplumun şafağı atmaktadır.

b- Devletçi Toplum-Köle Toplumun Oluşumunda Ekonomik Olgu

Kölecî devlet, insanların karın tokluğu karşılığında, devlete ve devletli özel efendilere sadece emeğiyle değil, tüm varlığıyla ait olduğu devlet biçimidir. İlkçağ uygarlığının temel sömürü biçimidir. Köleler temel üretim aracıdır.

Devlet biçiminde zor, ulaştığı her alanda ekonomik anlamda ne bulursa talan etmeyi hakkı olarak görmektedir. Talan, bir nevi zorun diyeti olarak düşünölmektedir. Zor tanrısal ve kutsaldır. Ne yaparsa haktandır ve helaldir. Özellikle ana şekillenme merkezi olan Ortadoğu, Çin ve Hint uygarlıklarında siyasi üstyapı veya kast, altyapıyı bir nevi ekonomi olarak değerlendirip her tür yönetim gücünü kendinde görmektedir. Pazar, rekabet henüz oluşmadığı gibi, günümüzdeki anlamıyla ekonomik sektör diye bir kavram da oluşmuş değildir. Her ne kadar ticaret varsa da, bu eylem devletlerarası ana işlevden biridir. Ticaret özelleşmiş olmaktan uzaktır. Devlet tekeli aynı zamanda ticaret tekeli. Pazar kentleri çok istisnai olarak

devletlerin tampon bölgelerinde ancak zaman-zaman boy vermektedir. Onlar da kısa süreler içinde kent devletlerine dönüşürler. Bu süreçte ticaret kervanlarla yapıldığı için, 'güçlü adamın' daha sonra 'kırk haramiler', 'korsanlar' ve 'eşkıyalar'ın soygunu da en az devlet soygunları kadar geçerlidir.

Köleci devlet toplumu ekonomik alanda büyük bir fabrika görünümündedir. Modern fabrikalardan teknik ve sahiplik bakımından farklıdır. Köleler sürü halinde çalıştırılır. Toprakta, taş ocaklarında, inşaatlarda korkunç bir köle emeğinin kullanıldığı halen bu arkaik dönemden kalma yapılardan anlaşılmaktadır. Köle yönetimi hayvan yönetiminden daha şiddetlidir. Köle çalışan bir hayvandır. Mülk konusudur. Sadece bir üretim aracıdır. Köleler hukuki kapsamın dışındadırlar. Sanki duyguları olmayan bir eşyadırlar. Analitik zekânın erkekte vardığı biçim köle gerçeğinde çok daha çarpıcıdır.

İnsan egosunun kendini en büyük ilan etme çağı başlatılıyor. Artık doğa ve toplum tanrı-kralın bir eseri olarak yansıtılır. Tüm mitolojiler bu anlatıma öncelik vermektedir. 'Her şeyin sahibi tanrı' anlayışı, kökenini bu Sümer ve Mısır mitolojilerinden almaktadır. Kutsal kitaplara bu kaynaklardan yansıtılacaktır. Böylece devlet iktidarı sonsuz kılınacaktır. Halen bir slogan olarak kullanılan 'Ebet-müddet devlet' anlayışı da buradan gelmektedir. Eğer devlet gelişmeseydi, özellikle mitolojiyle donanmasaydı, basit bir eşkıya kurumu, örgütü olmaktan öteye gitmezdi. Devlet iktidarının dönem için çok kârlı olması, onu olağanüstü bir tanrısal kurum olarak yansıtmaya ve tüm zihinlere egemen kılmaya götürmüştür. Bu anlamda en ince bir gasp örgütlenmesi olarak anlaşılabilir. İdeolojinin gücü bu noktada karşımıza çıkıyor. Büyük gasp örgütünün tanrısal bir emrin kutsal bir kurumu olarak tanınmasını sağlıyor. Bir yerde devlet iktidarı ne kadar yüceltilerek allanıp pullanıyorsa, orada büyük bir soygunun, çıkarın gizlendiğini anlamak durumundayız. Tanrı-krallar kendini yansıtırken, bu gerçeğin farkında olarak kurumlaşırlar. Görkemli saraylar, en güçlülerden oluşan askeri maiyetler, iyi bir istihbarat, etkileyici bir harem, nam salan bir hanedan, hangi tanrı kökeninden geldiğine dair şecere, soy kütüğü, dalkavuk vezirler ve tapan kullar bu kurumlaşmanın vazgeçilmez öğeleridir. Piramit mezarlar daha kalıcı bir dünya sarayıdır aslında. Elbise, asa, mühür üzerlerinde eksik olmayan aksesuarlardır. Artık tüm toplum üyelerine, kullarına düşen, bu yüce tanrısal kuruluşa sürekli tapınmak, şükretmektir. Kutsal kitaplardaki tanrı sıfatlarına ilişkin çok sayı da kavramlar ilk Sümer, Mısır tanrı-krallarının sıfatlarının hem tekrarı hem kısmen değiştirilmiş versiyonlarıdır.

Ölümleri -daha doğrusu öte dünyaya gitmeleri- halinde, tüm maiyeti canlı olarak kendileriyle birlikte gömülür. Çünkü maiyet kral bedeninden ayrı düşünülemez. Asıl bedenle birlikte gömülmeleri öte dünyada hizmetleri için gereklidir. Dünyada kalan zürriyetleri de kendisinin varlığını sürdürmeye devam ederler. 'Ölümsüzlük' kavramı biraz da böyle doğmuştur. Analitik zekânın gerçeklerden kopmasıyla toplumu nasıl dönüştürdüğü bu örnekte çok çarpıcı yansımaktadır. Yalnız bir piramidin yapımı yüz binlerce kölenin ölüm çalışmasını gerektirmektedir.

Köleci devlet toplumunda mülkiyet kurumu da sağlam bir başlangıç yapar. Sistemin özü üst toplumun alt toplumu her şeyiyle mülkleştirmesine dayanır. Tanrı-krallar ve yardımcıları her şeyin sahibidirler. Sahiplik, hâkimiyetin doğal sonucudur. İnsan egosu gelişme imkânı buldu mu, sınır tanımaz özellikler taşır. Sistemin kuruluş döneminde sınırlayıcı etkenlerin olmayışı tanrı-krallık kültürüne yol açmaktadır. Doğal toplumun tanık olmadığı mülkiyet düzeni devlet mülkiyetinden başlayarak aileye dek her kuruma sızar. Herkeste mülk duygusu yaratır.

Mülkiyet devletin temeli sayılır, kutsallaştırılır. Artık bundan sonra yapılması gereken tüm dünyanın mülkleştirilmesidir. Devlet sınırları, hanedan arazileri, vatan sınırları olarak mülkiyet sınırları çeşitli biçimler altında günümüze doğru neredeyse bir tanrı vergisi olarak insanların benliğine kazınır. Aslında bir rant kaynağı olarak mülkiyet gerçekten hırsızlıktır. Toplumun kolektif dayanışmasını en çok bozan kurumdur. Ama üst toplumun beslenmesi için en temel kurum olarak vazgeçilmezdir.

Mülkiyet olgusu toplumsal gelişmenin sınıflaşma aşamasında daha belirgin olmakla birlikte, toplumsal aidiyet ve kimlik duygularının derinliklerinde oluşur. İki tür mülkiyeti ayırt etmek yararlı olabilir. Kolektif mülkiyet, esas olarak organik bir topluluğun yaşamsallığı anlamında ortaklaşa gereksinim duyduğu her şey üzerindeki tasarruf iradesi olarak tanımlanabilir. Topluluğun her bireyi bu şey üzerinde aynı hakka, tasarrufa -kullanım iradesi- sahiptir. Aslında bu niteliğinden ötürü tam mülkiyet de denilmez. Kolektivizm özel mülkiyetin inkârı demektir. Özel mülkiyet ise genel, kolektif mülkiyet aleyhine birey ve bireyler grubunca artan tasarruf, kullanım iradesi demektir. Ortadoğu uygarlığı, sınıflaşmayı en eski yaşayan niteliğinden ötürü, mülkiyeti de en eskiden tanıyan toplumu temsil eder. Devletleşme kendi etrafında hem kolektif hem özel niteliği iç içe yaşayan bir mülkiyeti tesis etmekle birlikte oluşmuştur. Yani önce özel mülkiyet sahipleri, sonra devleti ele geçiriş modeli değil, devletleşmeyle iç içe bir kolektif-özel mülkiyet düzeni oluşmuştur. Üst tabaka ne kadar devletleşmişse, o kadar mülkiyete sahip olmuştur. Devlet demek, hâkim olduğu sınırları kendisine mülk olarak ilan etmek demektir. Devletin kendisi en büyük mülkiyet ortaklığıdır. Özel mülkiyet birimlidir. Daha altta ve orta kesimlerde sınırlı bir özel mülkiyet varlığına izin gösterilir. O da sık-sık müsadere edilmekten kurtulmaz. Bu açıdan özel mülkiyet fazla gelişmez. Devlet dışındaki özel mülkiyetin fazla güvencesi yoktur. Bu durum Batıda olduğu gibi neden özel mülkiyetin gelişmediğini de izah eder. Devletin oluşum tarzı mülkiyetleşmenin nasılını da belirleyen temel etkindir.

Devleti dar anlamda artık-ürün-değer üzerine kurulu ekonomik tekel olarak tanımlamak daha açıklayıcıdır. Devlet artık-ürün ve değeri toplumdan sızdırmak için, ideolojik araçlardan zor araçlarına kadar kendini toplum üzerinde bir üstyapı olarak örgütleyip tekelleştirir. Devletin bu dar tanımı ışığında bakarsak, siyaset, devlet politikacılığı son tahlilde artık-ürün ve değerlerini gerçekleştirmeyi koordine eden bir yönetim sanatıdır. En kaba bir formülleştirmeye bağlarsak, DEVLET = ARTIK ÜRÜN-DEĞER + İDEOLOJİK ARAÇLAR + ZOR AYGITLARI + YÖNETİM SANATI diyebiliriz. Devlet artık-değer gaspıdır demek doğru, ama çok eksik bir tanımlamadır. Tarımcı devlet, ilk kurulduğundaki devlet esas olarak tarımsal artık-ürünü ele geçirme yönetimi olarak örgütlendiğinden, böyle tanımlanması oldukça açıklayıcıdır. Tarih boyunca birçok devlet veya devlet içindeki tarımcı kliğin gücüyle orantılı olarak tarım devletinden bahsetmek mümkündür.

Sermaye düzeni sanıldığı gibi, son dört yüz yıllık kapitalizmin bir ürünü olmayıp, beş bin yıllık devlet uygarlığının ürünüdür. Tarımda beliren artık-ürün sermaye oluşumunun maddi temelidir. İlk örgütlenmesini tapınak zemininde yürütmüştür. Üst kat tanrının (üst yönetici), orta kat meşrulaştırıcı güç rahibin (üst yöneticinin yardımcısı; topluluk ve kullara ilişkin elçi), alt kat karın tokluğuna çalışan kölelerin olan bu sistem, günümüze kadar sürekli çoğalarak, ayrışarak, katmerleşerek gelmiştir. Kentleşme, sınıflaşma ve devletleşme son tahlilde artık-ürünün ürünleridir. Toplumun artık-ürünü çoğaltma temelinde sürekli işbölümüne uğratılması, kademeleştirilmesi, güçle donatılması, savunma ve saldırı konumuna getirilmesi uygarlaşma

denilen olgu olup, sermaye ile olan bağına açıkça ortaya koymaktadır. Dar anlamda sermaye kendisini ekonomik olarak kısa süreler halinde çoğaltma olarak tanımlarsa da, geniş anlamda uzun süreler halinde çoğaltmayla özde aynı anlamı taşır. Tüccarın günlük artışı ne kadar sermaye ise, toprak tekelinin (tarım devleti) yıllık artı-ürünü de rahatlıkla sermaye olarak tanımlanabilir.

Tekel, farklı mekân ve zaman koşullarında çeşitli yöntemlerle toplumdan büyük artık-değer sızdırma örgütüdür. Sümer, Mısır ve Harappa toplumunda M.Ö. 3000'lerden beri tarımda firavun sosyalizmi diyebileceğimiz yöntemlerle (örgütlü) muazzam artık-ürün elde etmektedir. Sermayenin ilk büyük birikim modelidir. Neolitik topluma göre müthiş bir verimlilik yakalanmıştır. Bu verimlilik beraberinde kenti, sınıfı ve devleti doğurmuştur. Neolitik toplumda da çoktan başlamış artık-ürün olanakları üstünde ya zor yöntemleri ya da ticari tekel yoluyla ilk büyük sömürü çağı açılır. Şüphesiz firavun sosyalizminde karın tokluğuna, tıpkı hayvanların değişik bir türü gibi çalıştırılan kulların sömürsü esastır. Kısacası günümüzdeki merkez-çevre sömürsünün ilk orijinal halkası bu biçimde kurulmuş bulunmaktadır. Sümer toplumunda da eldeki belgeler ışığında bu yönlü gelişmeleri tüm çıplaklığı ve örtüsü içinde görmek mümkündür.

Şüphesiz bu tarz üretim ve artık-ürün gaspı toplumun bağına saplanmış hançer türünden ağır sorunlara yol açmıştır. Mitoloji ve dinler tarihi bu sorunların öyküleriyle doludur. Örneklesek, ilk Gılgameş Destanı, Nuh Tufanı, Âdem-Havva ve Habil-Kabil efsaneleri, cennet-cehennem kurgusu, Tanrı Enki-Tanrıça İnanna çatışması, çoban-çiftçi çelişkisi anlatı halinde sunulurken, özünde acımasız TEKEL'in yol açtığı hançerlemelerin, yani zorallım ve hayvan misali çalıştırmayla gerçekleştirilen artık-ürün gaspının yansıtılmak istendiği çok açıktır. Toplulukların sadece kullandıkları eşya ve toprağı gasp etmekle kalmaz, öldürdükleri dışında yararlı gördükleri tüm topluluğu esaret altına alırdı. Bugün bile görenleri hayretler içinde bırakan o müthiş kale, sur, mezar, arena, saray ve tapınak yapıları bu tür esirlerle inşa edilirdi. Milyonlarca ilk sulama kanalları vasıtasıyla yapılan sulu tarımda çalıştırılmasaydı, herhalde o denli artık-ürün elde edilemez ve bu devsel taş yapıların inşası mümkün olamazdı. Bir de tekelin cennetimsi yaşantısı garanti altına alınamazdı.

M.Ö. 2000'lerin başlarına kadar uygarlığın sistem olarak doğuşu ve gelişimi çok kanlı, sömürülü, kent kurmalı ve yıkmalı, ittifaklı, kolonili, hegemonik karakterde oluyor. Kölelerin karın tokluğuna çalıştığı verimli sulak topraklarda tarımla birlikte komşu şehir ve neolitik bölgelerle ticaret ve zanaatkârlık büyük artık-ürün üretiyor. Bu üretim, yani maddi kültür üzerine kurulan uygarlık sistemi, muhteşem bir manevi kültür inşa ederek kendi yönetici gruplarını tanrılaştırırken, çalışan kölelerini de tanrıların dışkısından oluşmuş varlıklar biçiminde tanımlayıp aşağılıyor. İyi anlaşılmalıdır ki, doğuş efsanelerinde maddi hayatın böyle yansıtılması çok nettir. Yaratıcı ana-tanrıça ise, erkeğin sağ kaburga kemiğinden yaratılıyor. Efsaneler hayli ilginçtir, ana kadının da kesin bağımlılaştığını çarpıcı yansıtıyorlar. Yaşam artık bu efsanelerin teşkil ettiği dille anlaşılıp yorumlanacaktır.

Günümüzün işçi, işsiz ve her soydan yoksullaştırılan kölelerine kadar bu öykü derinleşerek ve yaygınlaşarak devam edecektir. Evrensel tarihin uygarlık aşamasını tamamlamak ve ana momentlerinde belirlemelerde bulunmak büyük önem taşır. Kırsal alanın ticaret ihtiyacını iyi kullanan, bunu daha verimli üretimle karşılamanın tasarısı ve tekniği üzerine inşa edilen kentler başlangıç itibarıyla olumsuz rol oynamazlar. Tersine kırsal alanla uyum ve işbirliği içinde toplumsal gelişmeyi hızlandırırlar. Fakat yol açılan ve büyük birikim arz eden toplumsal

artıklar üzerine yürütülen mücadele ve savaşlarla kente dayalı sınıflaşma ve devletleşme aşamaları, gittikçe kırsal ve kentsel emekçilerle tüm kabile sistemleri için tehlike haline gelirler. Hegel'in deyişyle toplum genel bir efendi-köle ilişkisi ve çelişmesine tabi tutulmuş bulunmaktadır. Evrensel tarihin uygarlık aşaması hep bu çelişkiden kaynaklanan savaşlarla, bu savaşlarla birlikte kurulan devlet biçimlenişleriyle dolu geçecektir. Tarih bu anlamda bir 'insan mezbahası'dır.

Kabaca tarım ve ticari tekeli olarak kavramlaştırabileceğimiz bu güçlerin şehir etrafında yoğunlaşan ideolojik, politik ve askeri aygıtların çekirdeğini oluşturduğu maddi ve manevi kültürel bütünlerden oluşan toplum sistemini (biçimini) uygarlık olarak tanımlayabiliriz. İstismar edilen emeğin hâkim biçimi kölecil tarzda denetlendiği için, bu sistemlere 'kölecilik uygarlıkları' demek de anlamlı olabilir. Uygarlık tarihi boyunca rekabet ve çatışmanın iki kanaldan yürütüldüğünü ayırt edebiliyoruz: Uygarlığın kendi içinde genelde tekeller arasında, özelde tarım ve ticaret tekelleri arasında; ikinci olarak, uygarlık sistemleriyle çelişkileri olan tüm toplum güçleri (sınıf, kabile, aşiret, halk, zanaatkar) arasında. Savaşların doğası bu iki kanaldan beslendiği gibi, kazanabilmek açısından maddi ve manevi kültürün yoğun rekabet ve çatışma ortamında sürekli geliştirilmesi de bu nedenlerdedir. Uygarlık tarihinde zincirleme reaksiyon dediğimiz oluşumlar başlar.

Dicle ve Fırat'ın beslediği Toros-Zagros dağ sisteminin ovalarla birleştiği, doğal bir sulama iklimine ve çok zengin bitki ve hayvan türlerine sahip olduğu alanlarda M.Ö. 15000-12000'lerde görkemli bir avcı ve toplayıcı toplumdaki (Urfa'daki Dikilitaş tapınağı bu süreci açıklayıcı niteliktedir) sonra başlayan tarım-köy toplumu, M.Ö. 6000'lere kadar emekleme ve tam yerleşikliğe geçiş aşamasındadır. M.Ö. 6000-4000 arası tarım-köy toplumu en yaratıcı dönemini yaşamaktadır. M.Ö. 5000'lerden itibaren her tarafa kendini ihraç etmektedir. Çok az göçmen, çoklukla kültürel ihraç söz konusudur. M.Ö. 5000-4000 döneminde Aşağı Mezopotamya'da sulu tarım etrafında yükselişe geçen El-Ubeyd kültürü, Kuzey Mezopotamya üzerinde karşı kolonici siyasete başlayacak kadar güçlenmiştir. M.Ö. 4000'lerde Yukarı Mezopotamya'da bu kültürün kolonyal yayılışına tanıklık eden arkeolojik kalıntılar bulunmuştur. Fakat bölgenin öz kültürü hala başat özelliğini korumaktadır. Uruk Çağı M.Ö. 4000-3000 döneminde yükselir. Kentin doğuşunu temsil eder. Gılgameş Destanı bu büyüklü gelişmeyi konu edinmektedir. Uruk kuzeye doğru benzer bir yayılım göstermektedir. Her iki dönem kültürü muhtemelen dokuma, çanak çömlek ve tarımsal üretimi verimli kılarak hamle üstünlüğünü ele geçirmiştir. M.Ö. 3000-2000 dönemi klasik Ur Hanedanları dönemidir. Ayırt edici özelliği, kentlerin çoğalması ve aralarında şiddetli ve sürekli paylaşım kavgalarıydı. Bunlara ilk tekellilerin yeniden paylaşım savaşları da denebilir. Tarihin bu ilk kolonyalizm ve anti-kolonyalizm yayılım hareketlerinde her iki uygarlık tipinde de gelişmeler yaşanmaktadır. Kabilelerin hiyerarşik kesimleri devletleşme sürecine girerken, birçok kabile üyesi köle sınıfına kattırılmaktadır. Kabile ve aşiret saflarında ayrışma yaşanmaktadır. Bir yandan yeni kent uygarlıkları türerken, diğer yandan kabile ve aşiret örgütlenmeleri ve dayanışmaları güçlenmektedir.

Mezopotamya ticareti ve ticaret olmadan uygarlık olmaz. Ya ikisi birden veya biri düşecektir ya da birbirlerini dengeleyeceklerdir. Kazananlar kaybedenler olmuştur. Dengede kalma, iki tarafın kazanamadığı dönemler daha uzun süreli olmuştur. Yine örneklersek, El Ubeyd-Uruk çatışmalı ve dengeli olmuştur. Daha önce ikisi de Yukarı Mezopotamya'daki toplumla çatışmalı ve dengeli olmuştur. Ur ve Akad hanedanlıkları arasında korkunç çatışmalar

olmuştur. Denge de vardır. Ancak Ur ve Akad'ın tarihten silindiği dönemler de olmuştur. Akadlar ve Gutiler çatışmalı, yok etmeli ve dengeli süreçler yaşamışlardır. Babil ve Asur dengeli ve çatışmalı olmuşlardır. Bir bütün olarak Hurriler (Hitit, Mitanni, Kassit, Med, Urartu dahil) ile Babil ve Asurlular arasında korkunç savaşlar ve denge dönemleri sık aralıklarla yaşanmıştır. Hititlerle Mısırlılar arasında denge ve savaş dönemleri varlığını korumuştur. Nihayet 'bin yıllık' (M.Ö. 550-M.S. 650) Greko-Romen ve Pers-Sasani savaşları yaşanmıştır. Uygurlıkların kendi iç klikleri ve birbirleri arasındaki çatışma ve barışları böyledir!

Tarih M.Ö. 4000'lerden itibaren ticaretin yaygınlaştığını göstermektedir. Aşağı Mezopotamya'da ilk kent devleti olan Uruk sitesi etrafında (M.Ö. 4000-3000) gelişen uygarlığa bağlı olarak, İran'ın güneybatısındaki Elam'dan Yukarı Mezopotamya'da bugünkü Elazığ ve Malatya yörelerine kadar bir tüccar kolonileşmesine rastlamaktayız. İlk sömürgecilik kapısı bu biçimde açılıyor. Daha önce de M.Ö. 5000-4000 döneminde Uruk öncesi egemen kültür olarak El Ubeyd (devlet öncesi ilk ciddi gözlemlenen ataerki kültür) koloniciliğine tanık olmaktayız. Ticaret ve kolonileşme iç içedir. Çanak çömlek, dokuma ürünleri karşılığında maden ve kereste ağırlıklı eşya nakledilmektedir. Tüccarla birlikte pazar da şekilleniyor. Eski armağan ve kurban sunma merkezleri yavaş yavaş pazara dönüşüyorlar. Farklı bölgelerin ürünleri arasındaki bir nevi ilkel fiyatlandırma ayrıcalığına kavuşan tüccara ilkel kapitalist diyebiliriz. Çünkü fiyat tayin etme olanağıyla hiç kimsenin o döneme kadar başaramadığı bir mal birikimine sahip oluyor.

Yapısı gereği Uruk kültürü yayılmacıdır. Şehrin artan verimlilikle her bakımdan büyümesi, nüfusunu bir dereceye kadar taşıması nedeniyle peş peşe komşu şehirlerin doğmasına yol açar. Verimli Hilal'in köylü kültürü de böyle çoğalarak zincirleme köy kuruluşlarına yol açmıştır. İlk köy kuşakları olarak Nevali Çori'den (Urfa-Siverek Fırat kıyısında) Çayönü'ne (Diyarbakır-Ergani'de, Dicle'nin bir kolu kıyısında), oradan Çemê Hallan'a (Batman Çayı yakınlarında), böylece aşağıya Kerkük'e kadar çığ gibi (M.Ö. yaklaşık 10 binlerden itibaren) yayılım gösterirler. Kültürlerin çiçeklenmesi dediğimiz olay budur. Uruk kültürlenmesi de benzer bir seyir izlemiştir. Çoğalan şehir artan rekabettir. Şehir aynı zamanda pazar demek olduğundan, yeni kültür rekabet unsurunu da peşi sıra taşır. Ticaret daha şimdiden gözde bir meslek olmuştur. Tarıma ve ulaşımaya yönelik bir zanaatkâr endüstrisi doğmuştur bile. Şehirler arası kavga, doğal olarak hegemonya sorununu gündeme getirecektir. Şehir devletinden ilkel imparatorluğa geçiş (Bu durum mevcut tüm şehirlerin aynı kişi veya hanedan yönetimine alınması oluyor) süreci peşi sıra kendini dayatacaktır.

Uruk'un ticaret ihtiyacı erkenden neolitik alanı uygarlaştırma ve kolonileştirme sürecine sokacaktır. Eldeki birçok veri, El Ubeyd kültürüne dayalı koloni katmanlarını takiben, daha gelişkin bir Uruk yayılma alanı ve kolonileştirme faaliyetinin varlığını kanıtlamaktadır. Özellikle Fırat kıyılarında çok gelişkin Uruk kolonilerine rastlanmıştır. M.Ö. 3500'lerden itibaren gelişen Uruk kolonileştirme hareketine karşı, zaten Tel Halaf kültüründen beri büyüme halkalarını durdurmamayan Yukarı Mezopotamya kültürünün hem bir başkaldırısını, hem de karşılıklı alışverişini yansıtan bir eğilimin varlığını da eldeki arkeolojik bulgular kanıtlamaktadır. Bölgenin çok güçlü iç dinamikleriyle M.Ö. 3000'lerde kentleşmeye başladığını gösteren çok sayıda höyük kazısı vardır. Her gün artan bulgular, şehir kültürünün de Aşağı Mezopotamya'ya tıpkı Mısır, Elam ve Harappa'ya taşındığı gibi ana kaynak bölgeden taşındığını düşündürmektedir. Özellikle yakın dönemde Urfa yakınlarında Göbeklitepe'deki yerleşim yerinde yapılan kazılar (M.Ö. 10000'lerde başladığı kanıtlanmıştır) mevcut görüşleri

değiştirecek bulgulara yol açmıştır. Köyleşmeden önce dönemine göre dev boyutlu sayılabilecek, muhtemelen tapınak olan bir kültürün varlığı saptanmıştır. Mevcut dikili taşların anlamı tam çözümlenmese de, çok gelişmiş bir kültürü yansıttığı kesindir. Yeni araştırmalar kültürel merkez kaymalara yol açabilir.

Babil, Asur, Hurri-Mitanni-Hitit ve Mısır Yeni Hanedanlığı dönemlerinde uygarlıklar arasındaki ilişki ve çelişkilerin çok yoğunlaştığı bir dönem söz konusudur. İlk defa merkezî hegemonik uygarlık dönemi başlamıştır. Küreselleşmenin farklı bir dönemi söz konusudur. Uygarlıktan aldıkları teknik ve diğer alışkanlıkları uygarlık merkezlerine karşı kullanan kuzeyin kabile boylarıyla Ortadoğu'nun dağ ve çöl kabileleri de saldırılarını aralıksız sürdürmektedir. Babilliler endüstri ve bilimi geliştirerek, Asurlular ise ticaret tekeli kurarak, Sümer uygarlığını yaşadığı ağır sorunlardan kurtarma ve yayma çabasını kesintisiz sürdürmüşlerdir. Babil bilim ve endüstride dönemin gerçek Londra'sı, Paris'i, Amsterdam ve Venedik'idir. Hatta yükseliş döneminde günümüzdeki New York'tan bin kat daha fazla şöhrete sahipti. İskender bile sönmüş Babil'de son nefesini boşuna vermemiştir. Saddam bile belki de Babil aşkının son trajik kurbanıydı. Binlercesi daha var ki, yazıya sığmaz. Asur'un ticari tekeli çözme çabaladığımda, aklıma hemen Venedik, Hollanda ve İngiliz ticaret tekelleri gelir. Asur ticari tekelleri gerçekten tarihin belki de Fenikelilerle birlikte en girişken, yaratıcı şirketleriydi. Orta Asya'dan (Çin'de bile gözüktükleri belirtilir) Batı Anadolu'ya, Arabistan'dan Karadeniz kıyılarına kadar ticari ağlar (meşhur karumlar, yani kâr yerleri, kârhaneler) geliştirdikleri tartışmasızdır. İlk büyük ticari imparatorluğu kurdukları kesindir. M.Ö. 2000–1600, 1600–1300 ve 1300-600'lerde, üç dönem halinde kendini gösteren bu ticari ahtapot bu anlamıyla bir ilktir. Fakat ticaretin de Sümer merkezî uygarlığını sınırlı yaymak ve derinleştirmekten öte bir çözümleyici değeri yoktur. Kaldı ki, ticari tekel her zaman rahip + asker + yönetici ana tekelinin ortağı konumundadır. Aralarındaki anlaşmazlıklar, paylar üzerindeki kavgadan öteye gitmez. Fakat Asur'un, Sümer merkezî uygarlığını yaklaşık bin beş yüz yıl kendi üzerinden taşıması asla küçümsenemez. Uygarlık zincirinin en güçlü halkalarındandır.

Harappa, Umman, Hititler, Mitanniler ve Mısır aynı başarıyı gösteremedikleri için, kendi içlerinden kolay çözülmüşlerdir. Asurluların Fenike, Med-Persler ve Geç Hititler üzerinden Grek uygarlığını etkilemesi ticaret üzerinden gerçekleşip, merkezî uygarlığın kesintisiz sürmesinde en belirleyici rolü oynadıkları inkâr edilemez. Ticaret tekeli sorunları çözmez. Fakat uygarlığın birçok geliştirici ürünlerini (Buna fikirler ve inançlar da dâhildir) her tarafa yayarak, gelişip daha uzun süre ayakta kalmasını sağlar. Aksi halde Harappa'nın durumuna düşülürdü. Tarih belki de birkaç bin yıllık tekrarlar yaşardı. Ama yine ticari tekelin en acımasız sermaye birikim tekeli olduğunu; siyasi temsilcilerinin sur örneğinde gözlemlediğimiz gibi en gaddar uygulamalara (insan kellelerinden kale ve sur yapma) girişmekten çekinmediklerini bilmek gerekir. Dahası, fiyat farkını, malların mal oluş değerindeki farkını kullanıp, en az emekle kazancı ticari tekellerin sağladığı da iyi bilinen bir husustur.

Burada kâr amaçlı olmayan tüketim amaçlı küçük meta alışverişinden, ticaretinden bahsetmiyoruz. Kâr amaçlı tekeli ticaretten bahsettiğimiz sürekli göz önünde bulundurulmalıdır. Harappa'nın dışa açılmadığı ve ticareti geliştirmediği için çöktüğü yüksek bir olasılıktır. Mısır'ın Yeni Hanedanlığı'nın da (M.Ö. 1600–1000) başarılı bir dışa açılma ve ticari tekel kurma yeteneği kazanamadığı için, iç boğuşmalar ve dıştan saldırılarla söndüğü bilinmektedir. Sümerler kadar yayılsaydı, belki de dünyamız farklı olurdu. Çin ise dışa taşıma

gereği duymadı. Belki de kendisi yeterince genişti. Açık ki, ilk merkezî uygarlık patlaması yol açtığı ağır sorunları dünyaya yayarak farklı bir aşamaya erişebilmiştir.

Tarihte M.Ö. 1600–1200 döneminde ilk defa Anadolu, Mezopotamya ve Mısır uygarlığının daha çok iç içe geçerek merkezî hegemonik karakter edindiğini varsayan düşünürler vardır. Şehirleşmenin, ticaretin ve aristokrasinin altın dönemi denmese de, bir sıçrama sağladığı açıktır. Sorunun yaygınlaşmasının, merkezî hegemonyanın sıkça yer değiştirip sistemin ömrünün uzamasına katkıda bulunduğu açıktır. Ünlü Kadeş Antlaşması (M.Ö. 1280'ler) dönemin bu gerçeğini yansıtmaktadır.

Merkezî uygarlığın M.Ö. 1200-800'lerde yaşadığı bunalım, ancak demir tekniğinin tuncun önüne geçmesiyle (M.Ö. 3000–1000) hafiflemiştir. Üretim ve savaş tekniklerindeki gelişmeler hep kendi dönemlerinin farklarını yaratırlar. Şüphesiz belirleyici olan toplumsal gelişmedir. Ancak bu gelişme tekniğe yakından bağlantılıdır. Hegemonik merkez ilk defa Mezopotamya'nın dışına çıkmaktadır. Batıya, Avrupa'ya doğru kayışın ilk adımları atılmaktadır. Kara üzerinden Med-Pers İmparatorluğu (M.Ö. 600–330), deniz üzerinden Fenikeliler (M.Ö. 1200–330) bu kaymada geçiş aşamasını teşkil edecektir. Urartular da (M.Ö. 850–600) benzer bir rol oynayacaktır. Toplumsal bunalım demir teknolojisi ve yaygınlaşp güvenlik altına alınan ticaret yollarıyla tam aşılmasa da, hafifleşip sürdürülebilmiştir. Med-Pers İmparatorluğu'nun (hegemonyasının) kara ticaret yolları, Fenikelilerin ise Akdeniz ticareti üzerinde yaptıkları hamle önemlidir. Grekler uzun süre bu iki uygarlığın sömürgesi, kolonileri durumunda yaşamışlardır. Tarih (Batı merkezli tarih Başta Atina demokrasisi olmak üzere, sağladığı tüm gelişmeler, merkezî uygarlığın sorunlarını çözmek şurada kalsın, daha da ağırlaştırdığını göstermektedir. Bunları sıralarsak:

Silahlanma teknolojisinde tuncun yerine demirin geçmesi birçok yeni gelişmeye yol açacaktır. İlk defa maden arayışı ve ticareti büyük önem kazanacaktır. Kale ve sur yapımında büyük artış vardır. Kalelerin ilk görkemli örnekleri bu dönemin ürünüdür. Ticaretin rolü de zirve yapmaktadır. Asur ve Fenike'nin büyük yükselişi ticari tekellerin ürünüdür. Kuzeyden İskitler ve Dorların, güneyden Aramilerin savaşçı kabilelerinin saldırısı altında M.Ö. 1500-1200 yılları arasında uygarlık büyük darbe alır. M.Ö. 1200-800 dönemi daha çok gerileme dönemidir. Ayakta kalan tek güç Asur İmparatorluğu'dur.

Asur çağı kadim tarihin en güçlü siyasi, askeri ve ticari güçlerindedir. Sümer uygarlığıyla Greko-Romen uygarlığı arasındaki ara halka rolünü oynar. Uygarlıkta kan dökücülüğü, zorbalığı ve ticari yaratıcılığıyla anılır. Yıkılışı bütün Ortadoğu halklarınca (kendi halkı da dahil) bayram olarak kutlanır. Bu kutlayışta nemrut ve firavun türü despotluğun sona erişinin payı belirleyicidir.

Birinci dönem (M.Ö. 2000-1600) ticari aristokrasinin yükseliş dönemidir. Çok çarpıcı olarak tüccar ve siyasi erk sıklıkla aynı kişide tekel olarak temsilini bulur. Siyasi ve ticari güç tekelinin ilk defa Asur topluluklarınca kurulduğu belirtilebilir. Geniş bir tarihi mirasa dayandıklarını, El Ubeyd-Uruk-Ur-Babil ticari birikimlerini kullandıklarını, onların izini takip ettiklerini, M.Ö. 2000'lerden itibaren tüm uygarlık alanlarında ve komşu neolitik köy ve göçer topluluklarıyla ticareti geliştirdiklerini, belli başlı merkezlerde ticari koloniler kurduklarını, ilk defa bağımsız kapitülasyoncular gibi çalıştıklarını, çok geniş kervan ağlarına sahip olduklarını, ticari bilinci en yüksek uygarlık olduklarını, tüm bu stratejik ilişkileri güvencelemek için çok acımasız güç kullandıklarını rahatlıkla belirtebiliriz. Ninova bir nevi Hollanda'nın Amsterdam'ı gibi zenginliğe, altın ve gümüşe boğulur. En kaliteli kumaş merkezi, en ünlü saraylar artık Ninova

ve yakınlarındaki şehirlerde toplanır. Amsterdam'ın Paris'le rekabeti gibi, Ninova'nın (Asur) rakibi de Babil'dir. Birbirlerini etkilemek ve hegemonya altına almak için büyük çaba harcarlar. Ekonomik, ticari, siyasi ve askeri çatışmaları karşılıklı çıkarlar nedeniyle eksik olmaz. Birbirlerine devrevi üstünlük kursalar da, nihai üstünlük kuramazlar.

Asur uygarlık pratiğinden çıkarılabilecek en önemli sonuç, ticaret tekeliyle siyasi tekelin iç içeliği ve savaşlarla ilgisidir. Siyasi ve ticari tekelin uygarlık tarihinde en önemli bir aşamasıdır Asur. Denilebilir ki, Pers İmparatorluğu'ndan önce Mısır, Çin ve Hint uygarlığı arasındaki birincil merkezi halkayı Asur ticaret tekelleri kurmuştur. Ticari bir dünya yaratmışlardır. Dönemin bir nevi küreselliği söz konusudur. Yine ticari tekelin ekonomi olmadığı, ekonomiye eşine az rastlanır bir terör rejimiyle dıştan dayatılıp halklar ve kabilelerin bin bir emekle topladıkları, yarattıkları birikimleri gasp ettiği ortaya çıkmaktadır. Devlet olmadan ticari tekelin yürüyemeyeceği çok açıktır. Daha önceki siyasi tekeller tümüyle tarımın köleci tarzıyla ilişkili iken, ilk defa ticaret tarımla denk gelen bir ağırlık kazanmıştır. Ticari tekeli kapitalizm olarak tanımlarsak, siyasi tekelin tarımdaki artı-ürünü gaspında daha etkin sömürücü bir güç olarak uygarlıkta yerini almaktadır. İmparatorluk tarımdan ziyade ticaretin tahrik ettiği bir yönetim biçimidir. Yol güvenliği uzun alan ticaretinin ihtiyacıdır. Bunu da ancak imparatorluk sağlar. Şiddetteki yoğunluğu ise, toplumun yeni ekonomik dayatmalara karşı direnciyle iç içe geliştiği, büyüdüğü tartışma gerektirmeyecek kadar açıktır.

Ekonomi için tarımın, pazarın, küçük ticaretin, zanaatçılığın, çok sayıda bağımsız özel kesimin yararlı olabileceği de açıktır. Tüm bu alanlardaki insan emeği üretkenliği geliştiren değerini kanıtlamıştır. Ne siyasi, ne askeri, ne de ticari-ekonomik tekelin gerekmediğini tespit etmek zor değildir. Asur olmasaydı ekonomi duracak mıydı? Tersine, barışçıl bir ortamın daha farklı ve olumlu bir ekonomik yaşamı mümkün kılacağı anlaşılırdır. Demokrasi karşıtı yönetim olarak devlet sadece gereksiz değildir; ortaya çıkardığı bürokrasiyle, yol açtığı savaşlarla, yaptığı gasplarla ekonomi ve toplumu tahrip eden bir güçtür. Burada şehri ve tabakalaşmanın önemini, gereğini tartışmıyorum; tanrısal ideolojik kılıflara büründürülmüş, etrafında sıkı bir askeri-siyasi duvar ören zorba gücün uygarlıkla ilişkisini sorguluyorum. Şehirleşmenin olumlu yanları anlamında varsa bile bir uygarlık, bunun nasıl kirletildiğini, muazzam bir geriletici ve tutucu engelle olumsuzlaştırıldığını tekrarlıyorum. Yönetim koordinasyonu ayrı, zorba ve gaspçı tekeller ayrıdır.

Mısır, Hint ve Çin'in uygarlık ana nehrine katkılarını tartışmak büyük bir çalışma ister. Bunun yeri burası değildir. Fakat neden daha çok tarım ağırlıklı olduklarını, kendi bölgelerini aşma irade ve gücünü niye gösteremediklerini özce sorgulamak öğretici olabilir. Kendi içlerinde oldukça gelişkin oldukları, çok uzun süreli ayakta kalışlarını ekonomik tekele, özellikle uzun alan ticaret tekeliçiliğine başvurmamalarına borçlu oldukları kanısındayım. Üçünün de dış ticareti yok gibidir. Tarım ve ticaretin içyapısında da tekele fazla şans tanınmadığı görülüyor. Mevcut siyasi tekel ekonomik tekellikten uzak kaldığı oranda uzun ömürlü oluyor. Siyasi ve askeri güç dışta tehlikeleri, içte kaosu önleme anlamında daha az itiraz topluyor. Dolayısıyla ömrü uzuyor. Son tahlilde bunlar da ekonomik rant tekelleridir. Ama girtlağına kadar ekonomik tekellere boğulmadıkları da anlaşılır bir husustur.

Mısır'ın yapamadığı ve boş bıraktığı uzun alan ticaretini Doğu Akdeniz'de üslenmiş Fenike adlı kavim gerçekleştirmiştir. Akdeniz'in her tarafında ilk ticari kolonileri kurma başarısı Fenikelilerindir. Ortadoğu ve Mısır kültürünü Avrupa'ya ilk yaygınlaştıranlar da Fenikelilerdir. Alfabe ve gemi yapım sanatları uygarlık açısından etkileyicidir. Yunanlılara alfabeyi onlar

öğretmiştir. İlk limanları onlar kurmuştur. Manevi kültürün taşınmasında da rolleri önemlidir. Uygarlık tarihinde en az Urartular kadar etkileyici bir izdir.

Grek-Roma uygarlığında özerk kent, pazar ve ticaretin yaygın ve yoğun bir hal aldığı görülmektedir. Uruk ve Ur'un mirasını devralan Babil ve Asur despotizmi, ekonomiye belki de ilk defa ticaret acenteleri (Bir nevi pazar-karum-kâr kavramlarının iç içeliği söz konusudur) açarak uygarlığa yeni bir katkıda bulunmuşlardır. Zaten ticaret kolonileri Uruk ve hatta öncesine kadar gitmektedir. Değişimin artması ve pazarın oluşumu, Asur devletinin ilk görkemli imparatorluk olarak tarih sahnesine çıkışını hazırlar. İmparatorluklar esas olarak ekonomik yaşam için duyulan güvenlik ihtiyacına cevaptır. Asur'da ekonominin belkemiği ticaret olduğu için, ticaret ve karumları imparatorluk tarzında bir siyasi örgütlenmeyi gerektirmiştir. Tarih Asur İmparatorluğu'nu en gaddar imparatorluk, despotizm örneği olarak değerlendirir ki, yine temel ticaret tekeli dediğimiz taslak halindeki kapitalizmdir. Asur ticaret-tekeli kapitalizmi üstyapıda en gaddar imparatorluk yönetimini getirmiştir.

Grek-Roma siyasi erki, Asur mirasına Fenikelilerden kalma kent ticaret kolonileri mirasını da ekleyerek, daha gelişkin bir siyasi üstyapıyla ekonomik altyapı oluşturmayı başarmıştır. Değişim yaygınlaşmış, özerk kent, pazar, ticaret ve rekabet sınırlı da olsa devreye girmiştir. Kırları dengeleyecek kadar bir kentleşmeye tanık olmaktadır. Kırlar artık değişim amacıyla kentler için daha çok artık-ürün üretmektedirler. Dokuma, gıda ürünleri ve maden ticareti gelişmiştir. Özellikle yol ağları Çin'den Atlas Okyanusuna kadar örülmüştür. İran'daki siyasi erk doğu-batı ticareti nedeniyle kalıcı bir tüccar imparatorluğuna dönüşmektedir. Grek ve Roma'yı hegemonya altına alacak kadar zorlamıştır. Çin, Hint ve Orta Asya kavimlerinin ve siyasi erklerinin batıya doğru istila hareketleri önünde temel banttir. Batının da doğuya karşı istilasının önünde aynı bent işlevini sürdürecektir. İskender ve ardılları ancak kısa bir zaman diliminde (M.Ö. 330-250) bu bendi yıkıp baraj kapaklarını açabileceklerdir.

Greko-Roma uygarlığı, kapitalist ekonominin ilk örneklerine en çok rastladığımız mekânı da temsil eder. Kentlerin özerklik derecesi, pazarda değişim ve fiyat belirlenmesi, büyük tüccarların varlığı kapitalizmin eşğine kadar gelindiğini gösterir. Gerek kırsal alanın kent karşısındaki gücü, gerek imparatorluk örgütlenmesi (esas olarak kır ekonomisine dayanırlar) kapitalistlerin hâkim toplumsal sistem haline gelmelerine engel olur. Kapitalistler azami büyük tüccar seviyesinde kalırlar. Üretime ve endüstriye müdahaleleri çok sınırlıdır. Ayrıca siyasi erkin sıkı engellemeleriyle karşı karşıyadırlar. Efendiye bağlı kölelik henüz güçlü konumunu yaşamakta olup, işgücünün serbest yaşama şansı yok denecek kadar azdır. Kadınlar cariye olarak, erkekler de tüm bedenleriyle köle olarak alınıp satılır. Köle ekonomisinin tek belirleyici gücünün şiddet olduğu tartışmasıdır. Sadece bir ekonomik değer olarak kölelerin varlığı, şiddet-ekonomi (artı-ürün gaspına dayalı ekonomi) ilişkisine hiçbir tartışmaya yer vermeyecek kadar açıktır. Çin ve Hint ilkçağ sisteminde siyasi ve askeri kast kuruluşundan kapitalist sömürgeciliğe kadar, altındaki tüm toplumu bir nevi ekonomik sektör olarak görüp çalıştırarak yönetmeyi temel görevleri ve doğal hakları saymakta, daha doğrusu tanrısal hakları olarak görmektedir.

Greko-Romen dönemine kadar kısaca özetlediğimiz bu zincirleme reaksiyon krizli bir süreçtir. Tarım ve ticaretin çeşitli nedenlerle bazı alanlarda çökmesi, zayıflaması krizleri hep devrede tutar. İklim, aşırı üretim, iç ve dış çatışmalar, iç ve dış göçler, verimli üretim tarzları, askeri, siyasi ve ideolojik konularda analitik yönden daha gelişkin sistem (felsefe) ve örgütlemeler belli başlı kriz nedenleridir. Tekel kliklerinden yok olmak istemeyen ve pay artırımını dayatan

kesimleri, çatışma ve savaşları üretim araçları rolünde kullanırlar. Ekonomi üzerine kurulu tekel olmaları nedeniyle bu böyledir. Özellikle ticari temele daha fazla dayalı devlet ve uygarlıklar, ticari krizlerin sıklığı nedeniyle daha çok savaşa yol açarlar. Elverişli iklim ve sulama koşullarına düzenli olarak sahip olan tarım tekellerinin egemen olduğu devlet ve uygarlıkların daha istikrarlı ve barış içinde olmaları, krizlerin sık-sık devreye girmemesi nedeniyledir. Bu perspektiften baktığımızda, neden Mısır, Hindistan ve Çin'in, bazı şehir, bölge ve köle ayaklanmaları hariç, pek az savaştıkları daha iyi anlaşılır. Genel Mezopotamya kökenli uygarlıkların yayılcı ve sürekli savaşçı olmalarının da ticarete aşırı bağılıklarından kaynaklandığı anlaşılır bir husustur. El Ubeyd, Uruk, Ur, Babil, Asur, Pers uygarlıklarının sürekli kolonileştirme, yayılma ve savaş ortamında yaşamaları, ticaretin üretim sürecindeki vazgeçilmez rolüyle yakından bağlantılıdır.

Greko-Romen uygarlığının hem Atina döneminde deniz ve karada, hem de Roma önderliğinde deniz ve karada sürekli sefer ve savaş halinde olması, Akdeniz dünyasındaki ticaretin olmazsa olmaz türünden ağırlığıyla bağlantılıdır. Uygarlığın kurulduğu aşamadan beri Mezopotamya tarım ve ticaretin beşiği olmuştur. M.Ö. 600'lerden itibaren doğuda Perslerin, batıda Grekler ve Romalıların hem kendi ana üretim ve ticari bölgelerinde, hem Mezopotamya ticaretine ve tarımına bağılılıkları yüzünden Mezopotamya üzerinde 'bin yıllık savaş'lar yürütmeleri de ağırlıklı olarak aynı nedenlerledir.

Greko-Romen uygarlığıyla tarihin uzun süreli bir aşaması en olgun dönemini yaşadıktan sonra derin bir krize girer. Kırsalda tarım, şehirde zanaatçılığa dayalı üretim önemli bir artık-ürüne yol açıyor. Artık-ürünün bolluğu devlet türü örgütlenmenin temelidir. Artık-ürün özünde karın tokluğuna çalışan ve beceri kazanan emekle bağlantılıdır. Köleci tarz emek sunumu ve kullanımı başat türdür. Bu tür üzerinde ideolojik, politik ve askeri üçlüden oluşan devlet tekeli kurulmaktadır. Kentleşmeyle iç içe gelişen bu sistem, zanaatkârlıkla birlikte işbölümünü geliştirerek, metalaşma-pazar-para zincirinin oluşumunu sağlıyor. Bu halkada ticaret tekeli devreye girerek, artı-ürünün bir bölümüne el koyma imkânı veriyor. Devlet içinde veya devletlerarasında tarım ve zanaatçılıkta oluşan artı-ürüne el koyma konusunda yarışan ve giderek çatışan iki tekel öz itibarıyla doğuyor. Aralarında keskin bir ayrım olmasa da, birçok siyasi ve askeri ilişki ve çatışmaları çözmek açısından iki tekel kavramı kilit rol oynar.

c- Feodal Devlet Döneminde Ekonomi

Devletin köleci toplum formunun genelde M.Ö 250-500'lerde krize girdiğini ve üst form olarak feodal toplumun hâkimiyetiyle sonuçlandığını görmekteyiz. Bunda dıştan doğal toplum özelliklerine sahip 'barbar' saldırılarıyla içte yozlaşma ve Hıristiyanlığın mücadelesinin etkisi belirleyici olmuştur. Fakat çözülen devlet değil, onun köleci formudur. Devlet kendini daha da güçlendirerek feodal devlet formuna kavuşturacaktır.

Feodal devlet, köleliğin sınırlı yumuşatılmış biçimidir. Serf olarak eski köleden farkı, serfin aile kurma hakkıdır. Pratikte gerçekleşmesi zor ve epey şartlara bağlı bulunsa da, artık-ürün ve değere daha çok imkân verdiği için ortaçağ uygarlığında denenilen biçimdir. Ayrıca uygarlığa, yani köleliğe ve ticari gaspa zorla bağlanmak istenen halklar, kabileler, köleler ve kentlerin (zanaatkârlar) direniş ve isyanları bitmez tükenmez diğer bir ana kategoridir. Uygarlık sadece kapitalizmin (sermayenin) artık-değerinin değil, beş bin-altı bin yıllık artı-ürünün (sermayenin) temelinde yattığı kanlı, işkenceci ve sömürücü köleci bir sistemdir.

Feodal devlet toplumunun siyasi ve askeri kurumlaşması da benzer bir olgunluk sürecini temsil edecektir. Devlet kendinden son derece emindir. Tanrının yeryüzündeki en kutsal varlığıdır. Askerleri de Allah'ın savaşçılarıdır. Kutsallık maskesi iyice oturtulmaktadır. Birinci kuvvet politik, ikincisi dini temsilci, üçüncüsü asker, dördüncüsü bürokrasidir. Devletin temel kurumları iyice oturmuştur. Hanedanlar gelip gitmekle birlikte, devlet kurumsal değerinden bir şey yitirmemektedir. Esas olan hanedanlar değil kurumlardır. Kişiler için de aynı durum geçerlidir. Yeryüzü yine hükümlerinin Tanrı tarafından bağışlanmış mülkleri olarak düşünülmektedir. Kullar buna rıza göstermeli, hatta sürekli şükretmelidir. Savaşlara kutsallık yaftası geçirilmiştir. Bu, tanrısal düzen adına yapılmaktadır. Eşitlik ve özgürlüğe, insanlığa bir bütün olarak hitap edilmesine rağmen, ganimet ve haraç temel sömürü kurumlarıdır. Bu yönüyle klasik köleliği sürdürmektedir. Orduları daha düzenli ve sürekli kılınacak biçimde hazırlanmaktadır. Maiyet savaşçılığından kurum olarak orduya çoktan geçilmiştir. Pers, Helen ve Roma ordu sistemleri esas alınarak, Ortaçağın nicel ve nitel olarak daha büyük orduları kurulmuştur. Süvari ve kılıç bu dönemin ordu simgeleridir. Şövalyelik kurumu, tüm haşmetiyle dönemini yaşamaktadır.

Savaşlar bir üretim biçimi olarak düşünülmektedir. Fetihler önemli kâr kaynaklarıdır. Yeni toprakların fethi, yeni artık-ürünler demektir. En güçlü devlet, en iyi savaşan ve fetheden devlettir. Kan ve sömürü ile beslenme sınır tanımamaktadır. Allah adına savaş ancak bütün dünyanın fethiyle tamamlanabilir. Bu ise evrensel ve sonsuz cihat anlamına gelmektedir. Toplumsal yaşamda kulluk Allah'tan gelen doğal bir durum sayılmaktadır. Kulluk terimi yaşamın doğuştan halidir, sonradan olma bir şey değil. İnsanlar kul olarak doğar ve ölür. Kulluk dışında başka bir yaşam biçimi düşünülemez. Bir Allah vardır, bir de kulları. Aradaki melek ve peygamberler emirleri getiren elçilerdir. Sosyoloji diline çevirirsek, Allah kurumsallaşmış soyut devlet otoritesini temsil etmektedir. Melekler memurlar ordusunu, peygamber ve baş melekler ise bakanları, üst bürokrasiyi simgelemektedir. Toplumun yönetilişi korkunç bir simgeler sistemi'yle sağlanmaktadır. Görünür yönetimle simgesel yönetim arasında sıkı bir ilişki vardır. Yönetimin simgesel yanı ile somut yanı arasındaki bağı çözmeden, sağlıklı bir toplum kavrayışına ulaşamaz. Toplumun çıplak yönetimini anlamak istiyorsak, üzerindeki Panteon -tanrı sistemi- perdesini kaldırmak gerekir. O zaman görülecektir ki, bin yıllardır kutsallık adı altında baskıcıların ve sömürücülerin çirkin ve zalim yüzü gizlenmiştir.

Kadının kafesteki durumunda sadece sesin ve süsün geliştirilmesi anlamında değişiklikler vardır. Köleliğin inanılmaz boyutlarda derinleştirilip gizlenmesi söz konusudur. Ortaçağın kadını cinsiyetçi toplumun ikinci büyük kültürel kırılmasına uğratılmıştır. Birinci büyük kültürel kırılmayı köleci devletin doğuş aşamasında tanrıça İnanna -İştâr- kültüründe gözlemlerken, olgunlaşan sistemin kadına yönelik kültürel kırılmasını Musa'nın ablası Mariam, Hz. İsa'nın annesi Meryem ve Hz. Muhammet'in eşi Ayşe örneğinde çarpıcı bir biçimde gözlemleyebiliriz. Artık hiçbir tanrıçalık izi kalmadığı gibi, şeytana en yakın bir yer olarak düşünülmektedir. En ufak bir itirazı onu şeytanın kendisi yapabilir. Ruhunu her an şeytana satabilir. Erkeği baştan çıkarabilir. Cadılıktaki durumu cayır cayır yakılmasını gerektirmektedir. Kız çocuklarının canlı gömülmeleri, cinsel baştan çıkarmalar, kalabalığın taşlayarak öldürmesine kadar gidebilen bir katliam kültürü söz konusudur. Toplumda en derinleşmiş kölelik durumu bin yıllardan beri süzüle süzüle altından kalkılamaz boyutlara varmıştır. Sistemin kölelik düzeyi gerçekten kadın çözümlenmeden anlaşılabilir. Her tarafına bağlanan halkalar, başlık paraları, süslenme eşyaları kölelik kültürünü yansıtmaktadır. Dili adeta koparılmış gibi düşüncesiz kılınmıştır. Kuru

bir ana, erkeklerin diledikleri biçimde kullanabilecekleri bir tarladır. Çoktan özne olmaktan çıkmış, nesne haline gelmiştir. Doğal toplumun tanrıçılığından eser kalmamıştır. Çocukların, gençlerin bilge yöneticisi kadından, erkeklerin etrafında döndüğü kadından eser bile kalmamıştır.

Serf, köylü, tüccar, kentli, zanaatkâr, sanat ve bilimle uğraşanlar, toplumun çeşitli kesimleri olarak kavramlaştırılabilir. Üretim aracı olarak toprak ve üzerindeki mülkiyet ilişkileri, gelişen hukuk kapsamlı ele alınmayı gerektirebilir. Toprağın en önemli üretim aracı olduğu, kavgaların, savaşların toprak fethini esas aldığı, orta sınıfın güç kazandığı, toplumsal gelişmelerde önemli rol oynayabileceği önemle işlenmeye değerdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

KAPİTALİZM EKONOMİ DEĞİL EKONOMİNİN DÜŞMANIDIR

a-Ekonomizm

Kapitalizmin doğuşunu ekonomik gelişmenin doğal bir sonucu sayan görüşlerdir. Özellikle Marksizm bu açıdan bir nevi ekonomizme indirgenmiştir. Öyle ki, kapitalizm hep sanki bir ekonomik modelmiş gibi algılanmaya çalışılmıştır. Ekonomi-politika adeta sosyal bilimlerin başköşesine oturtulmuştur. Adı üstünde, modern devletin oluşumunda ekonomik yaşama ilişkin alınan bazı kararlar bilim olarak disipline edilmiştir.

Kapitalin, yani kâr getiren sermayenin pazarda oluşan fiyat istismarına dayalı olarak gerçekleştirilmesi, bu görüşün gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Sanki tarih, toplum, iktidar ve bir bütün olarak uygarlıksal gelişmeden ayrı bir kapitalist gelişme mümkünmüş gibi bir eğilim belirmiştir. Paradoksal olarak en çok anti-kapitalist geçinenler kapitalizmi hak etmediği bir konuma oturarak, sözde kapitalizme karşı savaşmış oluyolar.

İngiltere kökenli ekonomik-politikacıları anlamak mümkündür. Kapitalizmin zafere ulaştığı ülke olarak yeni ekonomiyi modelleştirmeleri beklenebilir. K. Marks'ın bu model üzerinde yoğunlaşması, İngiliz ekonomi-politikacılarının eleştirisi açısından önemli ve oldukça açıklayıcı olmuştur. Talihsiz olan, Marks'ın eserinin yarım kalması ve ardılı olan Marksistlerin de onu tam karikatürize etmeleridir. İktidar ve devletle kapitalizmin ilişkisini sistemlice çözümlenemesi en temel eksiklik olarak belirtilebilir. İdeolojinin rolünü belirlemeye çalışmıştır. Kapitalizmin zihniyetine ilişkin yaklaşımları yer yer güçlüdür.

Fakat esas yanılması, çoktan entelektüel ortama damgasını vurmuş Aydınlanmanın gözde ideolojisi olarak pozitivistimin bakış açısını esas almasıdır. Fiziksel bilim gibi toplumsal bilimin de yapılabileceğine dair görüşe kanidir, inanmıştır, bundan kuşkusu yoktur. Bu yaklaşım çok değerli olan Kapital çalışmasını kısır kılmış, bir araştırmadan çok din kitabı gibi yorumlanmasına yol açmıştır. Müritlerin de yapacağı işler bellidir. Lenin'in emperyalizm, tekelci kapitalizm ve devlet-devrim yorumları Aydınlanma felsefesini aşamamış çabalarıdır. Yine birçok katkı sunan görüşe rağmen, kapitalist moderniteyi aşacak kapasiteyi ortaya koyamaması, Sovyet deneyiminin başarısız kılınmasında baş etkindir.

Anarşistlerin kapitalizm yorumları da ekonomik ağırlıklıdır. Kapitalizm ekonomik olarak mahkûm edilirse, sanki yıkılacakmış gibi bir eğilim içinde kalmışlardır. Pozitivistimle sakatlanmış

anlayışlar: İşte bilimin kanunları vardır. Ekonomi de bir bilimdir. Dolayısıyla onun da kanunları vardır. Bu kanunlara göre, kapitalizm, bunalım üretmesi nedeniyle yaşayamayacak bir sistemdir. Yapılması gereken, bu kanunların işleyişini hızlandırmaktır. Sonuç, kapitalizm yıkılacak, komünizm kurulacaktır! Bu görüşlerin temelinde toplumsal gerçekliğin doğru tanımlanmaması yatar. Toplum genelde Aydınlanma ideolojilerinin çok dışında işleyen bir sistematiğe, hatta kaosa sahiptir. Ekonomi de dahil, tüm zihniyet ve kurumsal yapılarıyla pozitif tabir edilen bilimlerden nitelikçe farklı olması kadar, eylemli halinin çoğunlukla kaos niteliğinde olması; çok farklı yaklaşımlarla çözüm ve eylemleri gerekli kılar.

Bu eleştirilerin ışığında ekonomiyle kapital, yani sermaye düzeni arasındaki bağlantıları daha anlaşılır kılabiliriz. İlk yapılması gereken tespit, paradoksal gözükse de, kapitalizmi ekonomi saymamaktır. Kapitalizmi bir siyasi rejim olarak çözümlenmek, bizi muhtevastındaki kâr kavramaya daha çok yakınlştıracaktır. Burada iktidar ve devlet indirgemeciliğine düşmemek önemlidir. Yani ekonomizmden iktidarizme savrulmayacağız. Sosyolog Max Weber eğer Protestan Ahlakı ve Kapitalizm adlı değerlendirme yerine, kapitalizmi bizzat bir tarikat gibi yorumlasaydı, izah şansı daha artardı. Fernand Braudel, pazarda oluşan fiyatlar üzerinde tekel kurmakla kapitalizmin doğuşunu izah etmek ister. Marks'inki de dâhil, hepsi de önemli çözümlenmeler olmakla birlikte, hep ekonomik bir izah zorunluymuş gibi yaklaşımları temel eksiklikleridir.

Bana göre kapitalizm başından beri askeri-siyasi-kültürel olarak örgütlenmiş, başta maddi birikimler olmak üzere toplumsal değerleri gasp etme kurnazlığını örgütleyen eski bir geleneğin, Batı Avrupa'da 16. yüzyıldan itibaren giderek hakîm bir toplum biçimlenmesi haline gelmesidir. İlk güçlü adamın etrafındaki çapulcu grupla ana-kadın etrafında oluşan toplumsal değerleri gasp etmesi geleneğinin modern halkası olarak da tanımlayabiliriz bu doğuşu. İngiltere ve Hollanda'da, daha önceki İtalyan şehir devletlerinin başını çeken Cenova, Floransa ve Venedik kentlerinde, ilk kapitalist gruplar devletle iç içe bir tarikat gibi özel yaşam biçimleri olan, sağladıkları yeniliklerle para üzerinden vurgun yapma ustalığını gösteren, dünyanın her tarafına yayılmış pazarlarda oluşan fiyatlarla oynayarak muazzam değer gasp eden, gerektiğinde ve sıkça zor uygulamaktan geri kalmayan, kurgusal zekâsı gelişmiş grupların bir eylemidir. Bunlara kimi yerde hanedan, aristokrat ve burjuva da denilebilir. İlk ve ortaçağ haramilerinden yegâne ve önemli farkları, ağırlıklı olarak kentlerde üslenmiş olmaları, devlet otoritesiyle iç içe geçmeleri, zoru gerektiğinde daha örtülü ve ikinci planda kullanmalarıdır. Görünüşte ekonominin kuralları vardır. Onlar da bu kurallara göre zekâları ve eldeki ilk paralarıyla kâr yapıyorlar. Kapitalin tarihi doğru incelendiğinde, bu yaklaşımın tam bir masal değerinde olduğu görülecektir.

İlk birikimlerin gerçekleştirildiği sömürge savaşlarında hiçbir ekonomik kural yoktur. Portekiz, İspanya, Hollanda, İngiltere, Fransa, daha önceleri Venedik, Cenova gibi kentlerin kolonileri düpedüz tamamen zora dayalı ilk kapital birikimlerini sağlamışlardır. Hem yakın ülke pazarlarında, hem sömürge alanlarında bu gerçekleri tespit etmek zor değildir. Kırk haramilerden de sonradan efendilikler türemiştir. Beyler oluşmuştur. Modern kırk haramilere de burjuva efendiler demek, modadan öteye bir ağırlık teşkil etmez. Ekonomi bilimi denilen disiplinler için özünü örtülü kılmayı temel işlevleri olarak sürdürürler. Hangi teori bu konularda başarılı sunum yaparsa, başyapıt olarak o etüt edilecektir, ödüllendirilecektir. Hiçbir bilim ekonomik olgu bilimi kadar gerçeklerle oynamamış, gerçekleri tersyüz etmemiştir. Kurgusal aklın en büyük saptırmasına kapitalist ekonomi-politika alanında rastlamaktayız.

Kapitalist modernite tümüyle böylesi bir kalpazan bilimi üzerinde yükselme lüksüne sahip tek sistemdir.

Fernand Braudel kapitalizmin doğuşunu yorumlarken, bunu çok geniş bir gözlem gücüne ve mukayese imkânına sahip olmaya dayandırır. Ayrıca tarih, toplum, iktidar, uygarlık-kültür, mekânsal gelişme bütünlüğü içinde yorumlamasını oturturken, yöntem sorununa da açıklık getirir. Pozitivistik yaklaşımlara karşı ihtiyatlıdır. K. Marks, Aydınlanmanın derin etkisi altında pozitivistik bilimi esas almakla ekonomiyi bilim haline getirmede hayli iddialıdır. Bunda sosyolojinin henüz emekleme döneminde olmasının payını da dikkate almak gerekir. Bilimsel kesinlik ve çizgisel ilerlemecilik 'amentü' düzeyinde çoktandır zihinlere çakılmıştır. Romantizm bu çizgiyi yıkmaya çalışırken, tersine iradecilik sapmasına düşerek zihinsel problemleri daha da ağırlaştırır. Nietzsche'nin göreci, döngüsel ve duygusal zekâ ağırlıklı yaklaşımı fazla geliştirilmez. Bu zihinsel hengâme içinde liberalizm adeta cirit atar. Kapitalizm fiziksel bilimi (kimya, matematik, biyoloji dâhil) pozitivismle felsefeleştirirken, daha doğrusu dinleştiren, sosyal gerçekliği liberalizmle aynı doğrultuda felsefeleştirir veya dinleştiren. İdeolojik savaşımı da bu temelde kazanarak, 19. yüzyıla birlikte sistemin küreselliği netleşir gibidir. Ekonomik savaş ise daha önce kazanılmıştır. Bu eleştiri ve yorumları biraz daha açalım.

Topluluklar zihinsellikleri içinde maddi ihtiyaç nesnelere hep aramış ve geliştirmek istemişler; yemek, barınmak, çoğalmak ve korunmak temel kaygıları olmuştur. Önce bulduklarıyla yetinmek, mağaralarda barınmak, göl ve orman kenarlarında daha iyi korunmak, doğurgan anaya öncelik tanımak bu temel ihtiyaçlar nedeniyledir. Avcılık da giderek devreye girer. Hem korunmak hem de etle beslenmek bu kültürü geliştirir. Fakat toplumsallığın başından itibaren kadın toplayıcılığıyla erkek ağırlıklı avcılık arasında bir gerginliğin, farklı kültürel evrimlerin geliştiğini gözlemek mümkündür. İki tarafta da tek yanlı gelişme, birinde 'aslan erkek', diğesinde 'sığır kadın' kültürüne adım-adım birikim sağlar. İlk farklı ekonomik anlayışlar böyle temellenir. Neolitik dönemde kadın kültürü zirveye çıkar. Özellikle Zagros-Toros (eteklerinde) sisteminde çok zengin bitki ve hayvan türleri adeta cennet gibi bir yaşam kurgusuna yol açar. Son buzul döneminden sonra, M.Ö. 15 binlerden itibaren, bu dönem günümüze kadar sürecek olan toplumsal gelişmenin ana nehri olarak, yazılı tarih ve uygarlıkla daha da farklılaşarak küreselleşmeye damgasını vurur. Günümüze kadar dil gruplarına dayalı gelişmeler de bu dönemin ürünüdür.

Geçerken belirtmeliyim ki, yine ilk defa metalaşma sürecine mal değişimiyle ticaret etkinliği yol açmaktadır. Armağan ekonomisinden değişim değerine henüz geçilmemiştir. Toplum için esas olan, malların kullanım değeridir. Kullanım değeri, malların bir ihtiyacı giderme özelliğidir. İnsan için asli olan da bu değerdir. Değişim değeri hayli tartışmalı bir kavramdır. Doğru tanımlamak da büyük önem arz etmektedir. Bana göre, Marks'ta da dâhil, değişim değerinin temel emeği koymak çok tartışmalı bir konudur. İster soyut ister somut emekle tarif edilmeye çalışılsın, değişim değeri her zaman spekülâtif bir yan taşır. Varsayalım ki, ilk Uruklu tüccar Fırat kıyılarındaki bir kolonisinde, çanak çömlek karşılığında taşlar ve maden bileşiklerini değiştirmeye kalkıştı. Değişim değerini önce kim belirleyecek dediğimizde, birincisi karşılıklı ihtiyaç derecesi, ikincisi tüccar inisiyatifi diyebiliriz. İhtiyaç arzusu yüksekse, tüccar malı dilediği gibi fiyatlandırabilir. Bire karşı iki yerine, rahatlıkla bire karşı dört koyabilir. Onu bundan engelleyecek bir etken söz konusu değildir. Kendi vicdanından başka, daha doğrusu gücünden başka. O zaman emeğin rolü nerede kalıyor?

Burada emek faktörünü tümüyle devre dışı bırakmıyorum. Fakat esas belirleyen olmadığını iddia ediyorum. Tarihteki tüm mal değişimlerinde bu hususu gözlemek mümkündür. Zaman zaman mal alışverişlerindeki özgür rekabete bağlı olarak, eşitlemeye yakın emek değerleriyle değişim sağlanabilir. Ama bu daha çok teorik bir emek-değer değişimidir. Fiiliyatta belirleyici olan spekülasyondur. Bazı durumlarda da aşırı mal birikimi olur. O zaman da değeri sıfırın altına düşer. Malı imha etmek için ilave emek gerektiren durumlarda, emeğin değeri yok oldu diyemeyeceğimize göre, emeğin temel belirleyici bir kıstas olmadığı ortaya çıkıyor. Yine kıtlık ve fazlalık yaratma şansı olan tüccar gücü belirleyici olmaktadır. Kaldı ki, mallar mallarla üretilir. Tarih boyunca binlerce adsız emekçinin birikimiyle bir mal üretilmektedir. Peki, hangi mekanizma bu donmuş emek sahiplerine hak ettikleri karşılığı ödeyecektir? Buna yaratıcı zanaatkârı, hatta tüm toplumsal etkinliğin gerekli olduğunu eklediğimiz zaman, canlı emek denilen emek türünün anlamlı bir fiyatı, dolayısıyla ücretlendirilmesi düşünülemez.

İngiliz ekonomi-politiğinin sakatlığı veya sahtekârlığı burada kendini ele vermektedir. Bilindiği gibi kapitalizmin sistem olarak ilk zaferini sağlayan, ada İngiltere'si ve Hollanda'dır. Kapitalizme meşruiyet kazandırmak için teorik bir gerekçeye ihtiyaç şarttır. Özellikle spekülatif kazanç olduğunu örtbas etmek için kabul edilebilir bir teori büyük önem taşır. Tıpkı ilk Uruk tüccar dinleri gibi mitolojik bir anlatımın yeni versiyonunu sunmak, sözde ekonomi-politik bilginlerine, özde ise kapitalizmin yeni dini icatçılarına düştü. İnşa edilen ekonomi-politik değil, yeni bir dindir. Giderek her dinde olduğu gibi kutsal kitabıyla ve dallı budaklı mezhepleriyle. Ekonomi-politik, kapitalizmin en değme kırk haramiler talanını bile geride bırakan spekülatif (fiyatlarla oynamak için mal birikimleri, bölgesel farkların kullanılması) karakterini örtbas etmek için geliştirilmiş, kurgusal zekânın en sahtekâr ve talancı eseridir. Emek-değer teorisi bu konuda tam bir av malzemesidir. Nasıl seçildiğini gerçekten merak ediyorum. En belli başlı nedeninin emekçileri oyalamak olduğu kanısındayım. K. Marks gibi birisi bile bu ava yemci olarak katılmaktan kendini alıkoyamamıştır. Bu eleştiriye yaparken büyük acı duyuyorum. Fakat en azından kuşkularımızı belirtmek bilime saygımızın asgari gereğidir.

Bu hususları biraz daha açarsak şunları belirtebiliriz:

Tarihte ikinci büyük tüccar sıçramasına Asur kolonileri şahsında M.Ö. 2000'lerden itibaren rastlıyoruz. Denilebilir ki, hiçbir despotizm (kapitalizmin iktidarla bağına daha sonraki bölümlerde tartışacağım) Asur'daki kadar ticarete ve ticari kolonilere dayanarak uygarlık yaratmamıştır. Dönemin (M.Ö. 2000-600) en gelişkin ticaretini ve kolonilerini küresel boyutta (o dönemin küreselliği) ilk gerçekleştirenlerdir. Her ne kadar yaklaşık aynı dönemlerde arkasına Mısır uygarlığını alan Fenike tüccarları da ticaret ve kolonileştirmede son derece mahirlerse de ikinci planda kalırlar. İngiltere'nin yanında Hollanda veya Portekiz gibi, her ikisi de tarihte en azgın zorbalıklarla birlikte yürüyen ticaretle Kaf Dağı misali değer gasp etmişlerdir. Asur ve Fenike zenginliğinin ticaret ve zorbalıkla iç içe yürüyen tarihi araştırılrsa, herhalde Avrupalı kolonicilerin (İspanya, Portekiz, Hollanda, İngiltere, Fransa, Belçika vb.) izini en iyi bu örneklerde yakalamak mümkündür. İnsan kelleleriyle kaleler ve sur duvarları yaptıklarını öve öve anlatırlar. Bu gasp temelinde oluşturdukları yaşam ahlakı ve kültürü halen Lübnan ve Irak'ın yakasını bırakmamakta, bu iki ülke en acılı savaşların konusu olmaktan kurtulamamaktadır. Roma Cumhuriyeti boşuna Kartaca'yı (Fenike ticaret kolonisi) dümdüz edip tarla haline getirmedir. Yine boşuna Medler Ninova'yı (M.Ö. 612'lerde) yerle bir edip bir viraneye dönüştürmediler.

Tüccar uygarlıklarına dikkat etmek gerekir. Tarihte savaşların ve devlet kuruluşlarının en temel nedenlerinin başında tüccar ve kolonilerinin emniyeti, daha doğrusu çıkarlarının korunması gelir. Bugünkü Ortadoğu (ne acıdır ki, ilk ticaret savaşlarını başlatarak -Irak Uruk'tan gelir- son savaşını da halen en acımasız biçimde sürdürmektedir) savaşlarının temel nedeninin de özünde petrol ticaretinden kaynaklandığı iyi bilinmektedir. Daha çok sayıda örnek verilebilir. Ama gereği yoktur.

Kapitalizme doğru yol alırken ve uygarlık merkezi Avrupa'ya taşınırken, yine ticaretin başı çektiğini görüyoruz. Ortadoğu merkezli ticaret ve tüccar uygarlığı ortaçağda İslam'la yeniden bir hamle yapar. Bizzat Hatice ve sonra eşleştiği işçisi Muhammed, Asur kökenli Süryaniler ve Yahudi kökenli tüccar ve tefecilerle giriştiği rekabet sonucu, yine zor temelinde Mekke ve Medine'ye dayalı ticaret uygarlığının temelini atarlar. İslam dini örtüsü altında, kadim Ortadoğu kentleri ticaret etrafında yeni bir canlanma yaşar. Bizans ve Sasaniliğin yenilmesiyle Halep, Bağdat, Kahire ve Şam başta olmak üzere, büyük bir kent ve pazar ağına ulaşır. Çin'den Atlas Okyanus'una, Endonezya ve Afrika içlerine kadar ticaret ağları tam bir küreselleşmeyi yaşar. Yaygın bir meta ve para piyasası oluşur. Yahudi, Ermeni ve Süryanilerin elinde büyük para birikimleri gerçekleşir.

Avrupa tamamen bu mirasa dayanır. Ortadoğu'nun Müslüman tüccarları elinde bir hamle daha gerçekleştiren ticaret kültürünün 13. yüzyıldan itibaren İtalya'nın Cenova ve Floransa kentleri öncülüğünde Avrupa'ya taşındığına tarih tanıktır. Para ve ticaret bu kentlerin temel zenginlik nedenidir. Avrupa ile Ortadoğu arasındaki ticarete 16. yüzyıla kadar önderlik ederler. Tarihte belki de ilk defa hem kavram hem uygulama olarak kent ölçeğinde kapitalizmin küçük zaferlerini gerçekleştirirler. Bunda Akdeniz korsanlığı ve Akdeniz'in doğu-batı yakası arasındaki fiyat tekeli başrolü oynar. Yine zorbalığın gölgesinde spekülasyon at başı gitmektedir. Ticaret kapitale, kapital kente, kent pazara, pazar spekülasyonun genişlemesine yol açarak kapitalist uygarlığın şafağı atmaktadır. Bu aşamanın bir prototipi de klasik Athena-Roma çağında (M.Ö. 500- M.S. 500) yaşanmıştı. Bu çağda kapitalin zaferine ulaşılmaması, tarımın büyük ağırlığı ve din savaşlarından yenilgiyle çıkmalarından ötürüdür. İtalyan kent devletlerinde 1300-1600'lerde kapitalizmin başarılı deneyimi Kuzeybatı ve Kuzey Avrupa'ya doğru yayılmakta gecikmedi. İspanya zaten daha önce fethedilmişti. 16. yüzyıldan itibaren tüccarın uzun yol öyküsü ilk defa kentleri aşan ülke çapındaki zaferlerine zorladı.

Dünya çapında bir pazar oluşmuştur. Afrika ve Amerika sömürgeciliğe alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nu ekarte ederek, Atlas Okyanusu ve Güney Afrika üzerinden Hindistan ve Çin'e ulaşılmıştır. Avrupa yoğun kentleşmeye alınmıştır. İlk defa kentler tarıma galebe çalmaya başlamışlardır. Feodal krallıklar modern monarşik devlete dönüşmektedir. Son İslam İmparatorluğu Osmanlılar peş peşe yenilmektedir. Rönesans yine 14. yüzyılda İtalya'da başlamış ve tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Dinde Reformasyon hareketi Avrupa'nın kuzey ülkelerinde başarıya ulaşmıştır. Din savaşları ilk defa çağlarını doldurmaktadır. Daha da önemlisi, tüm Çin, Hint, İslam ve hatta Afrika ve Amerika'nın kültürel ve uygarlık değerleri Avrupa'ya aktırılmıştır. Bir yandan modern devlet, diğer yandan uluslar doğmaktadır.

Kapitalizm zafere doğru yürürken, arkasına bu denli tarihi, kültürü, ticaret birikimini, uygarlığı, siyasi erki ve pazarlanmış dünya bütünlüğünü almaktadır. Kapitalist ekonomi için bu önkoşullar oluşmadan ve bu koşullara dayanmadan çıkış yapmak mümkün müdür? Mümkün olmanın ötesinde, kapitalin kendisi bile düşünülebilir mi? Tarih tıpkı Aşağı Mezopotamya'da Uruk sitesiyle başlayan kentleşme, sınıflaşma ve devletleşmeyle nasıl ilk adımını, Fenike ve

İyonya'daki ticaret ve kentleşmeyle ikinci dev adımını atmışsa, bu sefer üçüncü büyük adımını tüm adı geçen koşullarla ideal hale gelen İtalya, Hollanda ve İngiltere coğrafi mekânında büyük ticaret, kentleşme, dünya çapında genişleyen pazar üstü ve karşıtı olarak kapitalist ekonomiye kalıcı zafer temelinde atmıştır. Halen ABD önderliğinde yaşanan bu gerçekliktir.

Fernand Braudel, ısrarla, kapitalist ekonomi pazar karşıtı ve büyük tüccar alanındaki spekülasyon tekeli fiyat ayarlamasına dayalı ekonomi biçimidir derken, ekonomi denen gerçeklik konusunda K. Marks'tan daha fazla gerçeğe yakındır.

Tarih aynasından iktidarlaşmış, alabildiğine bünyesinde pazarı geliştirmiş, kentten kıra hâkim olmaya başlamış, din ve ahlaka bağlılığını ikinci plana atmış bir toplumsal gelişme ortamında, birikmiş metalara el koymanın inceltmiş ve ideolojik ambalaja konulmuş talana dayalı bir ekonomik eylem türü veya biçimini gözlemlemekteyiz. El koymanın bu yeni biçiminde şüphesiz pazarda buluşan arz-talep tarafından şekillenen fiyat ve fiyatın para aracılığıyla yansıtılması, eski dönemlere göre büyük bir ilerleme veya oyunculuk yeteneği kazanmıştır. İlk tefecilik ve sarrafçılık yerine, banka, senet, kâğıt para, kredi, muhasebe, şirketleşme hayli gelişmiştir ve bunlar modern çağın ekonomik ilmihalini oluşturan temel konulardır. Eksik kalan bilimsel izahıdır. Onu da anavatan İngiliz ekonomi-politikacıları ve sonra yanlarına çektikleri paradoksal da olsa karşıtları, başta K. Marks olmak üzere sosyalistler inşa etmeye çalışmışlardır.

Kapitalist ekonomi denilen talan düzeni, tüm eski ve yenedünyada toplumları ve coğrafyaları sömürgeleştirip yeniden köleleştirirken, tüm güç erklerini (dönemin devletlerini bir gasp biçimi olan borçlandırmayla) kendine bağlarken, tarihin en kanlı savaşlarını yürütürken, toplum bünyesi üzerinde her şeyiyle oynayıp hegemonyasını onaylatırken, onu eski topluma karşı devrimci ilan eden K. Marks ve ardılları ile benzer düşünce ekolleri bence bilim inşa etmiyorlar. Das Kapital kapitale karşı yazılmış en eksikli, dolayısıyla yanlış yorumlanmaya müsait kitaptır. Burada Marks'ı suçlamıyorum. Sadece eserinin tarih, devlet, devrim ve demokrasi boyutunun olmadığını, geliştirilmediğini söylüyorum. Yapısı gereği çok 'bilimci' geçinen Avrupa aydınları, sübjektif olarak kasten olmasa da, objektif konuları gereği, Kapital (kitap olarak) temelli inceleme ve araştırmalarıyla anti-kapitalist temelde 'emekçi' denilen kesimler adına bilim ve ideoloji üretmediler. Liberalizm de çok iyi fark ettiği bu yetersizliklerini, kapital tahlilleriyle doğuşunda kapitalizmi devrimci ilan etmelerini mükemmel kullandı. Nitekim daha sonraları önce Alman sosyal-demokratlarını, ardından reel sosyalist sistemi (Rusya ve Çin dâhil) ve en sonunda da ulusal kurtuluş sistemlerini asimile (modernist ideoloji gücüyle, ulus-devlet ve endüstriyalizmle) ederek, uğruna çok savaşılan sınıf savaşımını da kazandı. Liberalizm karşısında her üç akımın net bir yenilgisi söz konusudur ve ne yazık ki henüz bu konuda net bir özeleştirme yapılamamaktadır. Bir söz vardır: Bilim er geç dediğini geçerli kılar. Eğer bu aydın metinleri, gerçekten başta işçi sınıfı olmak üzere, topluma ve tarihine karşı açılmış bir savaş olan kapitalizme ilişkin bilimsel nitelikte olsalardı, karşıt sisteme bu denli yenik düşmezlerdi. Daha kötüsü, mirasları böylesine ucuz harcanmazdı.

Burada 'kapitalist ekonomi' denilen gerçekleri daha iyi tanımlayarak işlevselliği içinde çözmeye çalışayım. Sermaye birikimine ilişkin çok kullanılan artık-ürün, artık-değer, emek-değer, ücret, kâr, fiyat, tekel, pazar, para başta olmak üzere belli başlı ekonomik lügati açma gereği duymuyorum. Üzerinde sayısız inceleme yürütülmüş bu konuları, toplumsal ahlaki yaklaşımlarım gereği basitliği içinde bırakıp, esas açılması gereken etkenlerle uğraşmaya devam edeceğim. Ancak gerektiği ölçüde dokunmaktan da geri kalmayacağım.

Ekonomik bazda kâr-ücret, sosyal bazda burjuva-proleter kavramlaştırmaları, kapitalizm tarafından paramparça edilen insanlığın tüm tarihi birikimini en acımasız ve ince yöntemlerle asimile eden ve sonunda soykırım ve nükleer dehşetle gezegene salan bir sistemi pozitivist tarz bilimselleştirmenin ilk adımlarıdır. Proleter denen unsurun tek başına emeğiyle değer yarattığını, daha sonra bir nevi sahibi olan sermayedarın para ve diğer araçlarının karşılığını bu değerden kâr olarak kopardığını bilimsel bir tespitmiş gibi ileri sürmek, ekonomizm yaklaşımının temelidir. Ekonomik indirgemecilik denen anlayış bu olsa gerekir. Tarih, toplum ve siyasal erkten bu denli kopuk bir değer tarifinin düşüncesi bile çok problemlidir. Bireyi sermayedar ve işçi olarak tanımlarsak dahi, değeri bu anlayışla oluşturamazlar. Ekonomik değerlerin tarihsel-toplumsal niteliği çok açıktır. Zaten değişimin ilk başlarda ayıplanmayla karşılaşması, fazlalıkların armağan edilmesi değere verilen kutsal anlam nedeniyledir. Halen hiçbir çiftçi “Ben ürettim” demez; “Atalarımın malını işleyip nasipleniyorum” der. Hatta “Tanrının nimetine hamd olsun” diyerek, kaynaktan ne anladığını basitçe ama sözde ‘bilimden’ daha anlamlıca ortaya koymaktadır.

Bir ananın, proleteri dokuz ay karnında taşıyıp bin bir zahmetle işgücü haline getirinceye kadar verdiği emeğin karşılığını nasıl tanımlayacağız? Sermayedarın çalıp çırptığı binlerce yıldan kalma birikimlerle hazırlanan üretim araçlarının sahipliklerini ve paylarını nasıl belirleyeceğiz? Hiçbir üretim aracının değerinin pazarda satıldığı gibi olmadığını unutmamalıyız. Bir fabrikanın sadece teknik icatçılığı binlerce keşifçi insanın birikimli yaratıcılığının ürünüdür. Bunların değerini nasıl belirleyip kime ödeyeceğiz? Bunların toplumsal paylarını düşünmemek, ahlakı tamamen yadsımadan mümkün mü? Bu tarihi-toplumsal değerleri sadece iki kişi arasında paylaşmak adaletle uyur mu? Kaldı ki, bu iki kişinin aileleri, toplumsal çevreleri vardır. Aileleri ve toplumsal çevreleriyle korunup kollanan bu iki kişi üzerinde bunların hiç mi hakkı yoktur? Soruları daha da yakıcı kılıp arttırabiliriz. Fakat bu kadarı kâr-ücret ikileminin ne kadar problemlidir olduğunu göstermeye yeterlidir.

Kâr ve ücretin sahiplerini bu sefer birer burjuva-proleter olarak ilişkilendirelim. Bu iki sınıfın doğuş aşamasında iki devrimci sınıf olarak eski topluma karşı yeni toplumu doğurttuklarını iddia etmek gerçeklerle ne kadar bağdaşır? Tarihte bu ittifakın hiçbir karşılığı yoktur. Sonra temel çelişki gereği karşı karşıya geldiklerini, köklü çatışma süreci anlamında doğrulatacak örnekler belirleyici olmayacak denli azdır. Olanlar da eski çatışma geleneklerinin devamıdır. Belirgin olan ve somut yaşam içinde gözlemlenen, tıpkı kölenin Firavun’un bedeninin bir eki olması gibi, işçinin burjuva karşısındaki pozisyonu da benzerdir. Tarihte efendisine karşı kölelerinin hiçbir başarılı eylemi yoktur. Çokça adı örnek gösterilen Spartaküs bile, son tahlilde efendi olma özlemindeki bir isyancıydı. Bundan farklı bir programının olmadığını biliyoruz.

Unutmamalıyız ki, binlerce yıllık köle-efendi ilişki mirasını devralan patron-işçi ilişkisi bin bir ilmekle birbirine bağlı olup, öyle patrona karşı tek tük istisnalar dışında, köklü başkaldırı ve zaferler sağlamış olmaktan uzaktır. İlişkiler ezici oranda patrona bağlılık temelinde sürdürülmüştür. İşçi başkaldırısı denilen olayların da çoğunlukla yarı-köylü ve işsizleştirmeye karşı olanlar tarafından geliştirildiğini bilmekteyiz. Başkaldırı genel toplumsal etkilemelerle ilgilidir. Patron-işçi ilişkisine yansıyan da bu etkilerdir. Daha da önemli olan, işçinin patrona karşı hak mücadelesi (problemlidir olduğunu belirttik) değil, proleterleşmeye karşı, işçi ve işsiz olmaya karşı mücadelesidir. Proleterleşmemek, işçileşmemek, işsizliği kabul etmemek daha anlamlı ve etik bir toplumsal mücadeledir. Birer ezilen olarak köleyi, serfi ve işçiyi asla yüceltmemeliyiz. Yüceltilecek eylem ve ilişki, tersine köleleşmeme, serfleşmeme ve işçileşmeme

biçiminde formüle edilmelidir. Efendileri tanıyıp ve tanımlayıp, daha sonra hizmetkârlarına mücadele önermek, tüm oportünizmlerin ortak eğilimidir. Tarih boyunca hak, emek mücadelesini boşa çıkaran bu zihniyetler olmuştur. Özcesi, bu ilk 'bilim' kavramlarıyla ne anlamlı bir sosyoloji yapmak, ne de başarılı bir toplumsal mücadele geliştirmek mümkündür! Bu hususları belirtirken emeği, değeri, kârı, sınıfı inkâr etmediğimizi, daha çok bilim inşasında kullanılma tarzlarını doğru bulmadığımızı belirtiyoruz. Yanlış bir sosyolojinin inşa edildiğini belirtmek istiyorum.

Toplumun ekonomik yaşamında kapitalizmin yeri en üst katlarda gerçekleşmektedir. Başlangıcında büyük tüccarın pazar üzerinde tekel fiyatlarıyla sermaye biriktirmesine dayanır. Sermaye, tarifi gereği, sürekli kendini büyüten parasal değerlerdir. Özellikle aralarında büyük fiyat farkı olan uzak pazarlar karşısında büyük değer birikimleri kapılır. Finans olarak devlete verilen borçların karşılığı olarak faiz ve iltizamla büyüme ikinci yoldur. Maden işletmeleri, kıtlık ve savaş dönemleri, palazlandığı diğer önemli alan ve dönemleridir. Ticaret dışında tarım, endüstri ve ulaşımcılıkta kârlı buldukça yer alır. Endüstri devrimiyle temel kâr alanları sanayi sektörü olur. Her iki dönemde de arz ve taleple oynayarak, hem üretimi hem tüketimi belirlemeye çalışır. Belirleyici olduğu oranda kâr oranlarını arttırır. Büyük ticaret ve sanayi, kapitalizmin başlangıç ve olgunluk süreçlerinin kâr alanlarıken, günümüzde ağır basan sektör finanstır. Başlıca finans araçları olan para, senet, banka, kredi araçları kapitalist ekonominin hızlanarak kâr devrelerini kısaltmayı, yoğunlaştırmayı ve genişletmeyi sağlar. Böylelikle kâr oranlarında büyük spekülâtif balonlar oluşur. Böylece de kriz süreçleri bu ekonominin ayrılmazları haline gelir.

İşsizliği çoğaltarak ücretleri düşürme ve ucuz çalışan ülkelere kayan yatırımlar, diğer kâr şişiren yöntemlerdir. Sonuç olarak kaynağını en eski avcı ve ticaret kültüründe bulan, fiyatlarla oynama gücü kazanarak gelişme şansı yakalayan, toplumsal denetimden ahlakı ve dini gevşeterek kurtulan, iktidarı borçla kendine bağlayan ve pazar üzerinde tekel kurarak gelişen bu ekonomi biçimi, nihai tahlilde talan ekonomisi olmaktan kurtulamaz. Kâr amacıyla endüstriye el atması, kâr oranlarına göre bir üretim ve tüketim yapısını esas alması, toplumsal bünye ve doğal çevre üzerinde gittikçe taşınması zor yükler yükleyerek yol açtığı krizler, çöküş ve çürümesinin doğuşundan itibaren yol arkadaşlarıdır. Şüphesiz ekonominin tümü değildir. Ne ticaret, tarım, sanayi, ne de dolaşım, teknikler ve pazarlar kapitalizmin icatları olmayıp, tersine ağır istismarına ve talanlarına uğrayan temel toplumsal ekonomik kurumlardır. Tarih ve uygarlıkla belirlenip politikayla iç içe bir yaşama sahiptirler.

Böylelikle ekonomizmin, kapitalist ekonominin tanımıyla ilgili gerçeği önemli oranda çarpıtan bir anlayış, düşünce eğilimi olduğunu belirlemeye çalıştım.

b-Kapitalizm Ekonomi Değil İktidardır

Avrupa ve Asya, hatta Afrika birleşik üç kıtadır. Afrika'nın son buzul dönemine kadar insanlık serüveninde öncü konumda olduğu antropolojinin önemli tespitlerindedir. Öncü coğrafya daha sonra Toros-Zagros'un çok çekici mümbit eteklerinde neolitik devrim olarak el değiştirdi. M.Ö. 15000'lerden M.Ö. 4000'lere kadar bu dağ etekleri daha sonra uygarlık olacak süreç için ne gerekiyorsa hepsini üretti: Maddi ve manevi kültür olarak. Neolitik devrime tarihin en büyük devrimi demek yerinde bir tespittir. Dicle ve Fırat suları bu dağlardan ve eteklerinden sadece en verimli toprakları Haliç deltasına yığmadılar; ilk gemiler

ve gemicilik zanaatıyla kendilerini ve tüm kültürel değerlerini de taşıdılar. Eridu ve Uruk kentleri ilk uygarlık serüvenine başladığında, aslında bu kahırlı yolculuğun değerlerini sentezleştirmişlerdi. Büyüme kutsal ırmaklar kenarında ve okyanusa döküldüğü ağza kadar bir nehir akışı gibi devam ediyordu. Kesintisiz ve büyüyerek. Uruk sıradan bir insanlık kültürü değildir. Yeni bir mucizenin başlangıcıdır. Uruk Tanrıçası İnanna'nın sesi halen tüm destanların, şiirler ve türkülerin ana kaynağıdır. Bu ses bu muhteşem kültürün sesidir. Çirkin erkeğin henüz lekelemediği kadının sesidir aynı zamanda. Uruk kültürü kendi coğrafyasında çiçek açtı. Peş peşe kentler çığ gibi arttı. Bir kent kuşağı oluştu. Güçlü ve kurnaz adam bu sefer asıl birikim kaynağını kentin artan ticari olanaklarında gördü. Dağ eteklerine kadar tersinden bir kültürel akış başladı. Neolitik coğrafyanın kent tarafından yutulmaya başlandığı başlangıç sürecidir. Ciderek kısılan İnanna'nın sesi, etkisizleşen kadının sesidir. Kurnaz ve güçlü adamın artık sesi de gürdü.

Güce dayalı uygarlığın coğrafi serüvenini burada açma gereği yoktur. Fakat yazılsa iyi olur. Ama bir ana nehir gibi aktığını ve binlerce kilometrelik kıyı ve engebeli araziye aşarak, en son Amsterdam ve London kıyılarında yeni bir kültürü arkada bırakarak Atlas Okyanusuna döküldüğünü simgesel olarak belirtmekle yetinelim. Tüm çağlardan ve coğrafyalarından alınan maddi ve manevi kültürün en son bu iki kentin öncülüğünde modern kapitalist ekonomiyi ve ulusu tarih sahnesine çıkardığı açıktır. Aynı bölgeler neolitik kültürü de en geç alan bölgeler konumundaydılar. Coğrafyayla kültür arasında şu tür bir ilişkiyi hep görüyoruz: Eski kültürün köklü olduğu alanda, yeni bir kültürün oluşumu çok zordur. Eski kültür yeniye kolay-kolay kabul etmiyor. Kendini savunuyor ki, bu da anlaşılır bir husustur. Kuzey Avrupa ve iki uç ülke (Ülke kavramı ulusal sınır anlamında bu dönemde yeni-yeni ortaya çıkmaktadır) olan İngiltere ve Hollanda eski uygarlıklar açısından boş denecek kadar bakir topraklardır. Eğer yeni bir tohum atılırsa en iyi yeşerebilecek alanlar olmaları bu özellikleri nedeniyledir. Derinliğe kök salma ve kalıcı olma şansı yüksektir.

Kapitalist ekonominin bu tohumu atılmış ve iyi tutmuştur. Uruk kültürünün bir kıyıda diğer bir kıyıya taşınan son mirasıdır bu. Bu mirasın taşıyıcıları hep tüccarlar olmuştur. Denilir ki, tüccarlar kârın bol ürettiği alanları iyi sezen insanlardır. Güç odaklarının ufkunda yer almayan bir nevi marjinal bölge konumları ve uzun yol avantajlarının şansın olumlu yönde tecelli etmesine yol açtığını önemle belirtiyorum. İtalyan kentlerinin tüm kapitalistik bulgularına ve İspanya ve Portekiz armadasının keşfettiği coğrafi yollara korsanvari konarak öncülük şanslarını pekiştirdiler. Yapılan, kendi dillerine bir asimile işlemiydi. Avrupa'nın büyük güçler arası iç savaşı dıştan gelecek tehlikeyi önlerken, içte yeni ekonominin kesin verimliliği (ucuz işgücü ve hammadde), 16. yüzyılın sonlarında bu coğrafyadaki doğuşu başarılı ve kalıcı kılmaya yeterliydi.

Aralarında sadece bazı biçimsel farklar bulunan bu iki güç, kurdukları ittifakla yeni ekonomiyi dünya çapında temsil etme konumuna geçtiler. Ekonominin yeniliği devletin de kendini yenilemesine, verimli ve başarılı devlet biçimine doğru evrilmesine yol açtı. Ekonomik üstünlük askeri ve siyasi üstünlüğe katkıda bulundu. Tüccar tekelleri ilk defa devlet tekelleriyle ortaklık (Batı ve Doğu Hint Kumpanyaları) kurarak yarı resmi güce eriştiler. Hep uçlarda ve dehlizlerde gizlenen, tutunan uygarlık gaspçıları, ilk defa meşruiyetleri tartışılmaz efendiler haline geldiler.

Ancak kapitalist-ekonomi ve toplum biçimi, toplumsal-tarihsel bir zorunluluk mudur? Cevap olarak tarihsel-toplumsal bir zorunluluk olmadığına inanıyorum. Bunun yanında kapitalizmi

salt bir ekonomik biçim olarak görmediğim gibi, bir toplum biçimi olarak da değerlendirmiyorum.

Öncelikle kapitalist ekonomi denilen ilişkiyi bir uygar toplum bütünlüğü içinde görmeye çalışalım. Kapitalist ekonominin, değişim ekonomisi de denilen metalaşmanın pazar ilişkisi ve rekabetinin üstünde tüneyen ve esas olarak fiyatlarla oynayarak ve farklı alanlar arasında oluşan farklı fiyatlardan yararlanarak kurulan bir tekelcilik kazancına dayandığını iyi kavrayıp özümsemek gerekir. Aslında değişim değeri yaratan bir sektör olmadığını da bu tanım gereği iyi anlamalıyız. Genel ekonomik yaşamın çok cüzi bir kısmıyla ilgilidir. Ama stratejik konumu nedeniyle bu, belirleyicilik sağlayan bir cüziliktir. Çok az kişinin elinde çok büyük ölçüde biriken bir değişim değeri toplamıdır. Dolayısıyla hem arz hem taleple oynama stratejik üstünlüğü vardır. Unutmamak gerekir ki, bu üstünlük o güne kadar devletlerde de yoktur. İlginç olan, bu üstünlüğün doğuşu ve kullanılış tarzıdır. Doğuşunu az çok anlıyoruz. Kullanılış sürekli sermaye büyümesine dayandığı için, çok daha çarpıcı ve toplumu altüst edicidir. Buna devrimci demek topluma ihanetle özdeştir. Özellikle tarihsel-demokratik topluma!

Bu nedendir ki, uygarlıksal gelişmenin kaçınılmaz bir halkası söz konusu bile değildir. Bin bir tesadüfün birleşik etkisiyle ve kadim uygarlıkların yarıklarında ve marjinal bölgelerinde, pazarın üzerinde ve karşısında para oyunlarıyla sağlanan ve uzak ticaret yollarından, sömürge talanlarından payına düşeni fazlasıyla almış bir grup büyük tüccar spekülâtörü, Avrupa'nın en iddiasız iki kenti üzerinden önce Avrupa'da, sonra tüm dünya üzerinde hegemonyasını kuracak şans yakalamış ve müthiş kullanmıştır. Bütün araştırmalar bu spekülâtör grubun son derece tutucu olduğunu ve hiçbir yaratıcı fikrinin, icadının bulunmadığını göstermektedir. En iyi becerdiği iş, para üzerinden para kazanmaktır. Kıtlik ve savaş rantlarından yine para kazanmak, dünya genelinde oluşan fiyat farkından kazandıkça daha çok para kazanmak, becerikli olduğu tek toplumsal alandır. 16. yüzyıl başlarının Avrupa'sının ilginç bir özelliği de paranın her şeye hükmedecek bir güce erişmesiydi. Gerçek yönetici ve komutan para olmuştu. Para kimdeyse güç ondaydı. Bunda şüphesiz müthiş metalaşma, pazarlaşma ve kentleşme temel etkindir.

Hiçbir kadim Asyatik iktidar gücünün, sultanı veya imparatorunun, hatta hiçbir Roma imparatorunun metalaşmanın ürünü paralaşma, parayla iktidar yürütme sorunu yoktur. Olsa bile çok sınırlıdır. Varsa dünya hazineleri, onlar da çoktan saraylarına taşınmıştır. Kapitalist sektör başarı üzerine başarı kazandığında, Avrupa kralları borç dilenir durumdaydılar. Para-iktidar gücünün farklı bir aşaması söz konusuydu. İlk defa siyasi iktidar, para karşısında diz çökebiliyordu. Bu gerçeklik paranın komuta gücünü devralacak kadar güçlendiğinin de kanıtıdır. Napolyon ordu konusunda "Para! Para! Para!" derken bu gerçeği dillendiriyordu.

Dünya uygarlık tarihinde (Uygarlık karşıtı dünyanın tarihi değil!) yeniliğin temelinde para etkeninin ağır basması, uygarlıkta bir yenliğe yol açar. Ama temel niteliğinde hiçbir köklü değişikliğe yol açmaz. Kaldı ki, uygarlık parayı, pazarı, kenti, ticareti, hatta banka ve senedi yeni tanımıyor ki. Hepsi binlerce yıl önce icat edilmiş araçlardır.

Her zaman hatırlatmaya çalıştığım bir konudur. Kadın gibi bir güç, fazla üretken ve yaratıcı bir özelliği olmayan erkeğin elinde neden bu kadar zavallı duruma düştü ve erkek eline mahkûm oldu? Cevap tabii ki zorun rolüdür. Ekonomi de elinden alınınca, korkunç bir tutsaklık kaçınılmaz olur. Başına bir erkek çocuk koysan, kırk yıl karılık gibi çok düşkün bir sanatı icra etmeye razı edilmiş kadar kendisi olmaktan çıkarılmıştır. Kaldı ki, güçlü erkeğin karılığı daha korkunçtur.

Paranın, sermaye olarak paranın toplum üzerinde kazandığı gücü bu örnekle kıyaslamamın çok öğretici olduğu kanısındayım. Paranın komuta gücü kazanması, aslında ekonomik olay olmaktan çıktığının da itirafıdır. Usta tarihçi Fernand Braudel, kapitalizm pazar karşıtı, dolayısıyla ekonomi karşıtı, hatta ekonomi dışıdır derken, çok anlamlı bir gerçeği dile getirmektedir. Ekonomiyi değişim ve pazar olgusuyla başlattığı için bu yargısı büyük değer arz etmektedir. Her şeyi ekonomiye boğan kapitalizmin ekonomiyle ilgisinin olmadığı, hatta onun can düşmanı olduğu benim de hep dile getirmek istediğim bir görüştü. İDDİA EDİYORUM: KAPİTALİZM EKONOMİ DEĞİL, EKONOMİNİN CAN DÜŞMANIDIR. İleriki bölümlerde bu konuyu kapsamlı ele alacağım. Finans, ekonomi midir? Küresel finans, ekonomi midir? Çevre felaketi ekonomi midir? İşsizlik ekonomik sorun mudur? Banka, senet, kur, faiz ekonomi midir? Kanser gibi kâr uğruna meta üretmek ekonomi midir? Soru listesi kabardık. Hepsine verilecek tek cevap koca bir HAYIR'dır. Formül şudur: Para, sermaye bahane = iktidar şahane! Para-sermayenin son derece hileli oyunları ne yeni bir ekonomik biçim yaratılmıştır, ne de kapitalist toplum biçimi, hatta kapitalist uygarlık diye bir uygarlık biçimi söz konusudur. Ortada tarihin hiçbir döneminde tanık olunmayan toplumun bir ele geçiriliş oyunu vardır. Sadece ekonomik gücün değil, tüm siyasi, askeri, dini, ahlaki, bilimsel, felsefi, sanatsal, tarihsel, maddi ve manevi tüm kültürel gücün ele geçirilişi. KAPİTALİZM EN GELİŞMİŞ EGEMENLİKTİR, İKTİDARDIR. Kapitalizm çağı da denen insanın son dört yüz yılına bakalım. Toplumla ilgili egemenlik altına alınmamış, en ince kılcal damarlarına kadar üzerinde iktidar kurulmamış toplumun bir hücresi, dokusu kalmış mıdır?

Kapitalizmin ekonomi olmadığını düşünmek, en az Marks'ın Das-Kapital kitabı kadar sonuçları olması gereken bir düşüncedir. Burada açıklamaya çalıştığım düşüncenin iktidar indirgemeciliğiyle ilişkisi olmadığını peşinen belirtmeliyim. Ayrıca kapitalizmi ekonomi olarak devletle bağlantılandıran düşünceyle de eleştirilmeyi kabul etmem. Kapitalizm, kapitalist ve kapitalist ekonomi diye kavramlaştırılanın, ekonomiyi kontrol eden politik bir gücün, kliğin oluşumundan bahsediyorum. Bu güç ilk defa 16. yüzyıl Avrupa'sında etkili olmuş, Hollanda ve İngiltere'de bizzat bu adlarla bu ülkelerin esas politik egemeni olmuştur. Ekonomiyi kullanması ekonomik olduğunu göstermez. Fernand Braudel, denilebilir ki, bu gerçeği ilk fark eden değerli bir sosyolog-tarihçidir. Fakat düşüncesini sistematize edememiştir. Hatta tüm Avrupa düşüncesinin bir amentüsünü ne denli bozduğunu fark etse de pek dillendirmemiştir. Belki de bu yönlü düşüncesini geliştirememiştir. Kapitalizmin pazar karşıtı, tekel talanı ve dıştan dayatma olduğunu açıkça söylemektedir. O zaman sormak gerekiyor: Bu dıştan kendini dayatan, pazara karşıt ve ekonomi olmayan nedir? Bu soruya yanıt çok yetersizdir. Politik güç müdür, din midir, düşünce okulu mudur?

Teorik düşüncenin çatallaştığı ilişki alanlarında pratik gelişmeyi incelemek, irdelemek daha öğretici sonuçlar verebilir. Örneğimize Venedik üzerinde irdelemeyle başlayalım. 13. yüzyılda Venedik'te büyük tüccar bir grup vardır. Fakat bu grup aynı zamanda kentin yönetimine de egemendir. Rakipleriyle savaşıyor. Deniz armadaları vardır. Yani askeri olan bir Venedik de vardır. Ayrıca Rönesans'a hamilik yapıyor. Ekonomi ve toplum üzerinde denetimi güçlüdür. Tüm bu ilişkilerin iç içe olduğu, bunda paranın bir zamk işlevi gördüğü de rahatlıkla belirtilebilir. O zaman bu ilişkiler bütünlüğüne hangi kavram yanıt verebilir? Açıklanabilecek hususlar olarak; ekonomiyi büyük tüccar adı verilen grupla denetlemekte ve artık-değerin önemli bir kısmını sızdırmaktadır. Bunun için politik erkin ya kendisini ya da kontrolünü elinde tutmaktadır. Zor uygulamak gerektiğinde ordu gücünü kullanabilmektedir.

Dikkat edilirse, aşağı yukarı aynı grubun komple bir hareketi söz konusudur. Grubun içinden bazı isimler değişse de, en azından Venedik çapında belirleyici konumda olan bir grup vardır. Tekrar bu grubu niteleyelim. Tüccar tekelidir, devlettir, ordudur, bürokrasidir. Önde gelen kilise ve sanat camiasının hamisidir. Devleti de aşan, ekonomiye kendini dıştan tekel gibi dayatan, ama ekonomi olmayan, topluma devleti de aşan bir hegemonya dayatan bu gruba iktidar yoğunluğu demek, bizzat iktidar olarak adlandırmak doğruluk payı güçlü bir yorumdur. Eğer grubumuz tüm İtalya çapında etkili olsaydı, ona ulusal iktidar diyecektik. Toplumun tüm kesimine kendisini yaysaydı, ulus-devlet diyecektik. Ülke ekonomisini denetimine geçirseydi, ekonomik iktidar olarak adlandıracaktık. Tüm Avrupa'ya, oradan dünyaya konumunu taşıracak olsaydı, Avrupa ve dünya imparatorluğu diyecektik.

Bu varsayımlar temelinde 16. yüzyılın bugünkü Hollanda ve İngiltere coğrafyasına bakalım. Belirleyici olay, Fransa ve İspanya Krallıkları tarafından sürekli sıkıştırılmalarıdır. Bu krallıklar kendilerini imparatorluk olarak ilan edip İngiltere ve Hollanda'yı da kendi eyaletleri haline getirmek istemektedirler. Hâlbuki bu iki ülkenin kral ve prensi siyasi bağımsızlıklarını korumak ve geliştirmek istemektedir. Bunun için şiddetle güce ihtiyaçları vardır. Aksi halde yutulmaları an meselesidir. İhtiyaç duyulan güç siyasi, askeri, parasal ve entelektüeldir. Düşünür ve sanatkârları davet ediyorlar. Descartes, Spinoza, Erasmus oradalar. Yahudi sarraflar para sahibi olarak oraya akın ediyorlar. Yeni bir ordunun temeli atılıyor. Bu profesyonel, talim, disiplin ve tekniği yeni olan bir ordudur. Toplumsal dayanışma ve destek için özgürlüğe önem veriyorlar. İç siyasi çatışmaları gideriyorlar. En önemlisi de, Avrupa çapında verimli olan bir ekonomik beceri sağlıyorlar. Tüm bu etkenleri bir arada düşündüğümüzde, Hollanda ve İngiltere rakiplerine karşı kendilerini güçlü savunuyorlar. Hatta yüzyılın sonlarında kendilerini hegemon kılma şansını yakalıyorlar. Gelişmelerin pratikteki ana çizgisinin böyle olduğunu az çok bilgisi olanlar kabul edecektir.

O zaman sorularımızı yeniden soralım. Tüm bu iç içe ve birbiriyle bağlantılı ilişki ağlarına ne ad verelim? Nasıl bir sistem olarak tanımlayalım? Tüm bu gelişmeyi yeni bir ekonomik yaratıcı sınıf mı sağladı? Ortada verimli kılınmış bir ekonomi vardır. Kimdir bunu yaratanlar? Bin bir çeşit zanaatkâr, çiftçi, işçi, küçük tüccar, dükkâncı, pazar ve dolaşımı hızlandıran para ve senetler. En önemlisi, bu ekonomik verimlilik artık-değeri büyütüyor. Kim aslan payını alıyor? Herhalde ekonomiyi para ve siyasi-askeri güçle denetleyenler. Çünkü para olmazsa satış olmaz. O olmazsa verim durur. Ordu ve siyasi güç olmazsa işgal görür, o zaman yine verim düşer. Demek ki belirleyicilikte para ve türevlerinin etkileri olmakla birlikte, ekonomiyi ancak kontrol düzeyine getirmek ve karşılığında da büyüyen artık-değeri gasp etmek için bu denetimi sürdürüyorlar. Muhtemelen siyasi ve askeri erkle sıkı ilişki içinde olan kesimlerdir. Prens ve kralın ordunun başı olduğu, paraya da çok ihtiyaçları olduğu, dolayısıyla artık-değer toplayanlarla ya aynı gruptan ya da yoğun ilişkiler içinde oldukları yüksek bir ihtimaldir. Bu arada sanat ve fikir hareketleriyle de aralarını iyi tutuyorlar. Avrupa'da özgürlüğe önem veren kral ve prens olarak tanınma işlerine geliyor. Rakiplerindeki muhalefet hareketlerini de desteklemekten geri kalmıyorlar. Bir kez daha soralım. Bu komple hareketi nasıl kavramlaştırabiliriz? Ekonomiktir desek, ortada gerçek ekonomiyle uğraşan bir kişi bile yoktur. Olanlar artık-değeri ele geçirenlerdir. Bunlar kimlerdir? Kendilerini dıştan ekonomiye dayatanlar. Para-değeri dolaşımda hızlandırarak parayı çoğaltanlar. Devlete borç olarak aktaranlar. Karşılığında belki de devlete ortak olanlar.

Görüyoruz ki, kapitalizm, kapitalist ve kapitalist ekonomi dediğimiz dolaylı olarak ekonomiyi denetleyenler, ama esas olarak içinde yer almayanlar oluyor. Esas uğraşları ne bunların? İktidar tekeliyle ilgililer. Ekonomik tekellerini iktidar tekelleriyle birleştiriyorlar. Savaşıyorlar; ülkede savaş kazandıklarında ülke içinde güçleri artıyor. Bu daha çok artık-değer demektir. Dışa doğru savaş kazandıklarında, bu sömürge kazanımı ve hegemonya demektir. Bu gelişme ise tekel talanı demektir.

İngiltere ve Hollanda örneğini zamana ve mekâna yaydığımızda, gelişmeler daha somutluk kazanıyor. Aralarındaki ittifakı önce Avrupa'daki hegemonyaları için kullanırlar. 16. yüzyıl sonlarında İspanya İmparatorluğunun boyunduruğu kırılmış ve Avrupa çapında imparatorluk emelleri ölümcül bir darbe yemiştir. 17. yüzyılın sonlarında Fransa monarşisi de yenilgiye uğratılmış ve Avrupa üzerindeki hegemonik emelleri ağır darbe almıştır. Avusturya karşısında Prusya Almanya'sını destekleyerek, Habsburg sülalesiyle Avrupa üzerindeki imparatorluk düşlerine de ölümcül darbe vurulmuştur. Son Otuz Yıl Savaşlarıyla din savaşı çağına son verilmiş, 1649 Westphalia Anlaşmasıyla kendi çizgilerinde ulusal devletler dengesine dayalı sistemin temelini atmışlardır. Fransa'nın 1789 Devrimiyle buna cevabı, Napolyon şahsında stratejik hegemonya kaybıyla sonuçlanmıştır. Aynı dönemlerde sömürgeler savaşı da kazanılıp, 19. yüzyıla endüstri devrimiyle girilmiştir. Endüstri devrimi İngiliz hegemonyacılığını kesinleştirmiş, kendisine dünya imparatorluğunun yolunu açmıştır. Prusya'nın şahsında geç uyanan Alman devi, 1870'te Fransa'ya karşı kazandığı zaferden sonra, Avrupa ve Dünya hegemonu olmak için iki dünya savaşıyla iki defa ağır yenilgiye uğratılmıştır. İkinci İngiltere olarak ABD iki dünya savaşından da kazançlı çıkmış ve İkinci Cihan Harbinden beri yeni Dünya hegemonik gücü olmuştur. Almanya'nın rolünü tekrarlamak isteyen Rusya Sovyet İmparatorluğu hegemonya savaşından yenik çıkmıştır. Artık Dünya İmparatorluğuna oynayan bir ABD var ki, çöküşünü engellemek için bir nevi savunma savaşıyla ömrünü uzatma peşindedir.

İktidarın ana doğrultusu böyledir. Uruk sitesinden başlayan iktidar nehri, akışına binlerce yan kol alarak, ABD'nin New York kenti yakınlarında artık okyanus sularında kaybolmaktadır. Başka dolaşacağı kıyı olarak Çin'in Okyanus kıyıları düşünülmektedir ki, şimdilik bunun varsayımı yapılmaktadır. Oraya varması ihtimali, varmaması ihtimalinden düşüktür. Uygarlık toplumunun çözülme şansı daha yüksek bir ihtimaldir. Dünya çapında dev boyutlara varan toplumsal ve çevresel sorunlar, demokratik toplumların devreye girmelerini ve kendi uygarlıklarını inşa etmelerini öncelikli olasılıklardan biri haline getirmiştir. Eski devlet sistemlerinden kalma imparatorluk kültürüne yerine, demokrasilerin konfederatif birliğinin küresel sorunlarla baş etme şansı daha yüksektir.

Bu varsayımlar kapitalizmi yerli yerine oturtmak için yapılmaktadır. Ufuk turu gibi bir şeydir. Uygarlık ana nehrinin İngiltere ve Hollanda durağı derin bir girdap yaptıktan sonra devam ediyor. Yeni bir hız ve renk kazanarak. Girdabla birlikte ana nehre katılan süreksizlerin uygarlığın sonraki akışına yeni bir renk ve hız verdikleri açıkça belirtilebilir. Geleneksel devletin ulus-devlet olarak, yine neolitik devrimden sonra en büyük ekonomik devrim olarak endüstrisi, iki çok güçlü akarsudur. Geleneksel uygarlığı hızlandıran ve renklendiren de bu iki etkendir.

Yine sürekli sorduğum soru devreye giriyor. Kapitalizm nerede? Kapitalizm ulus-devlet ve endüstrinin neresinde? Bu soruları ekonomik içerik açısından soruyorum. Cevabını çok sıkı aramama rağmen ekonomi içinde bulamıyorum. Biçiminde tekrarlıyorum.

Belki tuhaf karşılanabilir, ama bana göre ekonominin gerçek sahibi, tüm işgal ve sömürgeleştirme çabalarına rağmen kadındır. Ekonomiye sosyolojik açıdan anlamlı değerlendirmek istiyorsak, en doğru yaklaşım, mademki çocuğu karnında beslemekten tutalım, en zor doğum sonrası ayakta durabilecek hale getirinceye kadar kadın besliyor, evin besleme zanaatkârı da kadındır; o halde en temel güç kadındır. Cevabım gerçeğe daha saygılı sosyolojik bir cevaptır. Biyolojiyle bağını da kesin göz önünde bulundurarak. Kaldı ki, tarım devrimindeki rolü ve milyonlarca yıl bitki toplayıcılığıyla, halen sadece ev içi değil, ekonomik yaşamın birçok alanında çarkı döndüren kadındır. Bilimlerin temelini atma onurunu taşıyan Antik Yunanlıların ekonomiye ev yasası, kadın yasası olarak ad koymaları da bu gerçeği binlerce yıl önce tespit etmiştir.

İkinci sırada şüphesiz uygarlık güçlerinin baş sanat olarak belledikleri artık-ürün ve artık-değer gaspı için sürekli ve acımasız yöntemlerle hep denetim altında çalıştırdıkları köle, serf ve işçi kategorisinde yer alanlardır. Üçüncü sırada biraz daha özgür her tür zanaatkâr, küçük tüccar, dükkancı ve küçük arazi sahibi çiftçiler vardır. Bunlara sanatkâr, mimar, mühendis, doktor vb. serbest meslek erbabını da dahil etmekle tabloyu aşağı yukarı tamamlamış oluruz. Ekonomik çarkı tarih boyunca çeviren toplumsal grup veya sınıfların bunlar olduğu tartışmasıdır. Yine aralarında kapitalist, senyör, ağa, efendi yoktur. Bunlar çok açık ki, ekonomik güçler değil, insan ve emeği üzerine her tür sömürüyü, işgali, sömürgeciliği ve asimilasyonu dıştan ve tekeli olarak dayatan işgalci, sömürücü, sömürgeci ve asimilasyoncu güçlerdir. Dıştan dayatmacı ve ekonomi olmayan sadece kapitalist değildir. Büyük tüccar, sanayici ve bankacı olarak kapitalistten başka senyör, efendi, politikacı, asker ve uygarlıkçı entelektüel de ekonomik olmayan, ekonomiye dıştan kendilerini dayatan güçlerdir.

c-Kapitalizmin Ekonomi Olmadığına İlişkin Veriler

Kapitalizmin sadece ekonomi olmadığına, daha da vahimi ekonomi karşıtlığı olduğuna ilişkin de eldeki veriler çarpıcıdır.

1-Ekonomik krizler. Kapitalizmi bir ekonomik sistem olarak kanıtlama çabasındaki 'pozitivist-bilimci' rahip takımı, krizler sorununu da yanlış algılamakta ve algılatmaktadır. Ekonomik krizlerin tek bir izahı vardır. O da ekonominin can düşmanı, karşıtlığı kimliğinde yatmaktadır. Bazen fazla üretimden kaynaklanan krizler diye bir tanım geliştirilmektedir. Bir yandan dünyanın büyük kısmı açlıktan kırılabacak, diğer yandan üretim fazlası bulunacak! Kapitalizmin ekonomi karşıtlığı en çok bu tür bilinçli olarak yaratılmış bunalımlarda kanıtlanmaktadır. Nedeni de gayet açıktır: Tekel kârı. Yok pahasına ürettiği emekçi güçlere bırakılan paylar alım gücüne yetmeyince, sözde bunalımlar ortaya çıkıyor. Daha doğrusu, çıkarılmış oluyor. Bu durumda hangi sahte rahip, daha doğrusu sözde ekonomist imdada yetişiyor? Keynes! Ne diyor? Harcamaları devlet arttırsın. Nasıl? Emekçilerin alım gücünü yükselterek! Oyun bütün iğrençliğiyle nasıl ortaya çıkar? Bir yandan cebini boşaltacaksın, diğer yandan elinle diğer cebini dolduracaksın! Bu bal gibi emekçileri ve tüm uygarlık dışı toplumu ölümü gösterip sıtmaya razı etme politikasıdır. Çok açık ki, politik bir ilişkiyle karşı karşıyayız. Uygarlığa karşı demokratik güçlerin eylemi bastırılmak istendiğinde önce aç bırakılır. Sonra yalvarılarak karınları doyurulur. En eski savaş taktikleriyle karşı karşıyayız: Bir halkı, bir şehri teslim almak istiyorsan, önce ablukaya alacak, aç bırakacaksın! Sonra teslim olma karşılığında karnını doyuracaksın!

Kapitalizmin sahte bunalım teorisinin gerçek özünün bu olduğunu yüzlerce örnekle kanıtlayabilirim. Sadece meşhur 1930 bunalımını çözümlersek, tüm mantığı sökmüş oluruz. Bu dönemde neler oluyor? İngiltere'nin hegemonyasını kabul etmeyen Sovyetler Birliği kalıcı ve başarılı bir rejim haline geliyor. Hem de kapitalist adı verilen dünyayı tehdit ederek. Avrupa içinde ağır şartlarla teslimiyet antlaşması dayatılan Almanlar ve bağlaşıkları sağı ve soluyla direniş halindedir. Çin, Mao önderliğinde büyük bir köylü başkaldırısını yönetiyor. Anadolu başta olmak üzere, İngiliz hegemonyacılığına karşı sömürge ve yarı sömürge ülkeler ulusal diriliş mücadelesiyle dünya çapında başkaldırmaktadır. İngiliz dünya hegemonyacılığının bunlara verdiği yanıt, 1929-30 bilinçli bunalımıdır. Bir yandan dağ gibi yığılmış mallar, diğer yandan açlıktan kırılan halklar, emekçiler. İngiliz Keynes'in ilacı her şeyi açığa vuruyor. Dünya emekçilerine ve halklarına kırıntılar kabilinden ayakta kalma şansı. Sözde sosyal devlet politikaları. Sonucu ne olmuştur bu 'kapitalist sosyal devlet politikalarının'? Ekim Sovyet İhtilalı ile başlayan dünya demokratik toplumunun, uygarlığın yeni hegemon gücü karşısında adım adım geriletilmesi, çarpıtılması, asimile edilmesi; 1990'larda Sovyet sisteminin çok önceden başlatılan (1930'larda Stalin'in antidemokratik politikaları, yani diktatörlüğü: Niçin? 1929-30 bunalımının etkisini bertaraf etmek için. Kim bertaraf oldu? Stalin ve ekibi, Sovyet ekonomisi) içten çökertilme politikalarıyla resmen ortadan kaldırılmasının ilanı. Ulusal kurtuluş devletlerinin sosyal içeriğinden (demokratik devrim ve toplum içeriğinden) boşaltılarak hegemon kapitalist sisteme entegre edilmesi. Tüm bunalımların ana amacının bu olduğu, bilinçli devlet politikalarıyla hegemonik sistemin varlığının sürdürülmesiyle amaca erişildiği. En azından kritik bir aşamanın geride bırakıldığı.

2- Kıtılığa dayalı krizleri de aynı kategoride değerlendirebiliriz. Bilinçli mal üretiminden vazgeçilmesi veya hastalık ve afetler karşısında insanların çaresizliğinden medet umulması. Mevcut teknik ve donanımlarla ciddi bir açlık ve kitlevi hastalıklar düşünülemez. Amaç hegemonik sistemin varlık sorunu olduğunda bu yapay bunalım türüne başvurulmakta, hastalık ve afetler koz olarak kullanılmaktadır. Bir kez daha 'kapitalist ekonomi ve toplumu' denilen aygıtın resmi hegemonik uygar güçle bağlantısını netçe görüp yorumlayabiliyoruz. Metot aynıdır: Aç bırak, hastalığını ve felaket halini kullan! Hem de kurtarıcı melek ve hatta tanrısı olduğunu kanıtlamış olursun. Kulların sana bol-bol şükretsin!

3- Kapitalizmin sadece ekonomi karşıtlığı değil, toplum karşıtlığı olduğunu da iyi anlamak gerekir. Teorik olarak toplumun bütün olarak kapitalistleşmeyeceğini, bunun imkânsız olduğunu çok önceden Roza Luxemburg kanıtlamaya çalışmıştır. Bence ince teorilere pek gerek yoktur. Herkes, her toplum, işçi ve kapitalist olarak ikiye bölünse, kâr amacıyla satacak mal üretemezsin! Kaba örnek: Yüz işçinin çalıştırıldığı bir fabrika varsayalım. Yüz araba üretebilsinler. Toplum da bir kapitalist fazlasıyla 1+100 kişiden oluşsun (Çünkü toplum sadece işçi ve kapitalistlerden oluşmaktadır. Saf kapitalist toplum denilen olay budur. Tabii Marksistlerin en azından bir kısmının büyük yanlışı). Yüz arabayı elden çıkaralım ki kâr gelsin. Yüz işçi ücretleri ile arabaları aldılar. Geriye patrona ne kaldı? '0' (sıfır). Demek ki, daimi olarak kapitalistleştirilmeyen, benim sistem analizimle 'uygarlık karşıtı demokratik toplum' her zaman var olmalı ki, uygarlık toplumu sürdürülebilsin. Yeni hegemon güç olarak 'kapitalist uygarlık' da diğerleri gibi ancak demokratik toplum karşıtlığı, eylem zamanlarında daha da azgınlaşarak demokratik toplum düşmanlığı temelinde var olabilir: Ya savaşlarla ya barışlarla. Tüm uygarlık tarihinde olduğu gibi, kapitalist uygarlık tarihinde de bu anlatımı doğrulayacak sayılamayacak kadar çok olay ve savaşlar vardır.

4- İşsizlik. Kapitalizm sistem olarak artık-değerden kâr oranını yüksek tutmak için daima bir yedek işsizler ordusunu devrede tutmak zorundadır. Hatta yoksa yaratmak zorundadır. İşsizlik bilinçli yaratılan süreçtir. En sıradan canlı hayvan ve bitkiler işe yararken, insan gibi bir varlık nasıl işsiz bırakılarak yararsız kılınır? Örneğin işsiz karınca olabilir mi? Karınca bile işsiz olamıyorsa, insan gibi gelişmiş bir varlık nasıl işsiz olsun? Evrende işsizlik kavramına yer yoktur. Ancak analitik zekânın sapık bir ürünü olarak, toplumsal yaşamın en vahşi eylemi olarak işsizlik yapay olarak yaratılmakta ve canlı tutulmaktadır. Kapitalist sistemin ekonomik yaşama karşı en amansız düşmanlığını hiçbir olay 'işsizlik' kadar açığa çıkaramaz. En ağır eleştirdiğimiz firavun rejiminde bile 'işsiz köle' kavramına yer yoktur. Nasıl ki işsiz firavun olmaz ise, işsiz köle de kavram olarak bile düşünülemez. Bir kölenin her zaman değeri ve işi olmuştur. Sadece kapitalizmde işsizlik, yani amansız ekonomi düşmanlığı vardır.

5- Kapitalizm ekonomik tekniğin de düşmanıdır. Mevcut bilim ve teknik düzeyi, adına ister 'refah toplumu' ister 'cennetteki toplum' diyelim, herhangi bir toplumun rahatlıkla hem siyasi sistem olarak demokratik toplum olarak varlığını sürdürebilecek, hem de ekonomik olarak sorunlarını çözebilecek bir tarzda gelişmiş bulunmaktadır. İnsan ihtiyaçlarına bu bilim ve teknik düzeyin optimum (en verimli tarzda) uygulanmasına kapitalist sistemin 'kâr yasası' engel koymaktadır. Kâr yasası olmazsa, sadece insanın beslenme ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş bir ekonomiye, mevcut bilim ve teknik düzeyi rahatlıkla gerekli her çözümü bulabilecek kapasitededir. Bu kapasite hiçbir zaman tam kullanılmamakta; bilakis sürekli krizler, işsizlik, toplumsal şişkinlikler yaratılarak kapitalist uygarlık sürdürülmek istenmektedir. Demek ki kapitalizm sadece ekonomi düşmanlığı değil, ekonomiyi optimal düzeyde gerçekleştirebilecek bilim ve tekniğin de düşmanıdır.

6- Kapitalizm ekonominin en temel ilkesi olan ahlakın, moral değerlerin de düşmanıdır. İnsanlık ancak ahlaki ilkeyle ekonomik ihtiyaçlarını düzenleyebilir. Aksi halde örneğin karıncalar gibi çoğalabilir ki, buna on tane dünya gibi gezegen bile yetmez. Ahlak olmazsa 'aslan toplumuna' dönüşebilir ki, geriye yenilecek sığır, hayvan kalmaz. O zaman aslana da dünya kalmaz. Yani kapitalizm sınırlandırılıp durdurulamazsa, ya toplumu 'karıncalar toplumuna' dönüştürerek yıkımın eşiğine getirecek (örneğin Çin ve Japonya'nın durumu), ya da 'aslanlar toplumu' durumuna getirecektir (örnek ABD toplumu). Her toplum ABD, Çin ve Japonya gibi olursa, insan toplumunun sürdürülebilirlik şansının gittikçe azalacağı açıktır. Burada kapitalizm esasta ahlaki ilkeyi sözde 'kapitalist ekonomiye' kurban etmiştir. Bir dönem çocuklar, kız çocukları da fazlalıktır diye kurban edilirdi. Varsa ancak böyle bir ahlakla insan kurban edilerek toplum sürdürülebilir. Nitekim tüm kapitalist damgalı savaflara 'insan kurban etme ayinleri' olarak bakarsak, nasıl bir 'kapitalist ekonomi ilkesi' ya da ahlaksızlığıyla karşı karşıya olduğumuzu anlarız. Yalnız toplumun iç sosyal dokularını tahrip etmiyor bu ahlaksızlık. Çevreyi, doğayı da ilk defa hükmü altına alarak, büyük bir katliam sürdürerek sadece insan yaşamını değil, tüm canlı yaşamı da tehdit edecek boyuta varıyor. Bundan daha büyük ahlaksızlık ve canlı düşmanlığı olabilir mi?

7- Kapitalizm ekonominin ana gücü, yaratıcısı kadının da düşmanıdır. Tüm çözümlememiz kadının toplumsal yaşamdaki yerinin, ekonomik değerinin birincil düzeyde ve yüksek seviyede olduğunu kanıtlamaktadır. Tüm uygarlık tarihinde olduğu gibi, en acımasız dönemini kapitalist uygarlık aşamasında yaşamaya başlayan 'ekonomisiz kılınmış kadın' gerçeği, en çarpıcı ve derinlikli toplum çelişkisi haline gelmiştir. Kadın nüfusu ezici olarak işsiz bırakılmıştır. Ev işleri en zor işler olduğu halde, beş metelik değer etmemektedir. Çocuk doğurma ve yetiştirme

hayatın en zor işi olduğu halde, sadece değer etmemekle kalmamakta, giderek başa bela olarak düşünülmektedir. Hem ucuz, işsiz, çocuk doğurma ve bin bir zahmetle büyütme makinesi, hem ücretsiz ve hatta suçludur! Kadın uygarlık tarihi boyunca toplumun zemin katına yerleştirilmiştir. Ama hiçbir toplum kapitalizmin yürüttüğü ve çok sistemli hale getirdiği istismarı geliştirme gücünde olamamıştır. Bu sefer kadın sadece zemin katta değil, tüm katlarda eşitsizliğin, özgürlüksüzlüğün, demokrasizliğin nesnesidir! Daha da vahimi, tarihin hiçbir dönemiyle kıyaslanamayacak şiddette ve yoğunlukta cinsiyetçi toplum iktidarını insanın en mahrem organlarına kadar şartlandırıp çoğaltarak, kadını bir seks endüstrisine dönüştürerek, işkenceyi toplumun tüm katmanlarına yayarak, 'erkek egemen toplumu' kapitalist uygarlık döneminde azamiye çıkartarak, 'ekonomistan', ekonominin yaratıcısı öznenin intikam alırcasına kadın ve ekonomi düşmanlığını her yerde ve her zamanında kanıtlamaktadır!

8- Kapitalizm, ekonomiyi en son küresel aşamasında zirveye çıkarttığı 'borsa, kur ve faiz' piyasası denilen para-kâğıt oyununa çevirerek düşmanlığını, gerçek ekonomiyle ilgisizliğini fazlasıyla ve tüm toplumun gözüne sokarcasına kanıtlamaktadır. Tarihin yine hiçbir döneminde ekonomi bu tür kâğıt oyunlarına, sanal bir sisteme dönüştürülmemiştir. Ekonomi toplumların en hassas dokusu olarak değerlendirilmiş, hep kutsallık atfedilecek düzeyde (kutsallık kelimesinin kaynağı Sümer toplumuna kadar gitmekte ve gıda kavramıyla bağlantılandırılmaktadır) değerlendirilmiştir. Beslenme en öncelikli sorun olarak görülüp çözümlenmeye çalışılmıştır. Bütün dinlerde ekonomik güvenceye dayalı bir izah yanı vardır. Bayramlar ekonomik bolluk veya en azından kriz olmaktan çıktığı dönemlerin anısına düzenlenmektedir. K. Marks'ın haklı olduğu bir nokta olarak, toplumun tüm alanlarını etkileyecek özelliklerin toplam ifadesi olacak kadar önemli olan ekonomi, duygusal ve analitik zihnin yoğunluk alanı olmaktan çıkarılıp para-kâğıt oyunlarına bağlanarak, analitik-spekülatif zihniyetin en sorumsuz, gerçek yaşamdan kopuk alanına dönüştürülerek gerçek niteliğini ortaya koymaktadır. Hiçbir emek harcamadan, kur, faiz ve senet fiyatlarıyla oynayarak, küresel çapta saatlik süreler içinde milyarlarca Dolar (küresel para) el değiştirmektedir. İnsanlığın yarısı açlık ve yoksulluk sınırlarında gezinirken, bu tür değer transferleri kadar ekonomiye zıtlığı yansıtabilecek bir sistemi tasavvur etmek zordur. Kapitalizm, finans çağı da denilen son evresinde, sadece bu yüzüyle bile ne kadar gereksiz, ekonomi dışı ve düşmanca sistem olduğunu gayet iyi kanıtlamaktadır.

9- Kapitalizm ekonominin en temel iki alanı olan üretim ve tüketim el atıp kontrol altına alarak, toplumların gerçek besin, giyim, barınma ve dolaşım ihtiyaçlarıyla ilgisi bulunmayan, sadece kârını maksimize etmeyi hedefleyen politikalara ağırlık vererek ve daha önce belirttiğimiz gibi üretim ve tüketim krizleri yaratarak yapılarını kökten bozmaktadır. İnsanlık emeğinin gerçek üretim ve tüketim yapılarıyla ilişkisi bulunmayan veya önceliği olmayan, bilakis büyük sakıncalar içeren nükleer silahlar başta olmak üzere korkunç boyutlarda silahlanma, çok kâr getirdiği için çevreyi felakete götüren karbon kökenli enerji kaynaklarına yatırım, genetiği değiştirilmiş tarım, uzay teknolojisi, kara, deniz ve hava ulaşım hatlarına çok pahalı olmak kadar yol açtığı kirlilik bilindiği halde büyük yatırımlar, moda çılgınlığının sonucu olan aynı tür maldan yüzlerce versiyonu için hesapsız yatırımlar sadece birkaç örnek olarak sunulabilir. Bir yandan çılgınca ve gereksiz alanlarda dağ gibi yığılan eşyaların pazardan tüketim niteliğini yitirip çürümeye terk edilmesi, diğer yandan tüketim gücü olamamaktan kaynaklanan açlık ve hastalıktan kırılmalar. İşsizlik orduları! Tarihte hiçbir savaşın, doğal felaketin insan toplumuna yapamadığı kötülüğü ve düşmanlığı; kapitalizm denilen ekonomik

biçim hem de ekonominin can damarlarına basarak, sıkıştırarak, kopartarak, suni damarlar takarak gerçekleştirmektedir.

d-Tekelci Ticaret Kapitalizmi

Sermayenin en eski alanı ticarettir. Tarihte M.Ö. 4000-3000 döneminde Uruk sitesi etrafında bir ticaret çağından bahsetmek mümkündür. Asurluların Anadolu'dan Hindistan'a kadar ticaret kolonileri kurduklarını bilmekteyiz. Fenikeliler ilk ticaret kolonilerini Akdeniz'in her tarafında kurma yeteneğini gösteren ilk kavimdir. Pers İmparatorluğu'ndaki genişleme ve güvenlik ticaret açısından en geniş küresellik anlamını taşır. Greko-Romen uygarlığında ticaret tüm etkinliğini sürdürmüştür. Ticaret olmadan büyük kentlerin ayakta durması zordur. Büyük kent, büyük ticaret demektir. Ortaçağda küresel güç olan İslam uygarlığı, Batı ticaretine giden yolda son büyük merhaledir. Ticaret için gerekli tüm gelenekler oluşmuş gibidir. Para, kredi, banka, senet, pazar, taşıma gibi unsurlar, İslam uygarlığında eski ve yeni argümanlar olarak en çok ağırlık teşkil eden sektör olmuştur. İtalyan ticaret kentleri esas olarak Doğu Akdeniz'in, İslam ve Bizans ticaretinin geleneklerini devralmışlardır.

13. yüzyılda ticaret üstünlüğü İtalya üzerinden Avrupa kıtasına taşınır. İtalyan ticaret kentleri 13. ve 16. yüzyıllar arasında üstünlüklerini sürdürürler. 16. yüzyıldan itibaren üstünlük Hollanda ve İngiltere şehir tekellerine geçer. Ticari kapitalizmin zaferi büyük oranda bu yüzyıldan itibaren bu iki ülkenin başkentleri London ve Amsterdam üzerinden sağlanmıştır. Atlantik ve Ümit Burnu üzerinden Amerika ve Güneydoğu Asya'nın keşfi ve ticaret yollarına katılması en büyük ticari devrimlerden biridir. Bu yollarla birlikte Ortadoğu'nun geleneksel Doğu-Batı, Kuzey-Güney ticaret yollarına hâkimiyeti 16. yüzyıldan itibaren büyük darbe yemiş ve eski önemini yitirmiştir. Ortadoğu uygarlığının 16. yüzyıldan itibaren sürekli gerileme sürecine girmesi, yeni açılan bu ticaret yollarıyla yakından bağlantılıdır. Endüstri devrimiyle de en stratejik darbeyi yiyerek günümüze kadar bir daha kendini toparlama şansını ve gücünü bulamaz.

Avrupa'nın ilk büyük sermaye birikimi 15. ve 18. yüzyıllarda başat rol oynamaktadır. 10. yüzyıldan itibaren yükselişe geçen kent zanaatçılığı ve tarım üzerinde ilk hegemonyasını kurar. İlk ciddi sanayi hareketi olan manifaktürün tekelleşmesi ve yaygınlaşması, hacimce büyümesi ticari tekel hegemonyacılığıyla yakın bağ içinde oluşmuştur. Hollanda ve İngiltere'nin dönemin en büyük ticaret şirketleri olan Doğu ve Batı Hint Kumpanyaları öncü konumlarını uzun süre devam ettirmişlerdir. Sermayenin etkin araçları olan banka, senet, kredi, kâğıt para, muhasebe, fuarcılık bu dönemde güçlü kurumlara dönüşmüşlerdir.

Bu dönemde bir kez daha görüyoruz ki, özel ticaret tekelleriyle devlet tekelleri arasında sıkı bir birlik mevcuttur. Esasen tekel olarak devlet olmadan, kendi başına ticaret tekellerinden bahsetmek mümkün değildir. İlk ticari çağdan Avrupa ticari çağına kadar devlet tekelliliği hep öncü olmuştur. Devlete rağmen liberalizm kocaman bir safsatadır. Liberalizmin esas anlamı, devleti tamamıyla ekonomik tekelliliğin hizmetine sokmak, siyasi devleti ekonomik devlet yapmaktır. Devletsiz liberalizm sahipsiz bahçe gibidir. Devlet üzerinde bu dönemde ticaretin ağırlığı, daha doğrusu ticaret tekelliliğiyle ilişkileri başat konumdadır.

15. ve 18. yüzyılları arasındaki döneme bu etken nedeniyle merkantilist dönem de denilir. Özünde devletin ticaret üzerinden kendini toparlaması, bütçesine fazla verdirmesidir. Ticari milliyetçilik de denilebilir. Aldığından fazla satmak, üstün devlet haline gelmenin en etkili

yoludur. Ulusal devletin, monarşinin yükselişe geçtiği dönem olarak da bilinir. Sosyal planda aristokrasinin ticarete yönelmesiyle tüccarın aristokratlaşmasının iç içe geçtiği, yeni modern sınıf olarak burjuvazinin ilk gelenek kazandığı çağ da bu dönemdir. Burjuva ideolojisinden tutalim yaşam tarzına, moda anlayışına ve kent mimarisine kadar köklü reformlar yaşanmaktadır.

Reformasyon ve Aydınlanma bu çağda olmuştur. Fakat Reformasyon ve Aydınlanma dönemini birer burjuva hareket olarak düşünmek büyük yanılğı olur. Reformasyon özünde dinin ulusallaştırılmasıdır; ulusal şubelerinin açılmasıdır. Burjuvaziyle nedensel bir ilişkisi yoktur. Dinsel düşüncedeki zamanını doldurmuş dogmaları günün yeni koşulları altında yenilemeyi hedefler. Dinin zamana uyarlanması hareketidir. O da düşünce devriminin bir parçasıdır. Aydınlanma daha kapsamlı düşünce devrimidir. Eski düşünme paradigmasının büyük oranda aşılması ve yeni paradigmanın döneme damgasını vurmasıdır. Düşünce tarzlarının her bakımdan yenilenmesidir. İki önemli alan, bilim ve felsefe devrimiyle de bağlantılıdır. Ticari çağa denk gelmesi tesadüfidir, fakat burjuvazinin sınıf karakteri nedeniyle sahip çıkıp kendine mal ettiği görülür. Kendisine her iki alanı entelektüel sermaye yapar. Bu hareketinin büyük önemi vardır. Karşılığında meşru bir sınıf unvanını kazanır. Tekelciliğin en az mutlakiyet ve aristokrasi kadar asalak niteliğinin göz ardı edilmesinde Aydınlanma düşünürlerinin önemli rolü olmuştur. Burjuvazi yeni bir sınıfsal oluşum olduğu için doğuracağı sonuçlar pek düşünülmemiş, tüm olumsuzluklar eski sınıflara mal edilmiştir. Orta sınıf niteliğinin çağda damgasını vurmasında burjuvazi başat rol oynamıştır.

Burjuvazinin milliyetçiliği ideoloji olarak desteklemesi ulusal pazar üzerinde tekel kurma amacıyladır. Rakiplerini tasfiye etmede milliyetçilik etkili rol oynamıştır. Diğer ulus ve milliyetlerden ticari sermaye sahiplerini dışlamak; her tür ırkçılığın, ulusal, etnik ve dinsel düşmanlıkların temeli olmuştur. Karşılıklı milliyetçiliğin gelişimini körüklemiştir. Dünya genelinde Yahudiliğe karşı bu nedenle nefret duyguları yükselmiştir. Yahudiler kötülüğün ve ulusal emellerin önünde artık en ciddi engel konumundadır. Yahudiler de buna karşıt bir nevi uluslararası savunma ve dostlarını geliştirme, düşmanlarını tasfiye etme amacıyla Masonluk teşkilatını geliştirmişlerdir. Kökeni ortaçağa dayansa da, asıl rolü bu dönemde önem kazanmıştır. Birçok ihtilalci hareket içinde payı olmuştur. Yahudi milliyetçiliği Siyonizm'in önünü açmıştır.

Ticaret ve kolonyalizm ilişkisinin doğuş çağıyla bağlantısını ve daha sonraki gelişmesini göz önüne aldığımızda, merkantilizm döneminde sıçrama yapması beklenebilirdi. Bu dönemin kolonyalizmi karşımıza sömürgecilik olarak çıkar. Tarihin hiç koloni tanımamış iki kıtası, Amerika ve Avustralya ve binlerce ada bu dönemde sömürgeciliği tanımışlardır. Dünyanın tüm eski kıtaları, başta Afrika ve Asya, birer sömürge kıtasına dönüştürülmeleri için adeta yeniden keşfedilmişlerdir. Bu amaçla oryantalizm (şarkiyat bilimi) ve antropoloji (insan bilimi) gibi çalışmalar başlatmışlardır. Bu, bilimle yeni toplum arasındaki ilişkiler açısından iyi bir örnek sayılabilir. Üstün ırk teorileri de bu dönemde gelişme imkânı bulmuştur. Darwinizm topluma da uygulanmak istenmiştir. Bunların coğrafya ve tarih çalışmalarını yeni paradigma ile kazanmaları aynı amaçlar doğrultusundadır. Dünyanın kapitalizme açılmasının keşif çalışmaları gibidir.

Koloncilik veya daha sistematik sonuçları olan sömürgecilik, esas olarak ticaret tekellerinin yayılma politikalarıdır. Talanın daha modern biçimleri oluyorlar. Avrupa ticari kapitalizmi büyük oranda sömürge talanları temelinde oluşmuştur. Amerika'nın gümüş ve altınları talan

edilirken, ucuz dokumalar görülmemiş fiyatlarla bu talanların önemli araçları olmuştur. Ticaret sadece dengesiz fiyat oluşumlarını değil, fiyatın bizzat tek taraflı belirlendiği dönemleri çok yaşamıştır. Kolonicilik, ticaret tekellerinin fiyat empoze etmelerinde ve dolayısıyla fahiş kazanç sağlamalarında başat rol oynamıştır. Zaten tüccar kazancının temelinde, pazarlar arasındaki fiyat farklarının ya kullanılması ya da çeşitli yöntemlerle (mal stoğu, mal kıtlığı) bizzat oluşturulması yatmaktadır.

Fernand Braudel, kapitalizmin oluşumunda büyük ticaretin spekülasyon hareketlerinin belirleyici rol oynadığını söyler. Pazardaki sıradan değişimin rolünün olmadığını, bunların normal ekonomik faaliyetler olduğunu belirtir. Ekonomiyi değişimin gelişmesiyle başlatır. Kullanım amaçlı mal üretimi ekonomi sayılmaz. Değişim sürecinin eşliğine varıldığında ekonomi başlamış demektir. Kâr bu sahada söz konusu değildir. Tarafların değişim kazancından bahsedilebilir. Burası spekülasyon konusu değildir. Asıl spekülasyon büyük ticaret alanındadır. Kapitalizmin evi olarak tanımlanmaktadır. Fiyat farkları bizzat fiyatlarla oynanarak sağlanmaktadır. Dolayısıyla ekonomi sayılmamakta ve ona dıştan dayatılan bir 'şey' olarak sanki çok açık deşifre edilmek istenmemektedir. Burasından sonrasının pek tanımlanmaması büyük bir eksiklik olarak soru işareti bırakmaktadır.

F. Braudel, devlet ve iktidar ayrımının farkındadır. Marks kadar olmasa da, yani devlet ve iktidarın işlevini önemsiz gibi göstermese de, ne kadar etkili olduğunu belirlememektedir. Marksizm'de devlet yoğunlaşmış ekonomi olarak tanımlanırken, bazen gerçeğe daha yakındır. Fakat bu çok soyut bir genellemedir. İktidar ve devlet, esas olarak 'ekonomi olmayan ekonomi'dir. Yani ekonomiyi ürettiği artık-ürün ve değerleri sızdırma alanı olarak görmekte ve bu alanda tekel kurmaktadır. Bu anlamda ekonominin hemen üstündeki alandır. Çok ilgilidir. Bütün mekanizmaları, artık-ürün ve değerlerin çeşitli yöntemlerle ele geçirilmesi içindir. Tarım, ticaret ve sanayi tekel kurduğu alanların başında gelir. Yöntemlerin başında vergi gelmektedir. Mesela dolaylı vergiler devletin doğrudan tüccar tekeli olarak hareket etme ilişkisidir. Devlet burada tam bir tüccardır. Yoğunlaşmış ifadesi değil, doğrudan tüccardır. Bu vergilerin payı bilindiği üzere gelirin yarısını aşan kısmıdır.

Devlet ayrıca çiftlikleri, tarım pazarlarını, tarım fiyatlarını belirleme konumu dolayısıyla da tam bir ekonomik tekeldir. Avrupa ekonomisi literatüründe ekonomi, devlet ve iktidar ilişkisi sürekli muğlak bırakılır. Hem sosyalistler hem liberaller on binlerce cilt kitap çıkarmalarına rağmen, bu alanı halen aydınlatmış olmaktan uzaktırlar. Marks'ın bu alana el atmaması veya ömrünün buna vefa etmemesi büyük bir eksiklik. Büyük kargaşada bu eksikliğin payı büyüktür.

15. ve 18. yüzyıl arasındaki ticari çağın zafere erişiminde, nereden bakarsak bakalım, ekonomi dışı mekanizmaların temel rol oynadığını itiraf etmek gerekir. O zaman ekonomi değilse nedir? Genelde iktidardan, özelde hukuki ifadesi olarak devletten başka bir gücün bu sahayı dilediği gibi kullanması imkânsız olmasa da zordur. Belki çeşitli tekeli güç kliplerinden bahsetmek mümkündür. Fakat sonuçta bu güçler de ya iktidar, ya da onun somut ifadesi olarak devletle ilişkili olmak durumundadır. Bazen parasal alan da denilebilir. Para basit bir değişim aracı olmaktan çıktığında, gerçekten en az kılıç kadar güç rolü oynayabilir. Napolyon ordu konusunda boşuna 'para, para, para' dememiştir. Ama bu hangi paradır? Bu, değişim aracı para değildir; ekonomi olmayan paradır. Büyük ticari paradır, spekülasyon aracı olan paradır. Para bu alanlarda tam bir komutandır, yönetendir. Burjuvazi bu noktayı çok iyi kavradığından ötürü paraya büyük rol biçmiştir. Paranın toplumun sürekli komuta gücü olması

için, toplum adeta kasap bıçağıyla paramparça edilmiştir. Toplum, hatta devlet o hale getirilmiştir ki, para olmadan yaşamını sürdüremez.

Bu noktaya taşınma belki de burjuvazinin gerçek devrimidir. Paraya muhtaç toplum ve devlet burjuvazinin emrine girmiş demektir. Para ihtilali de diyebileceğimiz bu konuma tarihte ilk defa kapsamlı olarak Avrupa'nın bu döneminde erişilmiştir. Örneğin, bir işçiyi eskisi gibi köle ve serf olarak bağlamaya gerek yoktur. Yevmiyesini almadığında zaten aç kalacaktır. Açlık onu paraya mahkûm edecektir. İşçi paraya teslim olmaktan başka çaresi olmayan bir konuma sokulmuştur. Dolayısıyla işçinin elde edilmesi ve yönetimi için, klasik köleciler ve feodal sâhib olarak hareket etmeye gerek yoktur. Bu hem masraflıdır, hem de daha çok sorumluluk ister. Kapitalist ise, sadece paranın gücünü göstererek, işçiyi dilediği gibi elde eder ve kullanır.

Emtia konusunda da benzer hususlar belirtilebilir. Mal olarak emtia, para olmadan hareket edemez konuma getirilmiştir. Emtianın her tür hareketi para ile bağlantılıdır. Üretilmesi, taşınması ve tüketilmesi parasız mümkün değildir. Bu da kapitalizmin büyük bir devrimidir: Ekonomiye paranın mutlak komutasına vermek. Ekonomi artık paranın elinde bir oyuncak gibidir. Hiçbir çağda ekonomi bu denli paraya bağlanmamıştır. Burada para tam bir devlettir. Gibi de değil, devlet! Hatta devlet de paraya bu tür bir bağımlılık içindedir. Parasız devlet, parasız işçi mal durumuna sokulmuştur. Paradoksal gözükse de, devletin devleti aslında paradır. Devletin bu konuma getirilmesi, Hollanda ve İngiltere'nin 16. yüzyıl icadıdır. Güçlü devlet yaratılmıştır. Ama paraya bağlanan devlettir bu. Tarihçiler Fransa'nın bu başarıyı göstermediği için İngiltere ve Hollanda karşısında hegemonya savaşını kaybettiğini söylerler. Para konusunda finans çağında biraz daha tartışmak aydınlatıcı olacaktır.

15.-18. yüzyılları arasındaki uygarlıksal gelişmede ticaret burjuvazisinin en önemli aktör olarak ortaya çıkmasının tüm toplum üzerindeki etkisi kapsamlı tartışılabilir. Ticari toplumun özellikleri bilinmektedir. Aşırı paracı, faizci, tefeci, banker olarak toplumun belleğindeki yeri son derece olumsuzdur. Ahlaka en büyük darbeyi bu unsurların vurduğu, başta edebiyat olmak üzere sanatın bu yüzyıllarda en çok işlediği konuların başında gelmektedir. Sanki topluma bir virüs girmiş gibidir. Kemirir durur. Toplumun genel yozlaşmışlık düzeyinden sorumlu tutulur. Eski sıcak, insancıl ilişkileri paranın soğuk yüzünde dondurur. Parasız olmayan yaşam savaşını kaybetmiş gibidir. Ayrıca eskisi gibi büyüklük taslamak için altın tahtlara, gümüşlü tabaklara, yıldızlı saraylara, ihtişama, kaba güç gösterilerine, alıcalı kıyafetlere, lüks sofralara gerek yoktur. Parayı saklayacak bir yerin olsun yeter. Artık en büyük sensin. İnsanlığın bu duruma gelmesi bir yükseliş olamaz. Adı yeniçağ da olsa, herhangi bir yenilik arz etmemektedir. Olsa olsa ancak uygarlık krizinin başlangıcı olabilir. Topluma saygısını yitirmemiş biri açısından, bundan daha kritik ve alçaltıcı durum düşünülemez.

Ticari sermayenin bu dönemlerde diğer alanlarda pek istekli olmadığı görülmektedir. Arz ettikleri kâr oranı onu tatmin etmemektedir. Büyük ticaret kârıyla hiçbir alan boy ölçüşmemektedir. Tarım ve manifaktür ancak büyük ticaret kârına yakın kâr sunduklarında el atılan sektörler olmaktadır. Dolayısıyla sınırlı bir gelişim imkânı bulmuşlardır.

Siyasi tarih açısından bu dönem büyük çalkantılarla geçmiştir. Büyük Roma İmparatorluğu'nun devamı olmak için aralarında büyük çekişme olan İspanya, Fransa ve Avusturya, eski tip imparatorluk eğilimleri taşımaları nedeniyle kaybetmekten kurtulamayacaklardır. Bunda para-devlet ilişkisi önemli rol oynamıştır. Hollanda ve İngiltere'yi peş peşe hegemonyaya götüren, büyük ticaret parasının komuta gücüdür. Bunlar devletlerini tüccar kredileriyle güçlendirirken, bizzat tüccar gibi de hareket ettirmişlerdir. Kâra geçen bir devlet ve siyaset söz konusudur.

Paranın komuta gücünü, özellikle yeni ordu ve donanmalar oluştururken kanıtlamışlardır. Ekonomilerindeki kapitalizmin zaferi ucuz üretim olmuştur. Ucuz üretim ticaret üstünlüğü demektir. Bu da rakiplerin (dize getirmek istedikleri devletlerin) uluslararası alanda da kaybetmeleri demektir. Kaldı ki, askeri alanda da çoğunlukla kaybetmişlerdir. Hollanda ve İngiltere'nin komplo tarzı devrim müdahaleleri, siyasi olarak da üstünlüklerini kanıtlamıştır. Tüm bu alanlarda rakiplerinden üstün olmaları açık ki hegemonik üstünlük olacaktır. Bu üstünlüklerini daha önceki İspanyol ve Portekiz sömürgelerinin el değiştirmesinde kanıtlamışlar, Asya ve Afrika'da benzer el değiştirme ve ticari üstünlükleri peş peşe gelmiştir. Kıta Avrupa'sında yürüttükleri ittifaklarla Fransızları etkisiz kılmışlar, Avusturya'nın Alman İmparatorluğu emelini yıkmışlar, Rus Çarlığı'nı diledikleri gibi kullanmasını bilmişlerdir. Dönemin güçlü imparatorluklarından Osmanlı İmparatorluğu'nu yarı-sömürgeleşme sürecine sokmuşlardır. Kapitalist üretim ve devlet biçimi karşısında Osmanlıların da diğer hanedan imparatorlukları gibi çağı geçmiş bulunmaktaydı. Çin ve Hint İmparatorluklarını bekleyen akıbet sömürge ve yarı-sömürgeleşmeydi. Eski uygarlıkların tasfiye süreci hızla tarihin gündemindeydi. Yeni olan, ne olduğu fazla bilinmeden ilerlemeye dair olan her şeydi. Her yeni dinde olduğu gibi imanla bağlı olunuyordu. Dini ticaret, tanrısı paraydı.

e-Sanayi Devrimi Ve Endüstriyalizm Çağı

Çoğunlukla endüstri süreci sanayi devrimiyle eş tutulur. Hâlbuki tarih boyunca endüstri hep olmuştur. Hatta ilk yontma taş da bir endüstri veya sanayidir. Tarımın keşfi kendi alanında bir sanayi devrimidir. Zanaatçılık bir sanayidir. Üretimle ilgili her yeni araç, bilgi, yöntem sanayide bir gelişmedir. İnsan türü beslenme, giyinme ve barınma için araçla üretimini gerçekleştiren tek varlıktır. Sanayi, yani araçla üretim insana mahsustur.

18. yüzyılın sonunda Avrupa'nın hegemonik ülkesi İngiltere'de gerçekleşen, daha doğrusu önderlik edilen olgu, uzun süredir devam eden yeniliklerin önemli bir halkasıdır. Buharla elde edilen enerjinin makine çarkını döndürmesi simgesel bir ifadedir. Buharın ve makinelerin gücü çoktandır biliniyor ve kullanılıyordu. Hollanda ve İngiltere'de daha önce tarım ve manifaktür alanında öncülük ele geçirilmişti. En ucuz ve kitlesel üretim gerçekleştiriliyordu. Bunlar da sanayi devrimi sayılırdı. Başta Fransa ve İtalya'nın da endüstride geri yanları yoktu. Ucuzluk ve kitlesellik avantaj sağlıyordu. Hegemonyacılığın temelinde bu olgu yatmaktadır. 19. yüzyıla hamle yapan sanayinin önemi kâr, yani sermayenin kazancı açısından ilk sıraya oturmasıdır. Devrim denilen olay; ticari ve tarımsal kazanca, kâra göre sanayi üretiminden doğan kârın hızla katlanarak büyümesidir. Tarihte ilk defa sanayi üretimi öncülüğü ele alıyordu. Devriminin özünde bu olgu yatmaktadır. Daha önceleri tarım ve tezgâh geleneksel üretim alanlarıydı. Ticaret her iki sahadaki üretim-artıkları üzerinde meta alışverişi biçimindeydi. Ekonomi denilen faaliyetlerin özü de buydu.

Eğer sadece üretim açısından bakarsak, sanayi devriminden fazla bir şey öğrenilemez. Gerek çeşitlilik gerekse bolluk açısından her zaman üretim olgusuyla karşılaşılımıştır. Hatta denilebilir ki, tarımsal devrimle toplumların yaşadığı devrime, süre ve önem bakımından hiçbir devrim hala ulaşmış sayılamaz. Dolayısıyla sanayi devriminin önemi başka yerde yatmaktadır. Bir tek yerde değil, birkaç yerde yatmaktadır.

1-Tarihte ilk defa kent üretimi kır üretiminin önüne geçmiştir. Binlerce yıl zanaatkâr, kent kökenli bir üretici olarak, daima kırın yardımcı üreticisiydi. Kıra bağımlıydı. O olmasa da kır

kendini sürdürebilirdi. 19. yüzyılın sanayi devrimi, binlerce yıl aradan sonra bu süreci tersine çevirdi. 15.-19. yüzyıllarını denge yüzyılları sayarsak, 19. yüzyıl dengeyi tamamen kentten yana çevirdi. Bu gelişme çok önemli sonuçlar doğuracak bir yeniliktir.

2- Daha önemli bir yenilik toplumsal alandadır. Şehir toplumu kır toplumunun önüne geçmektedir. Daha önceleri şehirler kırsal toplumun basit bir eki iken, sanayi devrimi şehir toplumunun gücünü olağanüstü arttırmıştır. Kırsal toplum artık tüm alt ve üstyapılarıyla şehir toplumunun tahakkümü altına geçiyordu. Bir nevi şehir-köy sömürgeci diyalektiği kuruluyordu. Köy toplumunun şehir toplumunca sömürgeleştirilmesine başlanmıştı. İdeolojik alandan üretim araçlarına, ahlakından sanatına kadar şehrin köy üzerinde bariz bir sömürgeci hâkimiyeti kuruluyordu. Zihniyet devrimi olanca hızıyla şehrin üstünlüğüne yol açıyordu.

3- Sınıfsal açıdan da tarihsel dönüşümler söz konusudur. Burjuvazi sanayi devrimiyle birlikte üstünlüğünü diğer tüm sınıf ve tabakalara karşı ilan edebilecek duruma gelmişti. Yedeğine işçi sınıfını da takan burjuvazi, feodal dönemle birlikte zanaatçılıktan kalma kesimlere karşı kendini en ilerici, doğruların tek sahibi, modern yaşamayı bilen, paradigma sahibi; mitolojisi, dini, felsefesi ve bilimiyle toplumun, ulusun, tarihin kendisi demekti. Diğerleri geçmişte kalmış, kalması gereken müzelik değerler konumundaydı.

4- Bilimin üretime ilk defa sanayi devrimiyle birlikte planlı katılımından bahsedebiliriz. Daha önceleri bilim ve üretim teknikleri kendi kanallarından ayrı geliyordu. Sanayi devrimiyle birlikte ilk defa el ele veriyorlardı. Bilim amaç olmaktan çıkıp araç konumuna indirgenmişti. Bilimin araçsallaşması toplumun ciddi düşüşünü de beraberinde getirecekti.

5- Sanayi kârı diğer bütün alanlardan sağlanan kârlılık oranını katladı. Toplumun yeni aktörleri sanayicilerdi. Sanayi her sahada stratejik üstünlük anlamına geliyordu. Bu silahı en etkili şekilde elinde tutanın sırtı yere getirilemezdi. Ticaret bile üstünlüğünü yitirmişti. Tarımcılar parya durumuna düşmüştü.

6- Sanayi devriminin siyasi sonuçları daha da önemliydi. Bir yandan ulus-devlete yol açarken, diğer yandan dışa doğru emperyalizm sürecini başlatacağı. Sömürgecilğe göre dünya üzerine daha sistemli bir yürüyüş söz konusuydu. Kilit sanayici ülke ve ülkeler artık dünyaya ikinci büyük küresel hamleyi dayatacak konumdaydı. Birinci hamle olan sömürgecilik, zorluklarla karşılaşmak kadar, pek verimli bir hâkimiyet yöntemi değildi. Sömürgecilik sermaye ihracıyla birlikte yerli işbirlikçilerle takviye ediliyordu. Kapitalizmin emperyalizmi sanayi devrimi temelinde olanaklıydı.

Görüldüğü üzere sanayi devriminin sonuçları kapsamlıydı. Devrimin sosyal ve siyasi sonuçları en az ekonomik sonuçları kadar etkili oldu. Avrupa uygarlığının zaferini kesinleştiren 19. yüzyılın sanayi hamleleri oldu.

Endüstri devrimini değerlendirmede bazı anlayışları eleştirmek önemlidir. İlki, endüstri devriminin kapitalizmle bir tutulmasıdır. Sanki kapitalizmin direkt sonucuymuş gibi algılanmaktadır. Bu anlayışın kırılması gerekir. Tıpkı Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma gibi endüstriyel devrimin de kendine has tarihsel ve toplumsal bir süreci vardır. Uzun bir tarihsel, toplumsal birikimin sonucudur.

Genelde devlet tekeli, özel olarak kapitalist tekeller artık-ürün ve değerler üzerinde sürekli yoğunlaşan kurumlardır. Nerede bir artık birikim varsa, leş kargaları gibi hemen kokusunu alıp o yere sızarlar. Bu konuda burunları çok hassastır ve iyi koku alır. Enerji ve makinenin kendi

kendine çalışması ve üretime uygulanmasının muazzam bir kâr kaynağına yol açtığı görülmemesi düşünülemezdi. Sermayenin sanayi konusunda becerdiği şey, bu iki olguyu en verimli kâr alanına bağlamaktı.

Enerji ilk defa kol gücüne bağlı olmaktan kurtuluyordu. Makineler kolun işini önemli oranda üstlenebilecek motor donanımına sahip oldu. Enerji kaynakları buharla ilaveten kömür, petrol, elektrik ve suyun yeni güç kaynağı haline dönüştürülmesiyle gerçek bir devrimi yaşadı. Kendi kendine çalışan makine düzeniyle enerjinin yeni türlerinin birleştirilmesi üretim patlamasının temeliydi. Günümüze kadar bu tür enerji ve makine düzenekleri milyonlara varan türleriyle doğayı ve toplumu halen nereye varılacağı kestirilemeyen bir hızla çoğu olumsuz olmak üzere çözmekte, parçalamakta ve dağıtmaktadır. Bunu tarihinin en büyük fırsatı olarak değerlendiren sermaye, toplum ve doğa üzerinde görülmemiş boyutlarda iktidar biçimlerini kurgulamakta ve uygulamaktadır. Toplum ve doğa sermayenin görülmemiş saldırılarıyla karşı karşıyadır. Toplumu ve doğayı savunmak bir sınıfsal, hatta sosyal mücadelenin ötesinde varoluşsal (ontolojik) bir soruna dönüşmüş bulunmaktadır. Birkaç örnek olayla bu varsayımımıza somutluk kazandırabiliriz.

a-Kentin kanserleşmesi, kırım çöküşü yaşanmaktadır. Toplum ve doğa ikililiği hem kendi içinde, hem de kendi aralarında bir yaşam biçimi olmaktan çıkarılmaktadır. Hasta toplum ve çevresel (ekolojik) doğanın sürdürülemezliği denilen olayla karşılaşmaktayız. Toplum, içinde yaşanan bir varoluş biçimi olmaktan ziyade, tahakküm ve sömürü sisteminin makine düzeneğinin bir parçasına, uzantısına dönüştürülmektedir. Uygarlık tarihinin hiçbir döneminde görülmeyen tarzda toplumla birey ve doğa karşı karşıya bırakıldığı gibi, bireycilik ve ekolojik dengesi bozulmuş doğa, karşı saldırı etkenleri olarak, toplumdaki ve ekolojik çevreden intikam alır duruma sokulmuşlardır. Bireysel kanserin toplumsal kökenli olduğu tıbbın her gün yüzlerce örnekle kanıtlandığı bir olaydır. Yalnızca toplumsal bir alışkanlık (modernitenin körüklediği bir kapitalist kâr kaynağı, tütüncülük) olan sigaranın kanserin en temel nedeni olduğu göz önünde bulundurulursa, toplumsal kanserden bahsetmenin doğru bir kavramsallaştırma olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Toplum artık bir yaşam çerçevesi olmaktan çıkarılmıştır.

Endüstriyalizmin (endüstriciliğe sadece kâr kaynağı olarak bakmak) en büyük tehdidi, anti-toplumsal boyutlara varmış bulunmasıdır. Marksizm'in en yetersiz kaldığı konulardan biri de budur. Pozitivist yapısı gereği endüstri toplumunu ideal olgu olarak itirazsız kabul etmekte, hatta tanrılaştırmaktadır. Çünkü işçi sınıfının onsuz oluşamayacağı ve yaşamayacağı varsayılmaktadır. Teorik özünde bu yatmaktadır. Endüstriye dair en ufak bir eleştiride bulunmamakla, bunun karşısında makine ve fabrika düzeneğini sınırsız yüceltmekle, endüstriyalizm denen dinin oluşumunda Marksistlerin payının en az kapitalistlerinki kadar etkili olduğu rahatlıkla belirtilebilir. Endüstriyalizm en az ulus-devlet Leviathan'ı kadar küresel bir Leviathan haline çoktan gelmiş bulunmaktadır.

Kent toplumsal kanserleşmenin temel dokusunu teşkil etmektedir. Kentlerin kuruluş tarihçesi ve işlevine sıkça değinmiş olmakla birlikte, toplumsal gelişmeyle bağını sıkça değerlendirmek durumundayız. Kent bir toplum biçimi olduğu kadar, bir sınıfsallaştırma olgusu ve devletleşmenin karargâhı konumundadır. Bu üç temel olgunun uygarlaşmak (sınıfsal, kentsel ve devletsel toplumlar) anlamına geldiği genel kabul gören bir görüştür. Uygarlaşmanın diğer adına boşuna 'medeniyet' dememişlerdir. Arapça olarak kente özgü, kentvari, kentli yaşam anlamına gelmektedir. Civilisation'un karşılığı da buna yakın anlam içermektedir.

Öte yandan kenti sadece bir uygarlık olgusu olarak görmek dar yaklaşım olur. Kent illa uygarlaşmak, uygarlaşmanın mekânı olmak zorunda değildir. Nasıl ki köy kuruluşu toplumsal yaşamın tarihsel bir olgusuysa, kenti de bu anlamda yorumlamak mümkündür. Toplum elbette ne sürekli mağara ve ağaç kovuklarında barınabilir, ne de köyden üstüne çıkmamak gibi bir durumda kalmak zorundadır. Mağara ve köyü aşan yaşam ve mekânlar inşa edilmek durumundaydı. Kent bu arayışların sonucu olarak tarihte yerini bulmuştur. Analitik aklın gelişmesinde kentin rolü önemlidir. Karmaşıklaşan toplum mekânı olarak kent, aklın analitik çalışmasını gerektirir. Buna zorlar. Artan toplumsal sorunlar çözüm yerini beyinde arayacağına göre, beynin ilgili kısmının analitik tarzda gelişmesi anlaşılır bir husustur. Zaten toplumun kendisi bu zekâ türünü gerektirir. Kent bunu üst aşamaya sıçratır. Ayrıca kent, köy gruplarının ortak ihtiyaç mekânı olarak da tanımlanabilir.

Bu husus çok önemlidir. Kentin kuruluş felsefesini bu olguda bulmaktayız. Kentler köysüz kuruluşlar olarak düşünülemez. Kentizm olarak değerlendirebileceğimiz, ama adı konulmayan bu yaygın anlayış, özünde köyü kente karşıt olarak konumlandırmaktadır. Felaket bu anlayışla bağlantılıdır. Kenti köyün karşıtı konumuna yerleştirmek, anlayış olmaktan da öte, tarihsel gelişme içinde de çok tanıdık olduğumuz bir eğilimdir: Kenti köyün, kırsalın aleyhine bir olgu olarak görmek ve değerlendirmek. Köyün aleyhine daha çok artık-ürün ve iktidar anlamına gelen bu tutum uygarlığın da derinliklerinde yer tutmuştur. Köyü, kır hor görme, aşağılama, idraksiz, cahil, incelikten yoksun, kaba gibi sıfatlamalar bu anlayışın tarih boyunca takındığı tutumdan kaynaklanmaktadır.

Hâlbuki kent ve köy-kır birbirini besleyen (simbiyotik) mekânlar olarak da toplumsal yaşamın vazgeçilmez yaşam alanları olarak dengeli, uyumlu inşa edilebilirler. Bilhassa ikisi arasında, genel olarak da toplum nüfusuyla köy ve kent nüfusu arasında ekolojik denge kurularak bir oran bulunur ve bu en ideali olurdu. Uygarlığın en büyük tahribatlarından biri de kenti sürekli köy ve kırın aleyhinde büyütmesi ve bir tahakküm ve sömürü merkezi, mekânı olarak tutmasıdır. Rolünü bu temelde saptırmasıdır. Kentleri asıl işlevinden boşaltmasıdır. Sadece bu alanın gerçek kuruluş felsefesine kavuşturulması büyük toplumsal eylem gerektirmektedir.

Kent tarihinden çıkaracağımız diğer bir sonuç, çevreyle ilişkisine bakmadan bir kanser uru gibi büyümesidir. “Sınırı, mekânı nerede tutulmalıdır?” sorusuna yanıtı yoktur. Saptırılmış kent mantığı ve bu mantık altında gelişen uygarlıklar sanıldığı aksine aklın değil akılsızlığın, daha doğrusu bir teneke sesine benzeyen, yaşam ve duyguyla bağını yitirmiş analitik aklın eseridir. Felaketlerin boyutları ve muhtemelen geriye dönülemez biçimde önlenemezlikleri bugün daha iyi anlaşılmaktadır. Kentler yine de ilk çağlarda daha görkemli yapıları.

Milyonu, hele-hele on milyonu aşan kent olmak, toplum olmaktan çıkmaktır; kitle denilen sürü toplumu haline gelmesidir. Sürüler nasıl ağıla doluşursa, kentte de insan toplumunu ifade edecek en iyi kelime ağılaşmadır. Sürüleşen insanlar kent denilen ağıla dolmaktalar. Basit birer tüketici kitlesi olmaya çoktan razı edilmişlerdir. Ağıldaki sürü de öyledir. Bir de yanı başlarına bir işsizler sürüsü konulmuştur. Onunla teskin edilirler. Yönetim merkezi ve özel villalı, bahçeli evleri kavram olarak kentin ruhuna uygun değildir. Yönetim merkezi dağın başında da kurulabilir. Villalı bahçeli evler şehir gerektirmez. Her yere kurulabilir.

O zaman şehirden geriye ne kalıyor? Tapınak, tiyatro, meclis, jimnasyum ve pazar yerini çoktan simültane örneklerine bırakmıştır. Suni nefes alış verişinin yapıldığı yerler demek daha uygundur. Bu haliyle kentin geleceği belirsizdir. On milyonluk bir kenti beslemek, bir bölgenin ekolojik toplum olarak ölmesi demektir. Bu kentin sadece beslenmesi bile toplum ve çevrenin

katliamını gerektirir. Bir ülkeyi öldürmek için birkaç beş on milyonluk kent yeterlidir. Trafiğin sadece hava kirletmesi bile şehrin ölümü için yeterlidir. Kent orantının çok üzerine çıkmayla anlamını yitirmiştir. Anlamın olmadığı yerde yaşamdan bahsedilemez. Nefes alıp vermeyi yaşam saymıyorsak tabii.

Kentler eskiden gerçeklerin keşfedildiği, felsefenin inşa edildiği sahalardı. Şimdi endüstriyalizmin çöken kentlerinde ise üç (S); seks, spor ve sanatın tüm içeriğinden boşaltılarak sürüleşmenin sağlandığı hara çiftlikleri söz konusudur. Okumadım, ama herhalde Hayvanlar Çiftliği romanı bu tür bir sürüyü işlese gerek. Bu, kentin ölümü değil de nedir?

b- Endüstriyalizmin diğer bir yok edici boyutu yaşam-çevre ilişkisidir. Kent daha çok içten toplumu kanserleştirirken, endüstriyalizm bir bütün olarak yaşam çevresine saldırır. Ulus-devletin halen önemini yitirmeyen endüstriyalizm politikası, tüm ülke ve toplum kaynaklarının endüstriye tabi kılınmasını gerektirir. Bunu bir kalkınma yolu olarak görür. Aslında bu politikanın ülke zenginliği ve kalkınmayla, güçlenmekle ilgisi yoktur. En temel neden sermayenin en yüksek 'KÂR' oranının bu sahada gerçekleştirilmesidir. Endüstriyalizm bir kâr yönetim harekâtıdır. Yatırım veya kalkınma kavramları asıl amacı gizleyen örtülerdir. Kâr varsa yatırım ve kalkınma olur. Yoksa kendi başına yatırım ve kalkınmanın hiçbir anlamı yoktur. Endüstriyalizm mülkiyetten binlerce kez daha büyük bir hırsızlıktır. Hem de tüm ülke halkından, doğasından yapılan bir hırsızlık.

Kendi başına yatırımı, fabrikaya dayalı üretimi mahkûm etmediğimizi belirtelim. Toplum ve çevrenin esenliği esas alınarak, her zaman uygun bir yatırım ve fabrika modeli geliştirilebilir. Bunlar kendi başına kötülük saçmazlar. Kârın emrine girdiklerinde kanserleşmeye yol açarlar. Kâr için endüstri, toplumsal ihtiyaçlar için değildir. Azami kâr kuralı ihtiyaçtan kaynaklanmaz. Onun kendi mantığı vardır. İhtiyaç alanı kâr getirirse ilgilenir. Yoksa ölüme terk eder. Mevcut teknolojiler doğru geliştirilip uygulansa, ne işsizlik, yoksulluk, ne de hastalık ve eğitimsizlik bir toplumsal sorun olarak kalır. En önemlisi, ne de kaynak uğruna çevrenin teknikle, fabrikayla yıkımına gerek kalır.

Kârlı bulunmayan, ama kesinlikle hayati ihtiyaçları rahatlıkla karşılayabilecek olan binlerce alan, sırf kâr getirmediği için atıl bırakılmaktadır. Kâr uğruna ise, bazen milyonlarca yıllık evrimin sonucu olan kaynaklar, hiçbir hayati sonucuna bakmadan kısa bir sürede tüketilir. Petrol, deniz, orman ve maden politikaları kârlılık nedeniyle çevreyi bir ölüm-kalım alanına dönüştürmüştür. Kâr denilen olayın vahşi boyutunu hiçbir olgu çevre katliamı kadar açıklayamaz. Kârlılık bu biçimde devam ederse, değil birkaç yüzyıl, birkaç on yıl daha devam ederse, çevresel felaketin kesin olduğunu tespit ediyor binlerce bilim adamı.

Endüstriyalizm analitik akıl için süper bir zaferdir. Fakat duygusal aklın da feci bir yenilgisidir. Dünyanın tüm canlılarını insanın hizmetine koyan en eski tanrısal vahyin bir hortlamasıdır endüstriyalizm. İnsan hizmeti demek yanlış oluyor. Bir avuç kâr hırslısının emelleri uğruna tüm canlılar kurban ediliyor. O zaman insanın bizzat kurban olarak sunulması bir zaman meselesi haline gelmiş demektir. Kutsal Kitaplardaki kötü tarifine uygun hiçbir örnek endüstriyalizm kadar emsal teşkil etmez.

c- Endüstriyalizmi bir üretim sorunu olarak görmemek gerekir. Üretim üzerine kurulan kâr, sermaye tekeli asıl anlamını verir. Endüstri kâr tekellerinin hizmetine girmediği, temel toplumsal ihtiyaçlar ve çevre koşulları göz önüne getirilerek, bilim ve teknolojinin olanaklarına göre her zaman bir üretim, dolayısıyla yatırım politikası kurgulanabilir. Bunun

makineli veya makinesiz olması özde pek fark etmez. Biri yavaş, diğeri hızlı üretir, o kadar. Kaldı ki, burada belirleyici olan, toplumsal ihtiyaçlar ve çevreyle, ekolojiyle uyum koşullarıdır. Hız ve yavaşlık kendi başına amaç değildir. Dolayısıyla makineleşme de kendi başına iyi ve kötü değildir. 19. yüzyıldan günümüze kadar endüstriyalizm denilen olguya, makineli ve makinesiz, hızlı veya yavaş tüm yatırım, üretim ve tüketim süreçlerine kâr amacı damgasını vurdukça, o zaman her şey soruna ve kangrene dönüşüyor. Bunun için kentler anormal büyüdü. Silahlar korkunç gelişti. Devasa ordular kuruldu. Korkunç ve dünya çapında savaşlar oldu. Çevre katliamları yaşanmaya başladı. Ulus-devlet canavarı türetildi. Yaşam tümüyle içeriğinden boşaltıldı. Politika yok edildi. Tekel olarak kapitalizm makineli üretime damgasını vurunca, endüstriyalizm canavarı peydahlanıyor. Can alıcı husus budur.

Devlet tekeli önce tarımda, sonra ticarete artık-ürünü yakaladı. 19. yüzyılla birlikte eşi görülmemiş sanayi üretimi üzerinde, tabii yeni enerji ve makine buluşlarıyla tekel kurulunca, tarihin hiçbir döneminde elde edilemeyen kârlar, diğeri bir deyişle artık-ürünün karşılığı olarak sermaye elde edildi. Endüstrileşmeye kâr dayatılınca her şey çığırından çıkıyor. O halde endüstriyle kârlaşma olarak endüstriyalizm çok farklı kavramlardır. Endüstriyalizm ayrıca ekonomi de değildir; ekonomi tekeldir; sanayi üretimine dayatılan, devlet veya özel fark etmiyor, tekeldir. Toplumun binlerce yıldır el emeğiyle kendine yabancılaşmadan bir ekonomik faaliyet olarak yürüttüğü, çalıştığı üretim sahaları ister fabrikalı, ister tezgâhtar, ister tarım çiftliği, ister manifaktür olsun tartışılmıyor. Sorun bu sahalarda üretim yapmaktan kaynaklanmıyor. Pazarda değişimden geçirmekten de kaynaklanmıyor. Direkt devlet veya devlet adına bazıları dıştan insan ihtiyaçları için verili olan bu alanları denetim altına alıp vergili, talanlı, kârlı yöntemlerle fazlayı aşırıya başladıklarında, işte o zaman çok ciddi ekonomik ve sosyal sorunlar doğuyor. 19. yüzyıldan günümüze kadar üretimin sanayi devrimi dediğimiz döneminden sonra anormal kâr alanı haline gelmesiyle birlikte, tekel dayatmaları sonucunda müthiş sınıfsal ve ulusal savaşlar başta olmak üzere, toplumun hem kendi içinde, hem dışındaki toplumlara, hem de doğaya karşı çatışmalar derinleşiyor. Toplum hiç olmadığı kadar tahakküm iktidarını yaşıyor. Herkes herkesle boğuşuyor. Bir anlamda Hobbes'un canavarı Leviathan "herkesin herkesle savaşını" sona erdirmiyor. Tersine "herkesin herkese", doğaya ve kendisiyle savaşına dönüşüyor. Canavarın toplumu, toplumun canavarı yaşadığı veya getirdiği son aşama bu oluyor.

d- Sanayi toplumu kavramı da kendi başına anlamlı değildir. Sanayi tekelleri kurulduğunda, toplum daha çok emtialaşmanın, değişime sunulacak üretimin, üretim de sanayinin güdümüne veriliyor. Tekelci sanayi kapitalizmi, diğeri üretim sahalarının tekelci sanayiye bağlı hale gelmesidir. Bu anlamda sanayi toplumu uygarlığın bir başka aşaması olarak anlam bulabilir. Böylesi bir uygarlık aşaması 19. yüzyıla damgasını vurdu demek gerçekçidir. Her dönemden daha fazla kâr sızdırmaya imkân verdiği için, kapitalizmin görkemli çağı demek de mümkündür. Tüm toplumu kâr hırsı sarar. Kapitalist olmak yaşamın amacı haline getirilir ve hayatın doğal tarzına indirgenir. İşte bu anlamda sanayi toplumu ilktir. Azami kapitalistleşme toplumdur. Kralın çıplak hale gelmesi, yani ilk defa önde gelen kapitalistlerin yeni, ama eskisinden daha farklı, süsü ve elbisesi normal olan, kendini vatandaş gibi sunan bir krallar grubu haline gelmesidir. Krallar da çoğalarak, eski görkemli, süslenmiş hallerinden soyunarak varoluş kazanıyorlar. Sanayi toplumu bu anlamda çıplak krallar toplumdur.

Ücretle bağlanan işçinin durumu bu toplumda yaygınlık kazanır. Bir anlamda toplumdan koparılmış bir sınıftır. Klasik kölecilikten farkı, ücretli kölelikle bağlanmasıdır. Hangisinin daha

iyi olduğunu söylemek etik açıdan doğru sayılmaz. Marksistlerin en önemli hatalarından birisi, bu toplumda sanayi burjuvazisi ve işçi sınıfını ilerici ilan edip, toplumun geri kalanına gerilik damgası vurmasıdır. Hâlbuki tersi doğrudur. Sanayi ve işçi sınıfı birlikteliği belki modernitenin bir özelliği olabilir; ama eşitlik, özgürlük ve demokratikleşme açısından tekeli devlet kapsamındadırlar. Anti-toplumculuğa daha çok yakın bir duruş sergilerler. Aydınların bu sınıfsal ittifakla sözleşmesi sosyalizm açısından en talihsiz bir sapma olmuştur. Sanayici tekelleri toplumu, kavram olarak sürekli savaş toplumlarıdır. Ulus-devlet boşuna bu dönemin devlet biçimi haline gelmemiştir.

e- Sanayi tekeliçiliğinin siyaseti ve devleti, milliyetçiliğin en yoğun hali ve devletle tüm ulusal toplumun kaynaştırılması temelinde oluşan ulus-devlettir. Ulus-devlet en çok bu dönemde idealize ve realize olmuştur. Bunun temel nedeni, sermayenin aşırı kârı ve topluma yaygınlaşmasıdır. Kârın çoğalması, tüm toplumun sanayi tekellerine bağlılığını gerektirir. Bu ise iç savaştır. Ancak yoğun milliyetçilik ve yine iktidarın en yoğun yaşandığı ulus-devletle bu iç savaş bastırılarak, kârın azamileşme düzeni sağlama alınmış olur. Faşizmin yavaş yavaş bir sistem olarak bu dönemde gelişmesi özgün bir olay değildir. Toplumun sürüleşmesi ve iktidarın ince çeperlerine kadar yayılması, bunun da ancak milliyetçiliğin dinselikleşmesiyle mümkün olabilmesidir.

Endüstri, ulus-devlet ve kapitalist üçlüsünden oluşan Batı modernitesi tarihin en kanlı çağı, uygarlığı olma niteliğini bu kapsamı dolayısıyla kazanır. İç içe geçmiş bu üçlü modernite; hem toplum içinde iç savaş (faşizm), hem de devletler arasında ulusal, bölgesel ve dünya savaşları konumuna düşer. Bunun temelinde, hep tekrarlıyoruz, kârın oluşum ve paylaşılma biçimi vardır. Ulus-devlet ana hedefini endüstrileşme olarak belirlerken, kapitalistleşme niteliğini veya arzusunu gündeme taşıyor. Kapitalistler siyasi hedeflerini ulus-devlet olarak belirlediklerinde, ancak milliyetçilikle ulusu zamklayarak ulus-devleti mümkün kılacaklarını, bunun da kâr düzeni için en gerekli devlet düzeni olduğunu açığa vuruyorlar. Sanayi hem devlet, hem kapitalizm için ana hedef haline geldiğinde, 19. ve 20. yüzyılın kaderi belirlenmiş oluyor. Sanayi de tarım gibi, manifaktür gibi bir üretim çağıdır. Uygarlığın mirasına dayanır. Ama hiçbir üretim çağı, sanayi çağı kadar devlet ve kapitalist tekeline kâr ve iktidar çoğaltım gücünü vermemiştir. Bu nedenle devlet ve kapitalist sanayileşme için yarışır. Toplumu ve bireyi çok düşündükleri, ulusa çok saygılı oldukları için değil, tarihi bir kâr imkânını yakaladıkları için bu karasevdayı gösterirler.

Faşizmi sanayisiz değerlendirmek mümkün değildir. Atom silahı ve genetiği değiştirilmiş canlılar üretme gibi, toplumu tahrip olasılıkları güçlü olan sanayilerin durumu daha şimdiden en büyük tehlike kaynağı haline gelmiş bulunmaktadır. Şüphesiz kapitalizmin ve ekonomizmin kontrolüne girmiş sanayileşmeden bahsediyoruz. İki eğilimin sanayi üzerindeki kontrolünün hem gerçek anlamda, hem de metafor olarak insansal ve toplumsal kansere yol açtığı da yeterince açığa çıkmıştır.

Bu çağ ana hatlarıyla 20. yüzyılın son çeyreğine kadar bütün ağırlığıyla yaşanır. Daha sonra olan ise, Avrupa'nın kendisine artık fazla kâr getirmeyen ve çok yük teşkil eden (çevre kirliliği, yüksek ücretler) sanayiye dünyaya ihraç etme aşamasıdır. Önce mal, 19. yüzyılda mal ve sermaye, 20. yüzyılda ise mal, sermaye ve sanayi ihracı biçiminde üçlü bir mekanizma ile dünyaya taşındı. Sanayileşmeyi tanımayan dünya bölgesi artık kalmamış gibidir. Böylelikle sanayi çağının esas ağırlığını yitirdiğini, daha doğrusu sanayiye finans sermayesiyle ikame ettiğini belirleyebiliriz. İlk çağını ticaret, ikincisini sanayi devrimiyle yürüten Avrupa uygarlığı,

son aşama olarak üçüncü küresel finans çağını yaşamaktadır. Finans çağı ağırlıklı olarak 1970'ler sonrası döneminde öncü rolünü oynamaya başlamıştır.

f-Finans Çağı-Komutan Para

Paranın toplumsal komuta gücü haline gelmesi şüphesiz önemli bir gelişmedir. Bu çözümlenmeden, toplumun kavranması çok eksik kalır. Para belki de tüm vücuda gerekli enerjiyi oluşturmak için, hücrelere besin taşıyan damarlardaki kan örneği gibi, ekonomik yaşamda akışkanlık sağlayan değerdir. Ne olduğu ve nasıl bu konuma eriştiği anlaşılması gereken en ciddi toplumsal fenomendir. Beraberinde muazzam kirlilik taşıdığı inkâr edilemez olan bu aygıt, hangi tarihsel ve toplumsal etkenler sonucu bu durumunu kazandı? Gerçekten toplumda neyi gerçekleştirmektedir? Kazandırdığı ve kaybettirdiği kişiler, gruplar kimlerdir? Onsuz olunur mu, olunmaz mı, yerine neler ikame edilebilir? Sorular çoğaltılabilir.

Değişim aracı olarak para, basit bir işlemin aracı olarak gayet anlaşılırdır. Yine de dikkat etmek gerekir. Değişenler nedir? Para iki değişen arasında adil bir ölçü sağlayacak alet olabilir mi? Sorunun daha başında büyük zorluklar içerdiği açıktır. Bir elmayla bir armudu değiştirmek gibi en basit bir alışveriş meselesinde, diyelim oran bire iki oldu: 1 elma = 2 armut. Para piyasada böyle işlev görsün. Neden bire iki de, üç veya bire bir değil? O zaman işin içine en basitinden emek değer girecektir. Sorular peşi sıra gelebilir. Emeğe değerini veren nedir? Başka emek denilip soru sonsuza dek tekrarlanabilir. Açık ki alışveriş meselesinde adil ölçüyü paranın sağlaması zor görünmektedir. Büyük ihtimalle gücünü, itibarını bir seçenekten kazanacaktır. Öyle kabul gördüğü için kabul edilmektedir. Temelinde adalet, değer, emek gibi ölçüler aramak beyhudedir. Zaman ve mekânda hazır bulunanlar, işlerimizi kolaylaştırmak için bir arabulucu seçelim demişler. Bulunan arabulucu nesnenin adını para koymuşlar. Bu kısa öyküyle parayı tanımlamaya çalışıyoruz. Fakat öyle bir arabulucu aracıyla karşı karşıyayız ki, bu konumunu bırakıp başka rollere girdi mi her şey allak bullak olabilir.

Bir örnekle anlaşılır kılalım. Toplum bir kadının ancak bir erkeğe bağlı olarak bir evde adına namuslu dediğimiz tarzda yaşayabildiği takdirde kabul görebileceğini belirtir. Kadının öyle olmaktan çıkıp birçok erkeği eve alması ya da tersi, adamın eve birçok kadını alması halinde durum nasıl olur? Herhalde en hafif deyimle allak bullak olur. Paranın durumunda işler daha karmaşıktır. Örneğimize devam edelim. Kadın genel kabulü bozduğu için evden atılarak bir çözüme varılabilir. Fakat parada işler bu kadar kolay olmayabilir. Elinde parayı tutan, namuslu olmasa, paraya ne kadar para katılsa da kabulümdür diyebilir. Hâlbuki toplum tıpkı bir kadın meselesinde olduğu gibi, bu kabulü parayı aracı kılmamıştı. Onu biriktirmek en büyük namussuzluktur diyebilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Benim kanaatim, iş aynen böyle olmuştur. Son derece nispi bir zaman ve mekânla sınırlı, kolaylık olsun diye araya konulan bu arabulucu, asla tüm zaman ve mekâna yayılsın diye kabul edilmemiştir. Burada büyük bir suiistimal (kötüye kullanma) olayı vardır. Asla kabul etmem diyebilir. Fakat atı alan çoktan Üsküdar'ı geçmiş olabilir. O zaman da hükmü yetmez olur. Dolayısıyla para ortama göre oynayan, eşi benzeri görülmemiş bir fahişenin kendisi haline gelmesi, yine ikinci bir defa kuvvetle muhtemeldir. Kendini birine bir, birine bin Dolara kiralayabilir. Önünde bunu önleyecek hiçbir kuvvet artık yoktur. Nasıl bu duruma gelindi? Biraz da ekonominin dilini kullanarak bunu anlaşılır kılmaya devam edelim.

Ekonominin değişimle başlatılması pek fazla anlatım ifade etmese de, değişimin kendisi önemli bir ekonomik faktördür. Birbiriyle değişen iki şeye mal veya meta denilmektedir. Toplum henüz kullanım değerinden başka bir değer tanımazken, karşılıklı değişimi ahlaki olarak uzun süre doğru bulmadı. Armağan ekonomisi dediğimiz bir sisteme bağlı kaldı. Ürettiği veya elde ettiği çok değerli addedilen bir nesneyi değer verdiklerine armağan ediyordu. Armağan kültürü yüceltiliği ifade eder. Yüceltilene armağan sunulur. Değerli olanın böylece değeri kanıtlanmış, onurlandırılmış oluyordu. Geriye kalan nesnelere günlük yaşam için harcanırdı. Birikime de iyi gözle bakılmazdı. İnsan toplulukları milyonlarca yıl böyle yaşayabildiler. Mal değişimi olmadan, karşılıklı mal olarak veya para karşılığında değişime toplumun ahlaki, vicdanı bir türlü değişime razı olmuyordu. Çünkü ürettiği değerin pahası, karşılığı olabileceğini düşünmüyordu. Düşünülmesini ahlaken uygun bulmuyordu. Belki de sağduyusu veya ahlaki bilinciyle bunu hileli bir yol sayıyordu.

Değişimin eşiği ekonominin eşiğiyse, ekonomiye böyle giriş yapılması herhalde iyi bir giriş sayılmayacaktır. Çünkü asli geleneğe rağmen yapılmıştır. Değişimi ekonomik ilişkinin temel değeri saymak bir varsayım olabilir. Ama tek varsayım değerinde saymak doğru olmaz kanaatindeyim. Ekonomiye değişimden başka etkenlerle bilimselleştirmek veya daha doğrusu değişimden farklı, hatta değişimin kabule dayanan, para gibi arbuluculuğa dayanmayan biçimleri de rahatlıkla geliştirilebilir. Teorik ve pratik, bu biçimleri geliştirme konusunda yaratıcı olmaktan geri durmaz. Değişimden daha önemli olan, emtianın mal haline geliş meselesidir. Kullanım değerinin değişime tabi tutulması emtialaşma, mallaşma olarak tanımlanır. Toplumda emtia olgusunun ortaya çıkışı uygarlık sürecine yakın dönemlerdir. Ticaretin kabul görmesindeki temel etkendir emtia. Emtianın kendisi onu ilk edinenin elinden çıkma anına denk geliyor. Elinden çıkarmayı kabul etmek emtianın başlangıcıdır. Karşıdan biri bir şey karşılığında alınca, emtia süreci tamamlanmış oluyor. Yine bir örnek verelim. Yıllarca beslediği bir ceylanı başka birinin de yıllarca beslediği keçiyle değiştirdiğini düşünelim. Bu değişimin adil ve eşit olduğu hiçbir zaman ispatlanamayacaktır. Çünkü hangi alın terinin ne kadar akıtıldığı hiç bilinmez. Daha da önemlisi, keçiyle ceylan hiçbir zaman iki eşit olamaz. Bu analogiler (örnekseme) şüphesiz değişimin mantığındaki çelişkiyi yakalamak içindir. Ve böylesi çelişkiler her zaman mevcuttur.

Bu çelişkilerin kabulü temelinde para konusuna yeniden döndüğümüzde, barındırdığı hileleri daha iyi fark etmiş oluyoruz. Toplumlara tanırken bir noktayı daha iyi anlamak büyük önem taşır: Toplumsal olguların fiziksel olgular olmaması. H₂O, mutlak olmasa da, dünya koşullarında hep su molekülüdür. Başka anlamı olamaz. Toplum ise insanın inşa ettiği olgular paketidir. İçinde muazzam bilinmezlikler taşısa da. Toplum kendi inşa ettiğini değiştirip yeni inşalar kurabilir. Şu kural ortaya çıkıyor: **TOPLUMSAL GERÇEKLİKLER İNŞA EDİLMİŞ GERÇEKLİKLERDİR**; doğa veya tanrı vergisi gerçeklikler değildir. O halde para da rahatlıkla inşa edilmiş bir gerçekliktir. Değişim ve emtialar konusu da inşa edilmiş varsayımsal gerçekliklerdir. Tanrı veya doğa verisi değiller.

Pozitivistlerin en büyük günahı, toplumsal gerçeklikleri fiziki gerçeklikler gibi olgular niteliğiyle aynı kategoriye koymaları olmuştur. Toplumsal olguyu değişmez gerçeklikle bir tuttuğumuzda, büyük yanılgılar içeren toplumsal paradigmalara kapıyı ardına kadar aralamış oluruz. Ekonomiye pozitivist açıdan baktığımızda, bu sakıncaları görmemek mümkün değildir. O zaman milliyetçilikler nesnel gerçeğin ifadesi olarak anlaşıldığında, değişik konumlarda da olsalar, felsefi bakımdan aynı olan Hitler ve Stalin konumuna düşersiniz. Bu ikisi de, yani tüm

pozitivistler de, kaba materyalistler de toplumda kabul ettikleri gerçeklere mutlak olgu değeri vermekten kurtulamazlar. Para konusunu son derece nazik kılan bir etken de topluma bu pozitivist yaklaşımla bakan anlayıştan gelir: Parayı tam gerçek saymak. Dolayısıyla onun aracılığıyla el değiştirme, giderek tam gerçek algılamasına dönüşür.

Paranın ekonomiye değişimle birlikte girmesini ve tarih boyunca gösterdiği gelişmeleri incelemek konumuz değildir. Fakat paranın giderek ekonominin vazgeçilmezi haline gelmesi, içerdiği sakıncaların da büyümesi anlamına gelir. Tek bir değişimin içerdiği çelişkiyle karşılaştığımızda, paranın sınırsız değişim gücü kazanmasının ne kadar netameli, sakıncalı durumlara yol açacağı anlaşılabilir. Binlerce çelişkinin somutlaşmış hali olmak kolay bir şey değildir. Bu çelişkili haliyle ekonomide yol ala ala finans çağına ulaştığında, ortaya çıkan durumun bütün vahametini görmeden toplumu anlaşılır kılmak kendini aldatmaktan başka anlama gelmez. Vahamet dediğimiz, paranın bağrındaki muazzam çelişkilerle birlikte en gelişkin çağına varmasıdır. Bu, sicili çok kötü bir zorbanın çok büyük bir orduya başkomutan yapılması gibi bir şeydir. Toplumda başlangıçta sadece hazır olanların bir anlık kabulüne dayanan bu kuşkulu aracın çok geçici bir aracı konumu giderek tanrı katına yükseltiliyor. En etkin komuta gücünü de elinde tutarak.

Paranın gelişim tarihini incelemek hayli ilginç olurdu. Tarihte ilk altın sikkenin Lidyalı Kreuzus tarafından çıkarıldığı söylenir. Halen altın aramalarının sorun yarattığı Manisa'nın Sard kentinde oturduğu ve başına gelmedik iş kalmadığı söylenir. Para öyle bir şeydir ki, onunla da onsuz da olmak çok zor konum arz eder. Bilinen, emtia değişim ve paralaşmanın el ele vererek hızla geliştiği ve ekonominin başköşesini ele geçirdiğidir. Pers ve Greko-Romen uygarlığında para kullanımının çok yaygınlaştığı, günümüze kadar ulaşan yüzlerce sikke çeşidinden bellidir.

İslam uygarlığında Riyal en az sultanlar kadar itibarlı bir konuma erişmişti. Kentlerde paranın tahtı sağlandı. Özellikle Yahudi sarraflar büyük önem kazanmıştı. Yahudi ve Ermeni sarraf ve tüccarlar Avrupa'dan Hindistan'a kadar uzanan ticaret yolları üzerindeki kentlerde paralel bir para ve ticari tekel hattı kurmuşlardı. Siyasi egemenliğe paralel bu kapital hattı çok etkiliydi. Sultan ve emirlikleri kendine oldukça bağlamıştı. Avrupa ve Asya'daki etkinlikleri sürekli artıyordu. Toplumların kavim olarak Yahudi ve Ermenilere artan tepkisinin altında bu gerçekliğin önemli payı olsa gerek. Yahudi ve Ermeni pogromlarını araştırırken, bu durum önemle göz önünde bulundurulması gereken bir husustur.

İtalyan kentlerinin İslam dünyasından para ve ticaretin öncülüğünü devralmaları 13. yüzyılın ortalarına doğrudur. Özellikle Venedik, Cenova ve Floransa gerçek bir para ve ticaret mucizesi olarak gerçekleştirdiler. 16. yüzyıla kadar başta Rönesans olmak üzere her bakımdan Avrupa'ya öncülük eden yıldız kentlerdi. İtalyan kentleri sadece Rönesans Devrimini gerçekleştirmekle kalmadılar; para devriminin de önemli mimarlarından. Her ne kadar ilk öncülerini İslam dünyasında buldularsa da, katkıları oldukça büyüktür. Banka, senet, kâğıt para, kredi, muhasebe gibi modernitenin vazgeçilmez tüm para argümanlarını bu kentler geliştirdi, kurumlaştırdı. Para tarihinde bu gelişmelerin çok büyük rolü vardır. Pazar ve ticaretin gelişmesinde birer devrim rolünü oynadılar. Emtialaşma ve paralaşmanın hızını belki de yüzlerce defadan daha da arttırdılar. Paranın egemenliğinin gelişmesinde kilometre taşlarıydılar.

Toplum yavaş-yavaş bu araçların tahakkümüne hazırlatılıyordu. Görünüşte basit bir teknik muameleydi gerçekleştirilenler. Bankalar para birikim yerleri olacaktı. Senetler para karşılığı

olan kâğıt parçalarıydı. Kâğıt para da bir nevi genel senetti. Hafifti, işleri daha da kolaylaştırıp hızlandırıyordu. Kredi, sıkışık durumda olan müşterilerine daha sonra ödenecek münasip bir faiz karşılığında verilen borç paraydı. O da işleri hızlandırıyor, boş kalmayı önüyor, ilgisinin tembel-tembel oturacağına işlerini hızla sürdürmesine ve sağlanacak kârla borcunu kapatmasına hizmet ederek daha hayırlı bir rol oynuyordu. Muhasebe işlerin kâr-zarar, gelir-gider envanterini netleştiren birer dokümandılar. Ayna gibi dönemsel olarak kişi veya şirketlerin durumunu yansıtıyordu. Bunlar basit ama müthiş sonuçları olan devrimlerdi. Başta Sevilla, Lizbon, London, Amsterdam, Hamburg, Lyon, Anvers, Paris olmak üzere, İtalya'nın bu devrim ürünlerini Rönesans ürünleriyle birlikte hızla ülkelerine aktaran Avrupa kentleri devrimleri kıta geneline yaydılar, büyüttüler.

16. yüzyılla birlikte Hollanda ve İngiltere'nin önce tarım ve ticarete, sonra sanayide bu devrim ürünlerinin etkin yardımlarıyla nasıl genel bir kapitalist devrime dönüştürdüklerini taslak halinde sunmuştuk. Kapital, kapitalist ve kapitalizm para saltanatının ön basamaklarıdır. Onlar bu basamakları atlayan gerçek birer kraldılar: Çıplak krallar. Ticaret çağı büyük hızıyla birlikte büyüyen kârını büyük oranda bu paralaşma ve para araçlarına borçluydu. Paranın egemenliği sessiz ve derinden ilerliyordu. Sadece krallığa değil, tanrısallığa da oynuyordu. Hem de ilk defa maskesiz ve bizatihi olarak. Endüstri çağı ona hem çok şey borçluydu, hem de çok büyük fırsatlar sundu. Toplumda pazarlaşma, kentleşme, emtialaşma ve ticaret yoğunlaşması olmadan sanayi devrimi olamazdı. Tüm bu süreçler para olmadan gerçekleşemezdi. Para ve paralaşmanın hız kazanması vücut organlarındaki kan dolaşımı rolünü kazanmıştı. Onun kesilmesi organların çalışamaz duruma gelmesi ve işlevini kaybetmesiydi. Bu da ölümleriyle eşanlamlıydı.

Fabrika-işçi ilişkisini çözümlediğimizde durum daha iyi anlaşılır. Fabrikalaşmayı eski köle ve köylü serfle işletmek mümkün değildir. Hem efendiden, hem senyör ve topraktan kopmadan işçileşme olmaz. Tam bir işçileşme mutlak ücretle gerçekleşir. Ücret ise, para olmadan ödenecek bir değer değildir. İşçinin paraya kesin mahkûmiyeti gerçekleşmiş oluyordu. Para, efendi ve senyör olmadan yeni köleyi mutlak egemenlik altına almanın konumunu kazanmıştı. İktidarlaşmada bu dev bir adımdır. Yeni sanayi toplumu bu yolla tamamen paranın egemenliğini tanıyan ilk büyük toplum biçimi oluyordu. Daha önceki hiçbir uygarlık toplumu bu denli paranın hâkimiyetini tanımamıştı. Endüstri toplumunda para artık bir kültürdür. Her şey onun etrafında anlam kazanır. Büyük hayallere yol açması kadar, tüm büyük projeler para olmadan başlatılamazdı. Çocuğuna küçük bir ayakkabı almaktan evinin ışığını yakmaya kadar, en ücra köyden en gelişmiş kent semtlerine kadar her aile paranın mutlak gereğinin bilincindeydi. Onu elde etmek uğruna içine girilmedik bir iş, plan düşünülemezdi. Herkes para edinmek için ne gerekiyorsa onu yeni tanrısına sunmaya mecbur edilmişti.

Görünüşte kutsal değer emek satılıyordu. Bu, paranın yol açtığı en tipik yanılgılardan biridir. Parayla satılan, yani elden çıkarılan sadece emek değildir. Onu elde etmek için öncelikle sağlıklı bir bedene, bedeni elde etmek için bir anaya, anayı elde etmek için bir kadına ihtiyaç vardı. Bu içinler sonsuza dek gider. Emek ayrıca beceri kazanmalıydı. O olmadan satın alınmazdı. Onun için ustaya, tezgâhtara; onlar içinse binlerce yıllık iş tecrübesine, onun emektarlarına ihtiyaç vardı. İşte basit bir ücret -karın doyurmadan biraz fazla-, tüm bu kutsal değerlerin elden çıkarılması oyunuydu. Tarih ve toplum satılıyordu. İnsan, birey böyle araçsallaştırılmıştı. Şimdiye kadar hiçbir toplumsal tanrı bu denli kulları üzerinde hâkimiyet kurmamıştı.

Para tarihinin önemli bir kilometre taşı da, altın ve gümüş gibi değerli madenlerin karşılık olarak gösterilmesinden kurtulmasıydı. Bu büyük devrim -kara para devrimi- 1970'lerde gerçekleşti. Artık para tam özgürleşmişti. Birinci özgürleşmeyi özgür İtalyan kentleri onu kâğıt, senet, kredi gibi enstrümanlara bağlayarak sağlamıştı. İkinci büyük devrimi ise, ABD Dolarının, altın ve gümüşe bağlı olmaktan resmen kurtulmasıyla gerçekleştirilmişti.

Finans çağına resmen bu devrimle girilmişti. Üçüncü büyük küreselleşme hamlesi denilen tarihsel gelişmenin altında bu olgu yatmaktadır. Kapitalizmin ilk büyük küreselleşme hamlesi, bilindiği gibi ticaret çağının (M.S. 15.-18. yüzyıllar) kıtasal sömürgeleştirme ve yarı sömürgeleştirme hareketleriydi. İkinci büyük küreselleşme hareketi, sanayi çağının (kabaca 19. yüzyılın başından 20. yüzyılın son çeyreğine kadar) emperyalizm hamlesi ve ondan kaynaklanan çok geniş bir sınıfsal ve ulusal savaşlar dönemi idi. Yaklaşık dört yüzyıl yıl süren bu dönemlerin baş yapıcılarında birinin para olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Hepsine birden para çağı demek yanlış olmazdı. Kapitalist modernitenin büyük tanrısı (Zeus, Jüpiter) ulus-devlet, iktidar ve savaş tanrısı (Ares ve Mars), para ise ekonominin ve tarihte genel anlamda karşılığı olmayan yeni çağın yükselen yeni tanrısıydı. Tüm kadim tanrıları bastıran ve hegemonyasını kuran tanrı!

Finans çağının temel özelliği, para kurumunun (tüm enstrümanlarıyla birlikte) başat duruma geçmesidir. Sanayi ve ticaret tekellerini tamamen kontrolü altına almıştır. Tekel olarak devleti de (özellikle ulus-devleti) kendine iyice bağımlı hale getirdi. Ekonominin temel katları olan kullanım (tüketici) ve üretim-değişim platformlarını da tamamen paranın denetimine aldı. Kullanılan araçlar IMF, Dünya Bankası, Uluslararası Ticaret Örgütü; dünyanın tüm merkez bankaları, küresel bankalar, çeşitli kredi senetleri, piyasa ve borsalar; bono ve tahvil senetleri, tüketici kartları, faizler ve döviz kurları vb. geniş bir enstrümanlar listesidir. Bu kurumlar aracılığıyla para artık hayalet bir varlık haline gelmiştir. Daha doğrusu, ata-erk ailenin eski hiyerarşik yöneticisi durumunda kalmıştır. Onun yerine yeni yetmeler olarak bu kurumlar evlat rolünü oynamaktadır. Ama hepsinin para atalarının tohumunu taşıdıkları da bir gerçektir.

Kendi içinde bu kurumlar müthiş bir ağ halindedir. Son derece organizeler. Saniye-saniye birbirlerinden haberleri vardır. Birbirlerini etkilerler. Hareketleri kısa, orta ve uzun vadeli olarak düzenlenir. Kısa süreli hareketlere 'sıcak para', orta vadeli olanlara 'bono ve tahvil', uzun vadeli olanlara da 'uzun vadeli senet' demek moda gereğidir. Sık-sık isim ve süre değiştirebilirler. Toplumsal inşa etme gerçekliklerinden en hızlı gerçekleştirilenlerdir. Temel muhasebe aracı Dolar ve Euro'dur. ABD ve AB'nin para birimidirler. Sistem halen yetkinleştirilmekle birlikte tamamlanmış sayılır. Peki, temel gaye olan kârlar bu yeni sistem altında nasıl gerçekleştirilmektedir?

Ekonomik, toplumsal ve siyasal dünyanın tam ilişki ve çelişkileri bu yeni sanal sisteme olduğu gibi taşınmıştır. Hatta ideolojik, akademik ve diğer kültürel argümanlar da bu sistemin pençesine aldığı dünyalardır. Gerçeğe daha yakından bakmak anlam gücümüzü artıracaktır.

Dolar'ın (yedekte tutulan Euro) temel muhasebe birimi olması ne anlama gelmektedir? Dolar birikim alanları ve milli paralar arasındaki kur değişimleri; bono ve tahvil, hisse senetleri piyasasındaki hareketler, faiz ve fiyat değişiklikleri hangi somut dünyalardaki ilişki ve çelişkileri, dolayısıyla ittifak ve savaşları yansıtmaktadır? Acaba giderek sıkça sözü edilen Üçüncü Dünya Savaşı ağırlıklı olarak bu simgesel, sanal dünya içinde geçmiş olmasın? Gerçek

alandaki savaşlar ise, bunun yer-yer deprem dünyasının fay yarıklarından dışa vurması misali gibi olmasın?

ABD'nin İkinci Büyük Dünya Savaşı sonrasında hegemon gücü olduğu genelde kabul gören bir görüştür. Para birimi olarak Doların dünyasal ağırlığı bu hegemonyanın sonucudur. İlginç olan tam da bu hegemonya zirve yaparken, Doların altın karşılığından kurtulmasıdır. Bunun bir nevi hesapsız, sorumsuz dünya hegemonu olmayı yansıttığı çok açıktır. ABD'nin 1980'lerden itibaren dünyaya trilyonları kat-kat aşan Doları karşılıksız olarak saldırdığı bilinmektedir. Bu korkunç bir olaydır. Yalnız banknot matbaasını çalıştırarak yılda trilyon Dolar kazanma anlamına gelmektedir. Para hiçbir çağda ve hiçbir yerde bu denli kendi kendini büyütmemiştir. Hegemon olmanın ilk defa kendini paraya yansıtmasını veya paranın bizzat hegemon olduğunun itirafını bu olgudan başka daha iyi açıklayan bir araç olabilir mi? Bütün ulus-devletlerin borçlu durumda olduklarını göz önünde bulundurursak (en büyük borçlu ulus-devlet, çok tuhaftır, ABD'nin kendisidir), paranın niye tam hegemon olduğunu bir kez daha algılama gücümüzü arttırmış oluruz. ABD Merkez Bankasının ufak tefek para oyunlarının (faiz-fiyat indirme, yükseltme hareketleri) dünyayı şiddetle sarsması da finans sisteminin iyi oturmuşluğunu gayet iyi açıklamaktadır. Yani paranın gücünü kanıtlayan olgular çok fazla oluyor.

Krizlerin sistemle bağı daha da çarpıcıdır. Asya, Rusya ve Latin Amerika'da devrevi olarak zincirleme etkileyerek, saçarak oluşan krizler tamamen para sahasında geçmektedir. Reel ekonomiye yansımalar hep sonradır. Daha önceki krizler reel dünyada başlayıp para dünyasında sonuçlanırken, finans çağının krizleri tam tersine olmaktadır. Reel ekonomi en sona bırakılmakta, ama finans dünyasının egemenlerinin istedikleri gibi, o ülke veya ülke bloklarını hizaya getirdikten sonra, fazla ağırlaştırmadan sona erdirilmektedir. Rusya örneği öğretici olacaktır. SSCB resmi olarak 1991'de dağıldıktan sonra giderek ağırlaşan bir finansal kriz sürecine alındı. Kriz 1998'de doruk noktasına çıkarıldı.

Finans çağının reel dünyayı yönetmesini çözümlenmek hayli öğretici olacaktır.

a-Reel ekonomik dünyayı yönetmesinin paranın komuta gücüne yükselmesiyle bağlantısını sıkça dile getirdik. Daha çok hegemonun ana politikalarına hizmet edecek projeler esas alınır. Dünya ekonomisi finans çağına göre nasıl dizayn edilecek? Hangi bölge hangi mallarda yoğunlaşacak? Payı ne olacak? Ülkelerin temel siyasetleri nasıl düzenlenmeli, ekonomik ve sosyal yapılanmalarını nasıl yenilemeli, borçlarını nasıl ödemeliler, kaynaklarını nasıl kullanmalılar? Ayrıca asi, çete dedikleri ülke ve ekonomiler nasıl hizaya getirilmeli? Eski SSCB bloğu, Çin ve diğer üçüncü dünya denilen ülkeler hegemonik sistemle nasıl bütünleşmeli? İsrail'le ilişkiler nasıl düzenlenmeli? Bir bütün olarak dünya, ülke, devlet ve halkları neo-liberal yeni finans çağının genel kriterlerine hangi parametreler tarafından uyum sağlayacaklarsa, o temelde her ülke, şirket, devlet ve bireylerin önüne projeler konulur. Bu projelere uygun yatırımlara birçok siyasal ve askeri şart da bağlandıktan sonra finansman, yani parasal enstrümanlar sağlanır. Uymayanlara ise kriz dayatılarak iflas noktasına getirilir. Zaten finansal çağ demek, projelere şartlı kredi sağlama çağı demektir.

Sistem bu temelde çalıştırılmaktadır. Kapitalizmin finansal çağda ekonomi olmadığını en net biçimiyle bu kısa betimlemelerimiz bile göstermektedir. Kâğıt oyunlarının ekonomi olmamak kadar, ekonomi dışı dayatmalar olduğunun en iyi kanıtıdır. Tekelin azami kârlaşması bu kâğıtlar üzerinde gerçekleşmektedir. Bundan daha açık ekonomi dışılık olur mu? Hiçbir sektör ve dönem, kârın ticaret ve sanayi çağının çok üstünde bedava kazanıldığını

finans sistemi ve çağı kadar açıklayamaz. Küçük kuponlar karşılığında herkes kâra bulaştırılarak hem sisteme suç ortağı kılınıyor, hem sistem kendini daha da güçlendirerek kurtuluyor. Finansal çağ endüstriyalizmden daha ağır ekonomi dışıdır. Bir toplum biçimidir, kültürüdür.

Çok üst düzeyde bir parasal tekelleşmeyle karşı karşıya olduğumuz çok açıktır. Devletleri de (hatta devlet olarak ABD'yi de) içinde eriten bir süper tekelleşme aşaması söz konusudur. Tüm iktidar süreçlerini kontrol eden, geliştiren, bozan, yeniden kuran bir güç konumuna erişilmiştir. Yeni küreselliğin özü budur. Sanıldığı gibi iletişim çağı küreselleşmeyi nitelememektedir. Ekonomiyle siyasetin, siyasi tekelin hiç örneği görülmemiş ölçüde küresel çapta iç içe geçmesi özünü teşkil etmektedir. Tüm yerel, ulusal, siyasi ve ekonomik iradelerin küresel süper tekellerinin kontrolüne girmesini ifade etmektedir. Bu yeni bir durumdur ve oldukça üzerinde yoğunlaşmayı gerektirmektedir.

b- Toplumsal realite üstündeki etkisi tamamen fethetme amaçlıdır. Parasal ve sanal bir toplum hedeflenmektedir. Toplumun kapitalize edilmesinin en etkili yolu bono, repo, tahvil, hisse senedi gibi enstrümanlarla kâra iştirak etmektedir. Böylelikle özellikle başta orta sınıflar olmak üzere, toplum finans dünyasıyla bütünleşmiş oluyor. Küçük bir kâr karşılığında düzeni koruma gücüne dönüştürülüyor. Düzene karşıt refleksi önemli oranda kırılıyor. Tüketici toplum, tüketici kredi, mikro kredi, bin bir türlü proje kredileriyle toplum kısıvrak teslim alınmak istenmektedir. Yöntem basittir. Önce krizler dayatılarak işsizlik dünyasına yeni bir işsizler dünyası ekleniyor. Orta sınıf çökertilip yeniden aman dilenir hale getiriliyor. Açlık ve yoksulluk ölüm sınırına dek dayatılıyor. Kargaşa ve kaos derinleştiriliyor. Daha sonra şartlar karşılığında toplumun yeniden inşası için krediler bağlanıyor.

Eskiden toplumlar devrimler ve aydınlanma-kültürel hareketlerle dönüştürülmeye çalışılırdı. Şimdiki finansal yöntemlerle daha komple, planlı, elini ateşe atmadan, maşayla istediği sonucu elde ediyor; elde etmek istiyor. Tüm toplumlar üzerinde küresel bir homojenleştirme, kitle ve sürü toplumu için tek kültürel potadan geçirme, sisteme en ufak bir itiraz gelmeyecek biçimde yeniden inşa etmeler devrededir. Toplum projeleri bir nevi eski devrimlerin, ütopyaların yerine ikame edilmiş oluyor. Artık ütopya ve devrimlere gerek yoktur. Her şey projelenebilir. Ayrıca finansörü hazır. Karşı-toplum, simülakr toplum, sanal toplum, tek zihniyetli toplum bu olsa gerek. Acaba dayatılanlar faşizmin yeni bir maskeyle küresel boyutta gerçekleşme projesi ve dünyası değil midir? Finans çağının toplumunu her yönüyle tanımak ve tanımlamak gerekir.

c- Finans çağının siyaset ve devlet politikaları endüstriyel çağla kısmen çelişik özellikler taşır. Endüstriyalizm esas olarak milliyetçilik ve ulus-devlet politikalarında yoğunlaşır. Tekeller yaratmak ister. Finans çağının küresel olma ihtiyacı bu tekelleri artık engel olarak görmektedir. Kapitalizmin bir dünya-sistem olarak doğması da ulus-devlet tekeli sonuna kadar destekleyemez. İçeride kapanmaya eğilimli ulus-devlet tekelleri, küresel çapta hareket etmek isteyen tekellerin önünde engel konumuna gelirler. Özellikle finans çağı küresel çapta ancak enstrümanlarını kullandığında kârı arttırabilir. Ulus-devlet bu durumda karşısında ciddi bir engel olarak durmaktadır. Ya yeni duruma uyarlanacak, ya da yıkılacaktır. Kuzey Kore, Libya, Suriye, İran, Irak, vb. Libya uyarlanmayı kabul ettiğinde varlığını korudu. Irak kabul etmeyince, simgesel önemde finans çağının gazabına uğradı. Yenisi inşa edilmek durumundadır. Tümünüyle yıkmaya durumunda değildir. Özellikle Brezilya, Türkiye, Arjantin, Çin, Hindistan ve Rusya gibi ülkeler ulus-devletçiliği en yoğun biçimde yaşadıkları için, krizlerle

terbiye edilip sistemle yeniden entegre edilmek durumunda olan ülkelerin başında gelmektedir.

Paranın tahrip ettiği toplumsal ilişkiler başlı başına büyük bir terörizm sorunudur. Hiçbir terör, toplumu en derin bağlarından uzaklaştıran para hegemonyası kadar etkili olamaz. Sistemin tüm ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda varlığını inşa etmek ve sürdürmek için yaptığı faaliyetlerin büyük bir kısmı, tarihte örneğine ender rastlanan terör kapsamındadır. Büyük terörü provokatif unsurlarla gizlemek istemektedir. Paradan para kazanmanın reel ekonominin dışında büyük çapta gerçekleşmesi, tarihte hep karşımıza çıkan güçlü ve kurnaz elin sistem haline gelmesi ve toplumun tepesine oturmasıdır. Kırk haramilerin soygunları finans çağı tekel soygunlarının milyarda biri bile etmez. Böylesine büyük boyutlu soygunlar ancak tam bir terör sisteminde gerçekleşebilir. Bu anlamda iletişim çağı denilen olgu, ancak finans terörünü örtülemek için gerekli olabilirdi. Belki de bu amaçla medya terörü dediğimiz kavram anlam kazanabilir. Özcesi, sistemin kendisi tarihte gelmiş, gelecek en büyük teröristtir.

Görünüşte kapitalizmin en güçlü çağı olan finans kapital tüm özellikleriyle çöküşü ifade etmektedir. Sistemin sürdürülme potansiyelini tükettiğini göstermektedir. Bir çağ ne kadar boşalırsa, o kadar tutuculaşmak zorunluluğunu hisseder. Bu zorunluluk gücünün değil, güçsüzlüğünün karşılığıdır. Üretim insanın, toplumun onsuz yaşayamayacağı temel faaliyetidir. Finans çağı ise, bunun sağlanamadığının itirafıdır. Üretimi gerçekleştiremeyen bir sistem işsiz sistemdir. Olan da budur. Çalışmayla, üretimle bu kadar çelişen bir sistemin tek yaşama şansı terördür ki, çok lafı edilen, saptırılan ve provokasyonla yürütülen de esas olarak budur.

Finans-kapital tarihin en küresel döneminde zirve yaparken, bunalımı en çok azdıran sermaye kesimi rolündedir. Finans-sermaye tekelinin siyasi-askeri karşılığı, topluma karşı yoğunlaştırılmış savaştır. Birçok dünya cephesinde yaşanan gerçeklik budur. Dünya sisteminin yapısal bunalımından hangi siyasi ve ekonomik oluşumların çıkacağı kehanetle değil, entelektüel, siyasi ve ahlaki çalışmaların düzeyiyle belirlenebilir.

Kapitalist modernitenin en sanal sermaye tekeli olarak finans-kapital çağında, toplum tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar dağılma ile karşı karşıyadır. Toplumun politik ve ahlaki dokusu paramparça edilmiştir. Yaşanan, soykırımdan da ağır bir toplumsal olgu olan 'toplumkırımdır'. Sanal sermayenin medya egemenliği, İkinci Dünya Savaşından daha ağır bir toplumkırımı yürüten silah konumundadır.

Milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik, sporculuk, sanatçılık ikonlarını sallarsan toplumu –pardon, sürüyü-, kitleyi dilediğin her hedefe taşıyabilirsin. Zihnin fethi hiçbir zorun başaramayacağı kadar toplumu bugünkü küresel finans-sermayesine açık hale getiren gelişmenin temelidir. Bir kez daha Sümer rahiplerine ve tapınak icatlarına selam durmak gerekir! Ne yaman fatihlermişsiniz de, aradan beş bin yıl geçtiği halde, bugünkü son temsilcileriniz ve tapınaklarındakiler ellerini sıcak sudan soğuk suya sokmadan tarihin en büyük sermaye birikimini gerçekleştirebiliyorlar! Tanrıların en güçlü imgeleri, gölgeleri (Zillullah) bile bu kadar kazanç sağlayamadılar. Demek ki, sermayenin sürekli ve kümülâtif birikimi boş bir kavram değilmiş. Zihni çarpıtmalar basit operasyonlar değilmiş. Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve İtalyan Antonio Gramsci de hegemonik fethi benzer tanımlamalara kavuştururken, ulus-devletin en çok yüceltirildiği dönemin hapisanelerindeydiler. Bildikleri yaşadıklarındandı. Ben de son tahlilde küresel sermaye 'mahkûmuyum'. Onu doğru tanımamak, kendi zihnim şahsında (kimliğimde) toplumun öz zihnine ihanet olurdu.

1980'lerin başında sistemin iki hegemon gücü olan ABD ve İngiltere'nin başında bulunan Reagan ve Thatcher'ın Nikaragua ve Falkland saldırılarıyla terör dalgası başlatılmıştı. Pakistan ve Türkiye'deki iki darbe iktidarı da en yakın yardımcılarıydı. Latin Amerika toptan terörize edilmişti. Yıldız savaşlarıyla devam ettirilen silahlanma yarışları Rusya'yı hegemonik güç olmaktan caydırmıştı. Çin'de Deng Siao Ping reformları sisteme verilen tavizlerdi. Ulusal kurtuluş savaşları ve refah devletiyle sağlanan tavizlere de son verilip, her alanda finans çağının terör rüzgârı estirildi. Clinton daha bunu yumuşak ama etkili politikalarla sürdürdü.

Tam fethedilemeyen bir Ortadoğu kalmıştı. O da uygarlık, radikalizm, terör, din kaynaklı sorunların kördüğümüne çevrilmişti. Sistem gerilemek istemiyorsa, şu veya bu yolla fethini tamamlamak durumundaydı. Ayrıca hayati petrol sorunu vardı. Petrol, finans çağının üzerinde en çok prim yaptığı sektördü. Sistemin ona bir asır daha ihtiyacı olduğu tespitliydi. Arap-İsrail sorunu sistemin başında Demokles'in kılıcı gibi sallanıyordu. Şii İran büyük tehdit olmaya devam ediyordu.

Bu sürecin benimle olan kritik ve stratejik ilişkisi sanıyorum ilerde daha net anlaşılacaktır. Konu zaten giderek netleşmektedir. Suriye'nin etkili lideri Hafız Esad, ABD'nin etkili lideri Clinton'la iki sefer görüştüğünde, gündemin yarısının bana ilişkin geçtiğini duydum. Kilitleyici bir konuma geldiğim anlaşılıyordu. Büyük Ortadoğu Projesinde (BOP) Kürtlere uzun vadeli olarak stratejik bir rol biçilmişti. Bölgenin finans kapitalle olan sorunlarının çözümünde Kürtler ve Kürdistan koçbaşı olarak kullanılacaktı. Bir dönem Ermeniler ve benzerleri (Helenler, Asuriler, hatta Yahudiler, Arap ve Filistinliler) bu tür amaçlar için kullanılmıştı. Statükocu, aşırı ulus-devletçi, sistemle sorunların çözümüne yardımcı olmak yerine köstek olan, bölgenin hegemonu olmak sevdasını bırakmayan güçlere Kürt sopası çözücü etki yapabiliyordu.

1970'lerden beri hazırlandığı anlaşılan bu planın içine ben beklenmedik bir unsur, ama kilitleyici olarak dahil olmuşum. Ya tam dediklerine uyacak bir askerleri olacaktım, ya da bertaraf edilecektim. Yapım sistemin askeri olmaya elverişli değildi. Dolayısıyla ilk ve en kolay bertaraf edilen unsur olmam anlaşılır bir husustur. Birinci Dünya Savaşı Avusturya Velihtının bir Sırp militan tarafından vurulmasıyla başlamıştı. Ama savaş Ortadoğu'da devam ediyordu. Daha da şiddetlenerek devam edecekti. Ama Üçüncü Dünya Savaşı olarak. Kurban ise, bu sefer tam tersine, sistemin tüm örgütlü güçlerinin planıyla ben olacaktım. Benzerlik ve tarihin yenilenerek tekerrürü çok çarpıcıdır. Atina İstinaf Mahkemesindeki davamla ilgili savunmamda, "Tanrı Zeus ve yardımcısı Tanrıça Athena, Hades ve Ares'in el ele vererek, Prometheus'u bağlayıp Kafkasya kayalıklarına zincirlemeleri gibi, onların insan torunları da beni zincirleyip İmralı Adası kayalıklarına zincirlediler" demiştim. Bu değerlendirmemin biraz eksik kaldığı anlaşılıyor.

Bu çözümlenemle daha iyi anlaşılıyor ki, beni gerçek bir tanrı zincirledi. Tarihin dehlizlerinde gizlice büyüye büyüye palazlanan, paralanan bu küçük tanrı yavrusu, kapitalist çağla toplumun gün yüzüne çıkmıştı. Kendini öyle kabul ettirdi ki, daha önceki çağların bütün tanrıları ortadan yok oldu. Krallar yerlerde süründü, kelleleri koparıldı. İnsanlığa en kanlı zamanları ve iliklerine kadar sömürüyü dayattı. Yerin altını ve üstünü kirletti, birbirine kattı. Gerçekten insanı ve gayrısı sınırsız canlıyı yok etti.

g-Kapitalist Aşamada Yahudiliğin Ekonomideki Yeri

Uygarlık tarihiyle ilgilenen her entelektüel, Yahudilerin rolünü görmeden yetkin bir değerlendirme sunamayacağını hemen görür.

Bütün belirtiler İbrahim olarak adlandırılan kimliğin (İbrahimî dinlerin atası olarak kabul edilen Hz. İbrahim'in kimliğiyle ilgili bilgiler, Hz. İsa ve Hz. Musa'da olduğu gibi mitolojik ağlarla örtülüdür. Gerçeğin daha net görünümü için kapsamlı sosyolojik araştırmalara ihtiyaç vardır) Babil Nemrutlarından (bir nevi eyalet valisi) olan bugünkü Urfa yöneticisiyle paradigmatik bir anlaşmazlığa girdiğini veya başka nedenleri olsa bile bu tür yansıtıldığını göstermektedir. İbrahim, panteondaki put heykellerinin tanrı olamayacağını göstermek için onları kırmakta, daha sonra ateşe atılmak için Urfa kalesindeki mancınıklarda sallandırılarak odun yığını üzerine atılırken ateşler su kesilmekte, bugünkü Balıklı Göl meydana gelmekte biçiminde mitolojik öykü sürüp gitmektedir.

Büyük ihtimalle Urfa-Kudüs hattı, dönemin görkemli iki gücü olan Mısır'ın Yeni Hanedan uygarlığıyla Sümerlerin Babil Hammurabi Hanedanlığı arasında tampon bölge konumundadır. Ticaret tarihte ilk defa yükselişe geçen bir ekonomik sektör haline gelmektedir. İki uygarlık arasında ticaret belki de siyasetin üzerinde bir rol oynamaktadır. Tüccarların geliş gidişi hızlanmaktadır. Asurluların görkemli ticaret dönemi de bu evreyle çakışmaktadır. Ayrıca Urfa-Kudüs-Şam-Halep ilk çağlardan beri (M.Ö. neolitikin doğuşu ve ilk kent kuruluş dönemleri) çok önemli bir göç, ticaret ve istila, işgal ve en önemlisi din alışveriş hattıdır. Bu alanların Hz. İbrahim'in çıkış ve ilk göç yerleri olması tesadüfi değildir. Hıristiyanlığın ve İslamiyet'in de ilk çıkış hatlarından oldukları çarpıcı olarak bilinmektedir. İbrahim (Bu adın muhtemelen Mısırlılar tarafından unvan olarak verildiği tahmin edilmektedir. Mısırlılar Sina Çölü üzerinden giriş yapanlara, üzerlerindeki kir ve tozdan dolayı 'Apiru'lar demektedir. Dönüşerek İbrani ve İbrahim adlarının türemiş olması kuvvetle muhtemeldir) önce bugünkü İsrail-Filistin olan Kudüs yakınlarında ikamet etmek ister. Yerel hâkimler kolay izin vermez. Çok küçük bir mülk aldığı ve orada öldüğü belirtilir. Sara, Hacer, İsmail, İshak, Yakup hikâyeleriyle başlayan, Hz. Musa, İsa, Muhammed ve aralarındaki yüzlerce peygamber halkasıyla devam eden öyküyü isteyen Kutsal Kitaplarda (Ahdî Atik, Ahdî Cedit ve Kuran'da) takip edebilir. Binlerce yan öyküleme ve romanlarla tarih kitapları da öğretici olabilir. Çok genel birkaç dönemle görünür kılmak amacım açısından yeterlidir.

a-Birinci dönem, İbrahim'in Urfa'daki ve çıkışındaki öyküsü. Muhtemelen M.Ö. 1700-1600 dönemi. Kabile reisi ve tüccar.

b- Mısır'da esaret dönemi. M.Ö. 1600-1300

c- Hz. Musa önderliğinde çıkış. M.Ö. 1300-1250.

d- Vaat edilmiş topraklarda iskân. M.Ö. 1250-1200 (Komutan ve peygamber Hz. Yeşu dönemi).

e- Önderler, Hâkimler dönemi. M.Ö. 1200-1000. İlk Kral Saul'a kadar geçen ve henüz kral ve peygamber olmamış laik ve dini (kâhin) önderler dönemi.

f- Yahudi ve İsrail Krallar Dönemi. M.Ö. 1000-700. Saul, Davut, Süleyman'la başlayıp Hezekiel'le (Asur işgali) biten dönemi.

g- İşgal, İstila, Tahakküm, Direniş ve Diaspora Çıkışı. M.Ö. 700-M. S. 70 (Asur, Babil, İskender ve Romalıların işgal ve hâkimiyet dönemi).

Bu dönemde Yahudi veya İsrail Krallığı yıkılır. Yerine direnişçi ve işbirlikçi olmak üzere iki grup belirginlik kazanır. İşbirlikçiler özellikle Grek ve Pers yanlısı olmak üzere iki ana grup olarak belirginlik kazanır. Urfa ve Mısır'dan sonra üçüncü sürgünleri, Babil Kralı Nabokadnazar döneminde kırk yıl süren ünlü Babil sürgünüdür (M.Ö. 535-495). Kutsal Kitapta yer alan ve Zerdüştlük'ten etkilendiği açık olan hükümler bu dönemde aktarılmıştır. Perslere büyük hayranlık oluşmuştur. Çünkü kırk yıllık sürgünlerine son verdirilmiştir. Tevrat'ın ilk yazılı nüshaları da bu dönemde, yani M. Ö. 700'den sonra derlenmiştir. Yani yaklaşık altı yüz yıl (M.Ö. 1300-700) Kutsal Kitabın elde hiçbir yazılı nüshası yoktur. Demek ki üç Kutsal Kitaptaki ilgili kısımlar altı yüz yıl aradan sonraki sözlü anlatımlara dayanmaktadır. Homeros ve Hesiodos'un aynı dönemdeki İlyada ve Theologia'ları da benzer söylentilerin yazıya geçmiş halleridir. Romalıların M.Ö. 70 ve M.S. 70 civarlarında Süleyman Mabedini iki defa yıkmaları büyük direnişlere yol açmıştır. Hıristiyanlık en yoksul kesimin direniş geleneğidir. Üst tabaka direnişleri de, örneğin Makabilerinki de ünlüdür.

Diasporaya, yani yurtdışına çıkışla kabilenin veya kavmin dağılışı M.S. 70'den sonra yoğunluk kazanır. Dağılışı Asur, Ermeni ve Grek kültüründe yaşayanlarda olduğu gibi, Roma ve İran İmparatorluk sahalarında olmak üzere iki alanda yoğunlaşır. Bu uzun döneme aynı zamanda Yazarlar Dönemi de denilmektedir. Yani sürekli Tevrat derlemeleri ve yorumları yapılmaktadır. Peygamberler de çıkıyor. Ama yazarlık daha önemli hale geliyor. Demek ki, Yahudi kültüründeki entelektüel seviyenin yüksekliği çok önemli bir tarihsel geleneğe dayanmaktadır. Diğer önemli bir meslek, para ve ticaret işleri olsa gerekir. Tarım toprakları üzerinde rahat geçinme imkânı bulamadıklarından, tüm güçleriyle ticaret ve onun etkili aracı para üzerinde yoğunlaşmaları konumlarıyla yakından bağlantılıdır. Asurluların yerine geçtiklerini, Ortadoğu'da artık para ve ticaret tekeli ele geçirdiklerini bu nedenle söylemek mümkündür. Bu konumları onları ortaçağ kentlerinde ve kapitalizmin beşiği Londra ve Amsterdam'da çok etkili ve kârlı duruma getirirken, aynı zamanda büyük sermayedarlar haline gelmelerinin de uzun bir tarihi geleneğe dayandığını göstermektedir. Kudüs çevrelerinde az kaldıkları, çoğunun Diasporaya dağıldığı tahmin edilmektedir. Doğu ve Batı Diasporası olarak iki önemli kültürel gelenek daha ortaya çıkacaktır bu kavmin dağılışı öyküsünde.

h- Diasporayla birlikte bir kabile olmaktan çıkıp çok sayıda kabile düzeyini aşmış kültürel gruplarda yoğunlaştıklarına göre, Yahudileri artık 'kavim' olarak adlandırmak daha uygun düşmektedir. Özellikle Arabistan, İran, Kürdistan, Mısır ve Helenistan bölgelerinde yoğunlaştıkları ve alan kültürüne dayalı Yahudi grupları haline geldikleri görülmektedir. İki kültürlü bir halk oluyorlar: Asıl İbrani kültürü ve içine yerleştikleri toplumların kültürü. Bu konum entelektüel yetenekleri üzerinde çok önemli ve olumlu etkide bulunacaktır. Çünkü tarihin en kadim kültürlerinin hepsiyle temasta oluyorlar.

İslamiyet'in çıkışıyla birlikte yeni bir trajik dönem daha başlıyor. İslamiyet'le Araplar bir ticaret uygarlığına geçiş yapmak durumundadırlar. Fakat ticaret ve para tekeli çoğunlukla Arabistan'ın birçok bölgelerindeki de dahil, Yahudi tüccar ve sarrafların elindedir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'e atfedilen "Yahudiler Arabistan'da kalmamalı" hadisi kuşkulu da olsa anlamlı görünmektedir. Arap-Yahudi düşmanlığı tarihin derinliklerine dayanmaktadır. Hacer ve oğlu İsmail'in Mekke'nin bulunduğu yere bir nevi istenmeyen ikili olarak gönderilmeleri, dönemin Yahudi ve Arap kabileleri arasındaki çelişkilerle ilgilidir. Yahudilerle Arap şeyh ve tüccarların çakarları o dönemden beri sürekli çelişmekte olup, günümüzdeki Arap-İsrail ve Filistin-İsrail

çatışmalarına kadar tırmanmaktadır. Yaklaşık 3500 yıllık köklerden ve tarihten kaynaklanan bu çelişkinin varlığı, günümüzde tam bir uygarlıklar çatışmasına dönüşmüş bulunmaktadır.

Bölgedeki ticaret tekelleri arasında şiddetli bir rekabetin doğması normaldir. İslamiyet'in ticarete önem vermesinin nedeni ve Hatice ile Hz. Muhammed ilişkisi bu nedenle daha anlaşılır olmaktadır. Sonuçta Yahudiler ya kendilerini asimilasyona uğratıp faydalı işbirlikçiler haline getirerek (Muhtedi) alanda kalacaklar, ya da yeni alanlara sürgünü yiyeceklerdir. İki durum da ortaya çıkıyor. Önemli bir kısmı daha Roma İmparatorluğunda Avrupa'ya doğru başlayan göçleri daha da yoğunlaştırıp ayrılırken, kalanlar da muhtedi ve yarı-esir biçiminde haraca bağlanarak yaşıyorlar. Ortaçağda İslam uygarlığında, özellikle İran ve Endülüs (İspanya) bölgelerinde tarihsel rollerini (yani kâtiplik, ticaret ve sarraflık) daha da ilerleterek ünlü hale geliyorlar. Birçok siyasi güçle çalışma olanağını elde ediyorlar. Entelektüel ve tüccar-sarraf halk unvanını kesinleştiriyorlar. Bu yüzden buldukları tüm bölgelerdeki diğer toplumların entelektüel ve tüccarlarının büyük hışmına hedef oluyorlar. Demek ki, tarihten sürüp gelen Yahudi düşmanlığının çok önemli maddi, kültürel ve tarihsel nedenleri vardır.

i-Yeniçağın başlangıcına geldiğimizde, bu nedenlerden ötürü Yahudiler üzerinde bir nefret dalgası, tehditler ve sürgünler hızını daha da artıracaktır. Çünkü kapitalizm, ticaret ve para tekelinin ana rahminde doğan bir uygarlıktır. Bundan çıkarı ve zararı olan herkes, önlerinde engel olarak Yahudi entelektüel, tüccar ve sarrafları gösterecektir. Yahudiler tehlikeli bir paradoksla karşı karşıyadırlar. Çıkarları kapitalist gelişmelerden yana olan diğer ulusların tüccar ve sarraf tekelleri, önlerinde Yahudi unsurlarını engel göreceklerdir. Çıkarları kapitalist tekellerin gelişmesiyle çelişen ulusların eski tarımcıları ve zanaatkârları da Yahudi'yi rahatlıkla mistik bir tehlike haline getirebilecektir. Entelektüellerin de, sisteme bağımlılıkları gereği, tüm kötülüklerin Pandora kutusu olarak Yahudiliği göstermeleri çıkarları gereğidir. Bu etkenler altında 15. ve 16. yüzyıllar Yahudiler için tarihte olduğu gibi yine sürgünler ve pogromlarla (Yahudi katliamları) şiddetlenen yeni bir uygarlık sürecinin başlangıcı olacaktır.

İşin ilginç yanı, Yahudi entelektüel ve tüccar-sarraf gücü bu yeni uygarlığın inşasında en önemli etken olabileceği gibi, en çok gazabına uğrayanları da olacaktır. Paradoks budur. 1492'de İspanya'dan sadece Müslümanlar atılmadılar; Yahudiler de kitlesel halde atıldılar. Ne de olsa İsa'yı çarmıha gerenlerdi. Bahane hazır ve etkiliydi. Fakat asıl nedenler anlatıldığı gibidir. Polonya'da ve Rus Çarlığı'nda da benzeri süreçler yaşanmaktadır. Bu durumlar karşısında yeni toplandıkları ülkelerin başında Hollanda ve İngiltere gelecektir. Tüm etkili Yahudi tüccar, sarraf ve entelektüelleri dalga dalga bu ülkelere akacaklardır. Bir kısmı Avrupa monarşileriyle savaş halinde olan Osmanlı İmparatorluğuna, özellikle sultanın sarraflık ve tüccarlık tekelinde etkin rol almak amacıyla sadece kabul edilmeyecekler, çağrılacaklardır da. Yavaş yavaş Amerika kıtasına da göç başlamıştır. Yeni gelişen Alman kentlerinde entelektüel tüccar ve sarraf tekelinde gün geçtikçe konumlarını güçlendireceklerdir. Bu ülkede köklü bir yerleşme ve melezleşme söz konusudur.

Bazı entelektüeller kapitalizmi Yahudiciliğe bağlarsa da, bu abartmalı bir ideadır. Etkileri vardır. Belirleyiciliğin kökenleri, elbette yerleşik toplum koşullarıdır. Fakat azınlıkların tetikleyici rolleri de küçümsenemez. Hollanda ve İngiltere'deki gerek entelektüel ortamın gelişmesinde, gerek kapitalizmin yeni sistem hegemonu olarak ortaya çıkmasında bu ülkelerdeki Yahudi banker, tüccar ve filozoflarının etkisi oldukça önemlidir. Spinoza yeniçağı zihniyet açısından başlatan en önemli simadır. İlk Yahudi laiklerindedir (Laikliği daha çok sinagogun dışına çıkmış veya çıkarılmış kişilere ilişkin belirtiyoruz). Özgürlüğün de büyük

düşünürlerindedir. “Anlamak Özgürlüktür” felsefesi ona çok şey borçludur. Yahudi banker ve tüccarların İngiltere ve Hollanda devletine verdikleri borçlar, savaşların kazanılmasında ve güçlü devlet olmalarında büyük rol oynar. Amerika kıtasında, özellikle Kuzey Amerika’da İngiltere eyaletlerinin bağımsızlık savaşında benzer rol oynayacaklardır. Günümüz ABD’nin oluşumunda temel etkileyici güçlerin başında Yahudi entelektüel, tüccar ve bankerlerinin geldiği iyi bilinmekte veya bilinmek durumundadır. (bu başlık çıkarılabilir)

BEŞİNCİ BÖLÜM:

GÜNÜMÜZÜN EKONOMİK AÇMAZLARI

a-Toplumun Ekonomik Sorunları

Ekonomik sorunlar denince karıncalar aklıma gelir. Karınca kadar ufak bir hayvanın bile ekonomik (ne de olsa her varlık için ekonomi beslenmedir) sorunları olmuyor. İnsan gibi gelişkin akıl ve tecrübe sahibi bir varlığın yaman ekonomik sorunları, hatta işsizlik gibi yüz kızartan durumlar nasıl yaşanıyor? Doğada insan zekâsının üzerinde çalışıp iş haline getiremeyeceği ne olabilir? Sorun kesinlikle ne doğal işleyiştir, ne de çevreyle ilgilidir. İnsanın zalim kurdu kendi içindedir. Her ekonomik sorun, başta işsizlik, toplumun sermayeleştirilmesiyle bağlantılıdır.

Marks’ın sermaye tahlili şüphesiz değerlidir. Bunalım süreciyle ilgili işsizliği de açıklamaya çalışır. Acı olan odur ki, pozitivizmcilik hastalığı onu da çok kötü durumda yakalamıştır. Bilimcilik hastalığı çok daha kapsamlı tarihsel-toplum analizini yapmasını engellemiştir. Benim yapmaya çalıştığım şey sermayenin ekonomi olmadığını, tersine ekonomiyi ekonomi olmaktan çıkarmanın etkili aracı olduğunu tanımlamaya çalışmaktır. Bunun için en başta gelen nedenim, toplumun gelişiminde kâr ve sermayenin hiçbir zaman hedef olmadığı, yer bulmadığıdır. Zengin, refah içinde toplum düşünülebilir. Ahlak ve politika buna açıktır. Ancak toplum ihtiyaç ve işsizlik içinde kıvrılırken, etrafta zenginlik ve sermayeden bahsetmek, suç olmanın ötesinde toplumsal kırımla ilgili olmalıdır. Uygarlığı bizzat sorun yumağının kendisi olarak tanımlamak, sermaye tekeline dayanmasından ötürüdür.

Rosa Luxemburg, sermayenin gerçekleştirilmesini kapitalist olmayan toplum koşuluna bağlarken, çok önemli bir hakikatin kıyısında seyretmektedir. Kıyıda daha içeri yürüyebilseydi, onun sadece kapitalist olmayan toplumun varlığına bağlı olmadığını, o toplumu kene gibi emerek şiştiğini, bundan bir damla kanı da işçiye içirerek kendisine suç ortağı haline getirdiğini görebilecekti. Net vurguluyorum; işçinin çabasını da inkâr etmiyorum. Ama sermaye oluşumunun işçinin emeğine ancak çok cüzî miktarda bağlanabileceğini, hatta felsefi-tarihsel-toplumsal düşünülürse bu cüzî miktarın da anlamını yitireceğini belirtiyorum. Endüstriyalizmin toplumun ve çevrenin sırtından bir vurgun olduğu, ekolojik sorunlardan ötürü giderek açığa çıkmaktadır. Günümüzde işletme yöneticilerinin ve usta işçilerin toplumun en ayrıcalıklı kesimi haline geldiğini, bunun karşılığının çığ gibi büyüyen işsizlik olduğunu hangi bilgi ve izan sahibi insan inkâr edebilir? Gelişmiş endüstri katmanları, tekelci ticaret ve finansal kesimler, yani sermaye tekelleri ‘çok hisseli ortaklık’ projeleriyle işçi kavramını iyice anlamsızlaştırmışlardır. İşçinin giderek sermaye tekeli topluma bağlayan kayış rolüne indirgeendiğini görmek önemlidir. Reel sosyalizmin rolü nasıl devlet kapitalizmi olarak, bir

'tavizci işçi' olarak tanımlanabilirse, klasik özel kapitalizmin de benzer tavizci işçisi vardır. Bunlar her zaman toplum içinde bir arada olagelmüşlerdir. Geriye kalan toplum, Rosa'nın aklına gelen kapitalist olmayan toplumdur.

Dikkat edilirse, burada kapitalist olan ve olmayan fark tarif edilmektedir. Rosa'da her ikisi de toplum biçimidir. Ben daha farklı olarak, kapitalizmi bir toplum biçimi olarak değil, toplumun üzerinde artık-değer sızdıran, ekonomiyi kurutan, işsizliği doğuran, devlet ve iktidarla kaynaşıp güçlü ideolojik hegemonya araçlarını kullanan geniş bir şebeke, örgütlenme olarak değerlendiriyorum. Bu örgütlenmenin içine son dönemde tavizci işçi kesimini de eklemişlerdir. Tekelci ağın içeriğini bir kez daha böyle tanımlarken, birçok yanlış anlamayı gidermeyi amaçlıyorum. Özellikle 'kapitalist toplum' kavramının tuzak karakterini deşifre etmek durumundayım. Kapitalist tekele böyle bir sıfat bağışlamak fazlasıyla lütfkârlıktır. Sermaye şebeke, örgütsel ağ oluşturabilir. Mafyanın da değme bir sermaye şebekesi olduğu çok iyi anlaşılmalıdır. Sermaye şebekesinin mafya olarak adlandırılmamasının tek nedeni, toplumdaki hegemonik gücü ve resmi iktidarla bağlantılarıdır. Yoksa mafya kadar bile etik kuralları olmayan bir şebeke olarak kalacaktı.

Şu hususu da önemle eklemeliyim ki, orta boy sanayici, tüccar ve tarımcıyı kapitalist saymıyorum. Bunlar büyük ölçüde gerçek ekonomik ihtiyaçlar için olup, sermaye tarafından çok yönlü kısıpaca alınsalar da, üretim yapmaya çalışan toplumsal kesimlerdir. Ayrıca pazardaki küçük meta alışverişini ve bu metaları küçük işletmelerinde gerçekleştirenleri de kapitalist saymıyorum. Çeşitli meslek sahipleri haliyle kapitalist sayılmaz. Tavizci kesim dışındaki tüm işçiler, köylüler, öğrenciler, memurlar, zanaatkârlar, çocuklar, kadınlar toplumun belkemiğini oluşturur. Kapitalist olmayan toplum olarak bu tanımlı geliştirmeye çalışıyorum. Yani çoğu Marksist'in sandığı gibi kapitalist olmayan toplum derken feodal, Asya tipi, yarı-feodal gibi kavramlarla dillendirilen toplumu kastetmiyorum. Bu kavramların gerçeği öğretici kılmadıklarına, daha çok perdelediklerine dair ikna olmuş durumdayım. Kaldı ki, bu çözümlenmeyi sadece 16. yüzyıl sonrası Avrupa'da merkezileşen sermaye şebekeleri için değil, tarih boyunca artık-değer gasp eden tüm sermaye şebekeleri (ticaret-siyaset-askerlik-ideolojik, tarımsal, endüstriyel tekeller) kapsamında geliştiriyorum. Günümüz küresel finans sermayesinin bu çözümlenmeyi çarpıcı biçimde doğruladığını görmek için fazla incelemeye gerek olmadığı açıktır.

Toplumsal doğanın anti-sermaye karakterini görmek kilit önemdedir. Binlerce yıllık yürüyüşünde toplum, sermaye birikiminin en çürütücü etkiye sahip olduğunun farkındaydı. Örneğin sermaye birikiminin etkili yöntemlerinden biri olan faizciliği mahkûm etmeyen hiçbir din yok gibidir.

Günümüzde çığ gibi büyüyen işsizliği sermayenin ucuz işçi, esnek işçi yaratmak için geliştirdiğini söylemek çok eksik bir değerlendirmedir. Gerçeğin bir yönü bu olmakla birlikte, asıl nedeni sermayenin toplumu kâr peşinde koşturan faaliyetlere bağlamasıdır. Kâr-sermaye için faaliyet kesinlikle toplumun temel ihtiyaçlarıyla örtüşmez. Eğer toplumun doyurulması için yapılan üretim kâr getiriyorsa, toplumun açlık ve yoksulluktan kırılması -Nitekim günümüzde milyonlarca insan bu durumdadır- sermayenin umurunda bile değildir. Örneğin eldeki sermaye miktarı biraz tarıma yatırılırsa, asla açlık sorunu kalmaz ve olmaz. Ama tam tersine, sermaye tarımı sürekli boşaltıyor, bozuyor. Bunun nedeni tarımda kâr oranının ya hiç olmaması ya da çok düşük olmasıdır. Paradan dev miktarda para kazanılırken, hiçbir sermayedar tarımı düşünmez. Sermayenin karakterinde bu tür düşünceye asla yer yoktur.

Eskiden devlet tekel olarak tarıma çok yardım yapardı. Ama karşılığını da ürün veya para-vergi olarak alırdı. Şimdiki sermaye piyasaları bu yönlü devlet faaliyetlerini de anlamsızlaştırmışlardır. Aksi halde o devletler iflasla karşılaşmaktan kurtulamazlar.

Demek ki, sermayenin toplumun ana gövdesini giderek işsiz ve yoksul bırakması günlük, geçici politikalar nedeniyle değil, yapısal karakteri nedeniyledir. Çok ucuza çalışılmak istense de toplumdaki işsizliğin çözülemeyeceği, incelemeye gerek olmadan sıradan bir gözlemlerle rahatlıkla anlaşılabilir. Artık-değer üzerine kurulu kârlılık politikaları ve sistemi ortadan kalkmadan, toplumun işsizlikten ve yoksulluktan kurtulamayacağını bir kez daha iyi bilmek gerekir diyorum.

Yoksa örneğin tarih boyunca çok sayıda toplumu doyuran, neolitik topluma on beş bin yıldır analık eden Mezopotamya ovalarında neden işsizlik, açlık ve yoksulluk kol geziyor? Kâr amaçlamayan bir üretim hamlesi planlansa, günümüz ölçülerinde yirmi beş milyon insanı rahatlıkla besleyebilecek ve üzerine fazla bırakacak bu ovaların ve insanların tek ihtiyacı sermayenin çalıştırmayan eli değil, tersine işsizliğin, açlığın ve yoksulluğun tek nedeni olan bu elin (özel veya devlet eliyle olması hiç fark etmez) yakasını bırakmasıdır. İhtiyaç duyulan tek şey, gerçek emekçi eliyle toprağın buluşmasıdır; buna fırsat yaratacak toplumsal zihniyet devriminin gerçekleştirilmesidir; toplumsal ahlak ve politikanın tekrar temel dokular, organlar olarak işlevine kavuşmasıdır; demokratik siyasetin bu nedenlerle dört elle ve gözle gerçek beyinlerle görevine koşmasıdır.

b-Toplumun Endüstriyalizm Sorunları

Çevrenin bugünkü halinde bile sadece toplumun değil, tüm canlı yaşamın tehdit altına girdiği ortak görüştür. Önemle vurgulamak gerekir ki, bu gidişte endüstriyi olgu olarak kendi başına sorumlu ilan etmek tam bir saptırmadır. Kendi başına endüstri nötr bir olanaktır. Toplumun varlık gerekçeleriyle bütünleştirilmiş bir endüstri, kesinlikle dünyayı insan için, hatta tüm yaşamlar için Üçüncü Doğa haline getirmede belirleyici rol oynayabilir. Böylesi bir potansiyel taşımaktadır. Böyle olursa endüstriyi kutsamak da gerekir. Fakat kâr-sermayenin ağırlıklı olarak kontrolüne girse, dünyayı bir avuç tekelinin dışında tüm insanlık için cehenneme de çevirebilir. Nitekim günümüzde gidişat biraz da bu yönlüdür. Bu gidişatın insanlığı derin bir endişeye kaptırdığı inkâr edilemez. Endüstriyel tekel olarak toplum üzerinde gerçek imparatorluklar kurmuştur. Bir tek ABD süper hegemonyasına karşılık, onlarca endüstriyel hegemon vardır. Siyasal-askeri hegemon durdurulsa bile, endüstriyel hegemonlar kolay durdurulamazlar. Çünkü artık onlar da küreselleşmişlerdir. Bir ülke merkez olarak dar gelirse, hemen başka bir mekânı, yeni ülkeleri, merkezleri haline getirebilirler. Ne malûm ABD'nin bir endüstri imparatorluğu yarın Çin'i merkez seçmesin? Koşullar daha elverişli olduktan sonra, bugün bile bunun yavaş-yavaş mümkün olduğu gözlemlenmektedir.

Endüstriyalizm tarımı can evinden vurmuştur. İnsan toplumunun asli unsuru, varlık aracı olan tarım, endüstri karşısında büyük yıkım yaşamaktadır. On beş bin yıldır insanlığı var eden bu kutsal faaliyet, bugün kendi haline bırakılmıştır. Endüstrinin egemenliğine bırakılmaya hazırlanılmaktadır. Kâr-sermaye güdümlü endüstrinin tarıma girmesi, sanıldığı gibi seri üretim, bol üretim olarak yorumlanamaz. Genlerle oynanarak toprak, endüstri tekellerince suni döllene gibi bir analık durumuna sokulacaktır. Nasıl ki yabancı bir spermle sağlıklı bir hamilelik, annelik mümkün değilse, genleriyle oynanmış tohumlarla toprağı döllendirmek, iyi

bir analık durumuna sokamayacaktır. Endüstri tekelleri tarıma yönelik bu çılgınlığa hazırlanıyorlar. İnsanlık tarihi belki de en büyük karşıdevrimi tarımda yaşayacaktır, hatta yaşamaya başlamıştır bile. Toprak, tarım, her ikisi bir üretim aracı ve ilişkisi değildir; toplumun ayrılmaz, oynanmaz varlık parçalarıdır. İnsan toplumu ağırlıklı olarak toprak ve tarım üzerinden inşa edilmiştir. Onu bu mekânlardan ve üretimden koparmak, varlığına karşı en büyük darbeye maruz bırakmaktır. Kanser gibi büyüyen kent gerçeği, daha şimdiden bu tehlikeyi bütün çıplaklığıyla sergilemeye başlamıştır. Kurtuluş büyük ihtimalle ve büyük oranda tersi bir harekette görülmektedir: Kentten toprağa ve tarıma dönüş hareketi. Bu hareketin ana sloganı herhalde “var oluş için ya tarım, toprak ya yok olma” biçiminde belirlenecektir. Kâr-sermaye endüstriyle toprağı, tarımı bütünleştirip dost, simbiyotik ilişkilerle bağlamıyor. Aralarına dağ gibi çelişkiler yığıp düşmanlaştırıyor.

Toplumdaki sınıfsal, etnik, ulusal ve ideolojik çelişkiler; çatışmalar ve savaflara kadar gidebilir. Fakat bunlar giderilmesi olanaksız çelişkiler değildir. İnsan eliyle inşa edildikleri gibi dağıtılabılır de. Sermayenin aracı olarak endüstriyle toprak ve tarımın çelişkisi insan kontrolünü aşar. Toprak ve tarım milyonlarca yıl ekolojik olarak kendilerini hazırlamışlardır. Bozulmaları halinde, insan eliyle inşa edilemezler. Toprak imali insanın eliyle olmadığı gibi, tarımsal ürünleri ve diğer canlıları, örneğin bitkileri insan eliyle yaratmak da şimdilik olanaklı değildir, olanaklı olması da beklenemez. Zaten bu olanak insan olarak gerçekleşmiştir. Gerçekleşmiş olanı tekrarlamanın anlamı ve imkânı yoktur.

Derin bir felsefi konu olduğu için fazla girmeyeceğim. Yalnız firavun, pramit tarzı mezarlarla nasıl kendi geleceğini hazırlamak istemişse, endüstriyalizmin robotlaştırıcı tarzı da pek yaşanılır bir gelecek yaratamaz. Bu, insana da saygısızlıktır. Doğa gibi muhteşem bir varlık ortadayken, robot ve kopyalarının ne anlamı ve önemi olabilir? Sermayenin kâr çılgınlığı burada bir kez daha karşımıza çıkıyor. Robotlar en ucuz üretimi gerçekleştirdi diyelim. Peki, kullanıcısı olmadan bunlar neye yarayacaklar? Endüstriyalizm bu yönüyle toplumu işsiz kılmanın en temel etkenidir; toplumun üretkenliğine karşı sermayenin en büyük silahıdır. Sermaye hem en az işçi çalıştırmada, hem de ucuzlamış fiyatlarla piyasayı dilediği gibi manipüle etmede endüstri silahını sıkça kullanmaktadır. Tekelci fiyatlar ve işsizliğin temel etkeni olan bunalımlarını (fazla üretim bunalımları) kaçınılmaz kılmaktadır. Sonuçta çürüyen mallar ve işsiz, aç, yoksul milyonlarca insan bu bunalımların kurbanı olmaktadır.

Toplumun doğası ancak milyonlarca yılın ve uygun mekânın ürünü olan çevreyle sıkı bağlantı içinde kendini sürdürebilir. Hiçbir endüstriyel oluşum, evren harikası çevrenin yerini tutamaz. Daha şimdiden yerde, havada, denizde ve uzayda trafik felaket boyutlarına erişmiştir. Fosil yakıtlarla yürüyen endüstri, iklim ve çevreyi sürekli zehirlemektedir. Tüm bu felaketlerin karşılığı, iki yüz yıllık kâr birikimidir. Bu birikim bunca tahribatlara değer miydi? Bu yüzden yaşanan tahribatı toplam savaşlar yapmadığı gibi, verilen canlı kaybı da ne insan ne de doğa eliyle başka hiçbir tür olay yüzünden verilmemiştir.

Endüstriyalizm, bir tekeli ideoloji ve aygıt olarak, toplumun en temel sorunlarından. Derinden sorgulanması gerekir. Sadece ortaya çıkardığı tehlikeler bunun için yeterlidir. Canavarın daha da büyüüp kontrolden çıkması, sorgulanmasını ve hakkında alınması gereken tedbirleri geç ve anlamsız kılabilir. Toplumun kendisi ol-maktan çıkmasını ve sanal toplum haline gelmesini engellemek için, bu canavarı tekellerin elinden alarak, önce ehlileştirip, sonra toplumun doğasına dost kılmanın tam zamanıdır.

Endüstriyalizme karşı mücadele ederken, endüstriyel tekniğin tekeli ideolojik yapısı ve kullanımı ile toplumun genel çıkarlarıyla uyumlu yapı ve kullanım tarzını birbirinden ayırtmak, bu yönlü bilimsel çalışma ve ideolojik mücadelenin en önemli görevidir. Sosyal ve sınıfsal konumdan bağımsız bir endüstriyalizme karşı mücadeleyi hümanistlik (insancılık) temelinde verdiği idea eden grupların amaçlarına ulaşmaları beklenemez. Bu gruplar objektif olarak amaçlarına ters düşüp, tekellilik olarak endüstriyalizme hizmet eder duruma düşmekten kurtulamazlar. Endüstriyalizm sanıldığından daha fazla ideolojik, militarist ve sınıfsal karakterdedir. İdeoloji olarak bilim ve tekniktir. Hatta bu yönlü kullanımda olan bilim ve tekniğin en tehlikeli boyutlarını temsil eder. Endüstri canavarı kendi başına ortaya çıkmış değildir. Hatırlayalım: İngiltere burjuvazisi adada, Avrupa'da ve dünyada tarihi emperyalizm hamlesine girişirken, endüstriyalizmi hem örgütleyen hem de en kapsamlı ve hızlı kullanan sınıftı. Endüstriyalizm daha sonra sırasıyla tüm ülke burjuvazilerinin müşterek silahı olmuştur. Finans-ticaret-endüstri üçlüsü içinde en çok endüstri yüzyılları olan 19. ve 20. yüzyıllarda dünya çapında gerçekleşen burjuva egemenliği bu gerçeği açıkça kanıtlamaktadır.

Ne yazık ki, Karl Marks ve reel sosyalist hareketin kapitalist olmayan toplumu gerici olarak ilan etmeleri ve sanayi burjuvazisiyle ittifakı stratejik olarak benimsemeleri, bilinçli olmasa da, tarihte amaçlarına en ters düşen ve hatta objektif olarak ihanet anlamına gelen hareketlerin en trajik olanı ve belki de başta gelenidir. Tıpkı üç yüz yıl boyunca barış dini olan Hıristiyanlığın devlet ve iktidarla ittifakının objektif ve çoğunlukla bilinçli olarak amaçlarına ters düşmesi ve ihanet etmesinde olduğu gibi. Hıristiyanlık da son tahlilde iktidar tekelinin cazibesine kapılarak çıkış amacına ters düşmüş ve uygarlık dini haline gelmekten kurtulamamıştır. İslamiyet'te olan ise, daha Hz. Muhammed hayattayken yaşanmaya başlanmıştır. Sonuçta iktidar endüstrisine yenik düşmüş oluyorlar.

Eğer bugün çevre adına bütün insanlık kıyamet saatleri yakınmış gibi feryat etmeye başlamışsa, bu olayın tarihsel-toplum ve sınıf boyutlarını benzer örnek hareketler ışığında kavramak, toplumun varlık hareketi olarak benimsemek ve yeni bir kutsal dini hareket gibi mücadele etmek durumundadır. Ateşi nasıl ateşle söndürmek mümkün değilse, endüstriyalizm batağında yaşamayı sorgulamaksızın, ondan vazgeçmeksizin de ekolojik mücadele yürütülemez. Yeni Hıristiyanlık, İslamlık ve reel sosyalistlik trajediler yaşamak istemiyorsak, ders çıkarmak ve bilimsel-ideolojik, ahlaki-politik mücadeleyi doğru ele almak gerekir.

Açık ki, endüstriyalizm sorunu hem ekolojik sorunun bir parçası, hem de en temel nedenidir. Fakat ekoloji endüstriyalizmden daha fazla anlam ifade eden, toplumsal ve sorunlu olan bir konudur. Belki de hiçbir sorun ekolojik olanlar kadar kâr-sermaye düzenlerinin (örgütlü şebekeler) gerçek içyüzünü bütün insanlık gündemine oturtacak önem ve ağırlıkta olmamıştır. Kâr ve sermayenin (tarih boyunca tüm askeri, ekonomik, ticari, dini te-kellerin toplamı olarak) uygarlık sisteminin bilânçosu sadece toplumun her yönden çözülüşü (ahlaksızlık, politikasızlık, işsizlik, enflasyon, fuhuş vb.) değil, çevrenin de tüm canlıların yaşamıyla birlikte tehlike altına girmesi olmuştur. Tekelliliğin toplum karşıtlığını bu gerçeklerden daha çarpıcı olarak neyle kanıtlayabiliriz ki?

1-Endüstriyalizm ve Ekoloji

Endüstriyalizmin sürdürülemezliğinin açığa çıkmasında ekoloji hayati bir rol oynamıştır. Bilimsel sosyalizmin veya sosyal bilimin sanayi kapitalizmi çözümlerinin yanlışlıklarını ve

yetmezliklerini ekolojistler ortaya çıkarmıştır. Kapitalizmin sürdürülemezliğini en iyi açıklayan bilimin ekolojik alandan gelmesinden çıkarılması gereken en önemli sonuç, kapitalizmin yaşamla bağdaşmazlığıdır. Eğer bir sistem çevreyi, yani yaşamın vazgeçilmez ortamını sürdürülebilir olmaktan çıkarıyorsa, bu sistemin hiçbir gerekçeyle savunulamayacağı açıktır. Mevcut hızıyla sürmesi halinde endüstriyalizme yalnız dünyamız değil, güneş sistemi de yetmez olacaktır. Endüstriyel kapitalizm çağında sistem sadece gerçek anlamıyla barbarlaşmamıştır, yaşamın gerçek Azrail'i haline gelmiştir. Hiçbir toplumsal değer endüstrileşmekten kurtulamamıştır. Ünlü üç (S)'lerin, sanat, spor ve seksin endüstrileşmesi toplumun ahlâken ve vicdanen tükendiğini gösterir. Maddi ve manevi kültür olarak toplumun tüm alanlarında endüstrileşme, ulus-devletleşme ve kapitalistleşmenin ekolojik duvara çarpması, sadece özgür-demokratik topluma değil, yaşamın kendisine bir çağrıdır.

Açık ki, endüstriyalizm sorunu hem ekolojik sorunun bir parçası, hem de en temel nedenidir. Farklı bir başlık altında yorumlamak tekrar anlamına gelebilir. Fakat ekoloji endüstriyalizmden daha fazla anlam ifade eden, toplumsal ve sorunlu bir konudur. Kavram çevrebilim anlamı taşısa da, esas olarak toplumsal gelişimle çevresi arasındaki sıkı ilişkiyi çözümlene bilimidir. Çevre sorunları felaket alarmı verince, ağırlıklı olarak gündemleşti; sakıncalı anlamlar taşısa da, ayrı bir inceleme dalı haline getirildi. Çünkü o da endüstriyalizm gibi toplumun yarattığı bir sorun olmayıp, uygarlık tekellerinin son marifeti olarak, en kapsamlı sorun biçiminde tarih, dünya ve toplum gündemine oturmuştur.

Belki de hiçbir sorun ekolojik olanlar kadar kâr-sermaye düzenlerinin (örgütlü şebekeler) gerçek yüzünü bütün insanlık gündemine oturtacak önem ve ağırlıkta olmamıştır. Kâr ve sermayenin (tarih boyunca tüm askeri, ekonomik, ticari ve dinsel tekellerin toplamı olarak) uygarlık sisteminin bilânçosu sadece toplumun her yönden çözülüşü (ahlaksızlık, politikasızlık, işsizlik, enflasyon, fuhuş vb.) değil, çevrenin de tüm canlıların yaşamıyla birlikte tehlike altına girmesi olmuştur. Tekelciliğin toplum karşıtlığını bu gerçeklerden daha çarpıcı olarak neyle kanıtlayabiliriz ki?

Zekâ ve esneklik payı diğer tüm canlılara göre en yüksek bir doğa olarak tanınsa da, insan toplumu da son tahlilde canlı bir varlıktır. Dünyalıdır. Çok hassas düzenlenmiş bir iklim atmosferinin, bitkiler ve hayvanlar dünyasının evriminin ürünüdür. Dünyamızın atmosfer ve ikliminin, bitkiler ve hayvanlar âleminin bağlı olduğu düzenlilikler, hepsinin toplamı olması itibarıyla insan toplumu için de geçerlidir. Bu düzenlilikler çok hassastır. Birbirlerine çok sıkı bağlıdır. Adeta bir zincir oluştururlar. Bir halkası koptuğunda zincir nasıl işlevsiz hale gelirse, evrim zincirinin ciddi bir halkası koptuğunda da tüm evrimin etkilenmesi kaçınılmaz olur. Ekoloji bu gelişmelerin bilimidir. Bu nedenlerle de çok önemlidir. Toplumun iç düzenliliğinin herhangi bir nedenle kırılması insan eliyle yeniden düzenlenebilir. Nihayetinde toplumsal gerçeklik insan eliyle inşa edilen gerçekliktir. Fakat çevre böyle değildir. Toplum kaynaklı, daha doğrusu toplumdan çıkıp üstünde kâr-sermaye tekeliyle örgütlenen bazı grupların marifetiyle çevre halkalarından ciddi kopuşlar olursa, evrimsel felaketler zincirlemesine tüm çevreyi, bu arada toplumu da kıyametle karşı karşıya bırakabilirler.

Unutmamak gerekir ki, çevre halkaları milyonlarca yılın evrimiyle oluşmuştur. Genelde son beş bin yıllık, özede son iki yüz yıllık tahribatlar, milyonlarca yılın evrim halkalarından binlercesini koparmayı daha kısa sayılabilecek bu zaman diliminde gerçekleştirmişlerdir. Kırılış reaksiyonu başlamıştır. Nasıl durdurulacağı kestirilememektedir. Atmosferde başta karbondioksit (CO₂) oranı ve diğer gazların yarattığı kirlenmenin, mevcut haliyle yüzlerce,

hatta binlerce yıl temizlenemeyeceği öngörülmektedir. Bitki ve hayvan dünyasındaki yıkımların sonucu belki de tam anlamıyla ortaya çıkmış değildir. Ama en az atmosfer kadar S.O.S işareti verdiği açıktır. Denizler ve ırmakların kirliliği, çölleşme daha şimdiden felaket sınırlarına dayanmıştır. Tüm belirtiler kıyametin mevcut gidişatla doğal dengesizlik sonucu değil, bir kısım şebekeler halinde örgütlenmiş gruplar eliyle topluma yaşatılacağını göstermektedir. Elbette bu gidişata doğanın vereceği yanıtlar da olacaktır. Çünkü o da canlı ve zekâlıdır. Onun da tahammül gücünün sınırları vardır. Direnmesini yerinde ve zamanında gösterecek, bu yer ve zaman geldiğinde insanların gözyaşlarına bakmayacaktır. Çünkü kendilerinin yeteneklerine, bahşedilen değerlere ihanet etmekten hepsi sorumlu tutulacaktır. Kıyamet de böyle öngörülüş değil miydi?

Burada amacım felaket senaryolarına yenilerini eklemek değildir; fakat toplumun mutlaka sorumlu olması gereken her üyesi gibi gerekli sorumlulukla ve varlık nedenimiz olan ahlaki ve politik görev anlayışımızla yeteneklerimiz oranında gerekeni söylemek ve yapmaktır.

İnsanlık tarihinde kendi kale ve piramitlerine çekilen Nemrutlar ve Firavunların akıbetine ilişkin çok şey anlatılır. Nedeni açıktır. Ne de olsa Nemrutlar ve Firavunlar da gerek kişi gerek düzen olarak, tanrısal idealar taşıyan birer TEKEL idiler. Evet, hep kâr peşinde koşan sermaye tekellerinin ilkçağda en görkemli örnekleriydiler. Şimdiki kentlerde PLAZA'lara çekilen tekellere nasıl da benziyorlar! Arada tabii ki özde olmasa da, biçimde farklar vardır. Kale ve piramitler tüm görkemliliklerine rağmen günümüz plazalarıyla yarışamazlar. Kaldı ki, sayı olarak hiç yarışamazlar. Toplasanız, tüm firavunlar ve nemrutların sayısı birkaç yüzü geçmez; ama çağdaş firavunlar ve nemrutların sayısı şimdiden herhalde yüz binleri geçmiştir. İnsanlık eski çağlarda birkaç nemrut ve firavunun ağırlığını çekemedi. Bu kadar inleyip durdu. Peki, tüm çevre ve toplumu çözümlüğe uğratan yüz binlercesinin ağırlığını daha ne kadar çekecek? Yol açtıkları bunca savaşın, işsizliğin, açlığın, yoksulluğun verdiği acı ve ahlalarını nasıl dindirecek?

Tarihsel-toplum bir bütündür derken, bir de evrimin ışığında bu gerçekleri dile getirmek istedik. Bunlar az yaman ve önemsiz gerçekler midir?

Kapitalist modernitenin bilimi, pozitivist yapısıyla kendisine çok güvendi. Büyük olgusal keşifleri her şey sandı. Mutlak hakikati olguların yüzeysel bilgisinden ibaret saydı. Sonsuz ilerleme sürecine girildiğinden emindi. Fakat burnunun dibindeki çevre felaketini öngörmemesi neye yorumlanabilir? Savaş başta olmak üzere, son dört yüz yılın tüm tarihi aşan bütünsel toplumsal felaketleri hakkında köklü çare öngörmemesi ve pratikleştirmemesi neye yorumlanabilir? Toplumun tüm gözenerlerine iktidar olarak sızmış savaşı engellemesini bir yana bırakalım, bu gerçeği doğru tespit etmemesine ne demeli? Açık ki, tekel egemenliğinin azami hegemonik çağında bilim, sanıldığığının aksine ideolojik kuşatmayı en çok yaşayan ve sistemin hizmetine en iyi uyum sağlayan yapısıyla bu sorulara cevap veremezdi. Yapısı, hedefi ve tarzı sistemi meşrulaştırma amaçlı olarak ilan edilmiş, düzenlenmiş bilim, dinler kadar bile etkili olamadığını göstermiştir. Fakat ideolojik olmayan bilim olmadığını da anlamak gerekir. Önemli olan, hangi toplumun ve sınıfın ideolojisi olarak bilme ve bilim olduğunu fark edip ona göre konumunu belirlemektir. Ekoloji en yeni bilimlerden biri olarak bu çerçevede konumunu belirlerse, sadece çevrenin değil, toplumsal doğanın da ideal çözüm gücü olabilir.

2-Endüstriyalizm Ve Ulus-Devlet

Sıkça dile getirmeme rağmen, endüstriyalizm ile ulus-devlet arasındaki ilişkinin varlıksal olduğunu yine de belirtmeliyim. 19. yüzyıl iki olgunun da zirve yaptığı dönemdir. Endüstriyalizm ne kadar ulus-devleti gerektirirse, ulus-devlet de o denli sanayiciliği gerektirir. Ulus-devlet, on başlık altında sergilediğim toplumsal sorunların tümünü endüstriyalist toplum için de geçerli kılar. Marksizm'in endüstriyalizmi ve ulus-devleti sadece iç içe çözümlenmesi değil, bunu ilerilik adına pozitif bir olgu olarak belirtmesi, Sovyet sosyalizminin neden yıkıldığını yüz elli yıl öncesinden açıklamaktadır. Akademi dünyası, kent ve endüstriyalizminin fideğinde yetiştiği, hatta oluştuğu için bu yönlü hakikati kavramaktan acizdir. Ulus-devletsiz ve endüstri dininin geçerli olmadığı bir dünyayı hayal bile edememektedir. Ekoloji mensupları, belirtilen sınıf kökenlerine rağmen hakikati sınırlı da olsa görmeye başlamıştır. Ulus-devlet ve endüstriyalizmi iç içe geçmiş ortak bir ideolojik, ekonomik ve askeri saldırı kompleksi olarak değerlendirmek daha gerçekçidir. Bu gerçeklik karşısında dar anlamda sendikacılık ve partililik siyasetlerinin anlamsız kaldığı açıktır. Gerekli olan, belirtildiği gibi toplum ve çevrenin öz savunmasıdır.

3-Endüstriyalizm Ve Faşizm

Ulus-devlet, savaş rejimi olarak faşizm ve endüstriyalizm koşullarının ürünüdür. Kapitalizmin tarihinde, azami kârın elde edildiği sanayi çağında iç savaşın yoğunlaşması kaçınılmazdır. Azami kâr ve sermaye topluma karşı savaş yürütülmeden gerçekleştirilemez. Sanayi çağının ulus-devleti, bu azami kâr kanunu gereği bir iç savaş rejimi olarak örgütlenmek zorundadır. Ulus-devlette iktidarın tüm toplumsal gözeneklere sızması, iç savaşın en genelleşmiş halini ifade eder ki, faşizmin tanımı da bu çerçevededir. Aynı biçimde aşırı milliyetçiliğin faşizmin ideolojisi olması iç savaşın doğasıyla bağlantılıdır.

Endüstriyalizm çağında savaşın küreselleşmesi, her iki Dünya Savaşında kendini iyice kanıtlamıştır. İç savaş dış savaşla tamamlanmaktadır. Tarihin en yoğun iç ve dış savaşlarının son iki yüzyıllık endüstriyalizm çağında yaşanması, milliyetçiliğin resmi din olarak işlev görmesi, faşizm ve endüstri sermayesi arasındaki ilişki ile izah edilebilir. Soykırım bu dönemdeki savaşların topyekûnlaşmasının (tüm toplumu kapsamasının) bir sonucudur. Endüstriyalizm çağının savaş biçimi olarak ulus-devlet faşizmine karşı temel toplumsal sorun, ezilen sınıf-halk-ulusun öz savunma cephesinin geliştirilmesidir.

4-Endüstriyalizm, Kadın ve Aile

Endüstri kapitalizm çağında tarım-köy toplumundan sonra dağılan ikinci önemli toplumsal kurum aile ve kadındır. Batı sosyolojisinin örtbas ettiği önemli bir konu da aile ve kadındır. Bu sosyoloji ailenin neden ve nasıl yıkıma uğratıldığını açıklamaya yanaşmamaktadır. Bu gerçeklik ilk çağdaki kölelerin aile hakkının olmamasıyla bağlantılı olarak izah edilebilir. Artan işsizlik ve yoksulluk karşısında, uygarlık toplumunda gelenekselleşen aile kurumunun maddi koşulları büyük oranda ortadan kalkar. Ailenin toplumsal anlamı kalmaz. Birey toplumdan kopartılırken bu konuda kadına düşen pay, çok zalimane bir biçimde doğasına hiç istemediği aykırı koşullar dayatan egemen erkeğe teslim olma ve sokağa atılmadır. Kadın köleliği, reklamının yapıldığı gibi, bu çağda özgürlük kazanmamıştır. Kapitalizmdeki kadın köleliği metalaştırılmadık tek bir hücresi bırakılmayacak denli derinleştirilmiş bir piyasa köleliğidir. Endüstriyalizm çağında yaşanan krizlerin en önemli bir unsuru aile ve kadın üzerindedir.

yaşanmaktadır. Sadece yoğun boşanmalar ve sokak çocukları biçiminde değil, toplumsal cinsiyetçiliğin sınır tanımaz iktidarcılığı ve sömürücülüğü, bu krizin ve çöküşün derinliğini yansıtmaktadır. Toplumun aile ve kadın sorunu ve çözümü, özgür yaşamın en temel unsurları olarak, teorik ve pratik düzeyde büyük çabalara ihtiyaç göstermektedir.

5-Endüstriyalizm, Bilim ve Medya

“Köpek sahibini ısırmas” özdeyişi gereği, bilim ve akademi dünyası da efendilerini ısırılmaya yanaşmaz. Ara sıra kendilerine karşı havlasalar da, önlerine bir parça atıldığında hemen susarlar ve hizmetlerine devam ederler. Benim bir ideam vardır: En az Sümer ve Mısır rahipleri tarafından zorbalık ve sömürü sisteminin mitolojik meşrulaştırılması kadar, kapitalist sistemin ‘bilimcilikle’ meşrulaştırılması söz konusudur. Meşrulaştırılmanın sözde teorik gerekçelerini bilim ve akademi dünyası hazırlarken, propagandasını ise esas olarak medya dünyası yapar. Toplum ve yaşamla bağdaşmazlığı açığa çıkmış bir sistemin çağdaş medyayı geliştirmesi anlaşılır bir husustur. Sadece medya değil, tüm gösteri-şov dünyası, sanat, spor, seks endüstrisi saptırılmış bilimsel tezlerle bütünleştirilerek, tüm insanlığın beynini ve yüreğini anbean bombardımana tabi tutmaktadır. Bu bombardıman olmadan sadece çıplak zor aygıtlarıyla sistem sürdürülemez.

Kapitalist hegemonya esas gücünü ideolojik hegemonyasından alır. İktidara, ulus-devlete eklenmiş bilim ve endüstrileşmiş medya bu hegemonyanın temel silahlarıdır. Toplumun kurtuluşu öncelikle bu iki alanda devrim yapmayı gerektirir.

ALTINCI BÖLÜM:

DEMOKRATİK MODERNİTEDE EKO-ENDÜSTRİYEL TOPLUM

a-Kapitalizme Karşı Demokratik-Ekonomik Toplum

K. Marks’ın yaşadığı dönem ve mekân Almanya’nın birliği ve ulus-devleti için yapılan yoğun tartışmaların ve ideolojik-politik akımların koşullanması altındadır. Olgular daha çok ideolojik, politik ve hukuki çerçevede anlamlandırılmaya çalışılır. K. Marks, bu ortamı ekonomik öncüllükle etkilemeyi esas alır. Anlatımında ekonomiyi belirleyici kategori olarak temellendirmeye çalışır. Kapitalizmi bilim haline getirmenin baş sorumlusudur. Bununla bağlantılı olarak kapital sahiplerini burjuvazi, ücretli emekçileri proletarya, toplumu ise kapitalist metalaşmanın egemen olduğu kapitalist toplum kategorisiyle karşılamayı bu bilimin köşe taşları sayar. Böyle yapmakla bir taşla üç kuş vurduğunu sanır. İngiliz ekonomipolitiğinden ekonomiyi, Fransız toplumbiliminden pozitivizmi, Alman felsefesinden diyalektik kavramını alıp birleştirerek ‘bilimsel-sosyalizmin’ sentezini yapmayı başardığına güveni tamdır. O dönem her bilimde devrim yapılmıştır. Toplumun bilimsel devrimini de kendisi ve Engels’in yaptığından emindir. Toplumbilimin Darwin’i sayılırlar.

Marksist düşünce Avrupa sosyal biliminin en önemli kanadı olarak doğar. Hegemonik sistem açısından bakıldığında, bu bilimin yeni yükselen ve sisteme damgasını vuran sermaye tekelciliğinin ihtiyacından kaynaklandığını, sermayeyi bilimselleştirerek meşrulaştırılmasına iktidar şiddeti kadar, belki de ondan daha fazla katkıda bulunduğunu anlamak zor değildir. İstedikleri kadar kapitali olumsuzlasınlar, kapitalizmi bilim halinde sunmakla meşruiyeti için gerekli tarihsel adımı atmışlardır. Çok acıdır ki, K. Marks ve F. Engels, onca karşı çıkışlarına

rağmen, kapitali kapitalizm, sermaye-kâr tekellerini burjuvazi, ekonomik toplumu kapitalist toplum olarak ilan etmekle bu tarihsel adımın önde gelen sorumluları durumuna düşmekten kurtulamadılar. Tarihte iyi niyetlerin çoğunlukla tersine sonuç verdirmede kullanıldıklarını hiç unutmuyalım.

K. Marks ve F. Engels'in bu işe girişirken, en çok Hegel'in doruğa taşıdığı diyalektik felsefesinden yararlandıkları bilinmektedir. Temel hatayı diyalektik felsefeyi uyarlarken yaptıkları kanısındaım. Bunu da tez-antitez-sentez üçlüsünü kapital-ücretli emek-kâr, burjuvazi-işçi sınıfı-kapitalist toplum başta olmak üzere bazı önemli üçlemeleri geliştirirken yaptılar. Hegel'deki diyalektik tez-antitez antitesi (varlıksallaşma)'nin Marksistler (ve bu yöntemi kullanan pek çokları) tarafından tam kavrandığını sanmıyorum. Halen de önemini koruyan ve geliştirilmeyi bekleyen temel felsefi sorun olan tez-antitez antitesi (varlıksallaşma), evrensel-tikel iç içeliğinin anlamını ve dolayısıyla hakikatini ifade etmektedir. Özünde şunu anlatmak ister: Her varlığın özünde bir de zıddı vardır. Varlıksal özer zıtsız olamaz. Zıtsızlık tam hiçliktir. Tam hiçlik var olmamadır. Var olmama da var olmadığına göre tam hiçlik olamaz. O halde varlıklar zıtsız olamaz; tıpkı itimin çekimsiz olamaması gibi. Sorun daha çok zıtlaşmanın mahiyetini doğru kavramakta yatmaktadır. Başarılı bir diyalektisyen, zıtlaşmayı doğru belirleyendir.

Şu hususu çok önemle belirtmek gerekir: Bir varlıktan binlerce antitez çıkabilir. Bir diyalektikçi açısından burada yerine getirilmesi gereken en önemli görev, bu çoklu antitezlerden hangisinin diğerini İLK ELDE, birinci sırada etkilediğini, oluşturduğunu doğru tespit etmektir. K. Marks ve F. Engels birer diyalektikçi olarak Hegel'i ayakları üstüne doğrultmak isterlerken kafasını koparttıklarını fark edemeyecek kadar kaba bir yanlışlık içine girmişlerdir. İki yüz yıldır aleyhinde çok söylemleştirilmesine rağmen, Hegel diyalektiğinin halen bir doruk anlatım olduğunu belirtmek durumundayım. K. Marks ve F. Engels'in üçlemeleri şüphesiz diyalektik yan taşırlar. Ama doğru diyalektik üçleme değerinde anlatım içermekten uzaktırlar.

Konumuz açısından en önemli içerik ve öz belirleme hatası, burjuvazi-proletarya zıtlaşmasında yapılmıştır. Şüphesiz burjuvazi-proletarya zıtlaşması vardır. Fakat bu zıtlaşma sandıkları gibi oluşmamıştır ve işlememektedir. Toplum veritesinde, antitesinde kapitalizmin yol açtığı çelişki, zıtlaşma kapitalist-proletarya çelişkisi değildir. Böyle bir çelişki olsa bile asıl çelişki değildir. Daha da önemlisi, kapitalizm sanıldığı kadar toplumsal veriteyi tek başına kapitalistleştirerek potansiyelde değildir. Kapitalistin kendi başına bu gücü yoktur. Ayrıca bir toplum hiçbir zaman kapitalist, İslam, Hıristiyan vb. gibi bir sıfatla niteliğini değiştirecek bir varlık değildir. Öz olarak, İkinci Doğa olarak toplum varlığını korur. Bazı sıfatların tarihin çeşitli dönemlerinde TEKİLLER olarak etkili olması o toplumun tümüyle o tekilce tekilleştiğini kanıtlamaz; bir siyah Lale'nin tek başına Lale toplumu olamayacağı gibi.

Kapitalizm bir etken olarak toplumsal antiteden sadece proleter oluşturmaz. Toplumsal varlıktan proleter tiplmeyi çeker. Fakat bu çekişte bile proleterle birlikte bu proleteri çektiği topluma karşı çoğunlukla ittifak halindedir. Marksistlerin feodal topluma karşı proletaryanın burjuvaziyle geçici ittifakı dedikleri olay, olgu budur. Fakat hatalarının temelini oluşturan bir anlatımdır bu. Kapitalizm asıl olarak toplumdaki ücret denilen bir taviz karşılığında proletarya adı altında bir ajan derlemekte, oluşturmaktadır. Eski topluma karşı ittifak değil, ihanet yapılmaktadır. Kaldı ki, toplum gibi evrenin en harika bir esnek zekâlı doğasına karşı bir istismarcılık, tıpkı bir kadını kullanır gibi efendice bir kullanıcılık yapılmaktadır. Binlerce yıllık efendiler (Rablar, krallar, zorbalar) mirasını da kullanarak, kâr adı altında sistemli ve sürekli

olarak toplumun tümünden varlıksal olarak değer aşındırmaktadır. Sadece kâr olarak değer değil, o toplumun tüm maddi ve manevi kültürel değerleri istismar edilmektedir. Bu durumda kapitalizm toplumu en çok ve sistemlice, sürekli olarak karşısına alıp sömüren TEKELCİ DOKU'nun kendisi olmaktadır. Bu anlamda toplumla ilgilidir, toplum üzerinde etkilidir. Ama hâkim sistemini kurarak, eski ticari, parasal ve iktidar sahiplerini kendi önderliğinde eriterek, işçileri ve zanaatkârları yedekleri haline getirerek, entelektüellerden ideolojik hegemonya inşa ederek bu etkiyi yaratmakta ve istismarı gerçekleştirmektedir. Toplumun antitesini, varlıksallaşmasını bilimsel ifadeye kavuşturmak istiyorsak, 'kapitalist toplum' olarak adlandırılan dokunun bu özde ve biçimlerde geliştiğini anlamak doğru belirlenimlerin gereğidir. Sürecin bu karakteristik yapısını görmeden, işleyişinin bu niteliğini kavramadan toplum adına 'BİLİMCİLİK' yapmak kaba POZİTİVİZM'den öteye gitmez.

Kapitalizmin toplum üzerindeki işleyişini doğru belirlemeden kaba pozitivist nesnellemelere girişmek, bilim adına bilime, toplumbilim adına topluma karşı büyük bir yanlışlık içine girmek demektir. Söz konusu olan toplum olunca, sonuçlarının vahametini kestirmek herhalde üzerinde daha çok düşünülmesini gerektirir. Konuya ilişkin bu kısa çözümlemeden kapitalizmle ilgili çelişkinin çok tali bir düzeyde oluşan kapitalist-proleter çelişkisi değil, bu çelişkinin de kapsamında olduğu kapitalizm-toplum, kapitalistler-toplumcular arasında olduğu gayet açıktır. Zeki Marksistlerden Rosa Luxemburg, "Saf kapitalist toplum asla gerçekleşemez" deyip K. Marks'ı temel bir noktadan eleştirirken, aslında yapmak istediği şey bu dokusal süreci anlatmaktır. İlla bilimsel sosyalizmden (Sosyal bilim demek daha doğru olur) bahsetmek istiyorsak, bu temelde radikal bir bilim reformu ve devriminin gereğini kavramak başta gelen görevdir.

Dar anlamda kapitalizm-ekonomik toplum çelişkisinden bahsetmek mümkündür. Tedbirli olunursa, ciddi yanlışlıklara yol açmadan bazı önemli ve doğru sonuçlara götürebilir. Önceki bölümlerde F. Braudel'in ekonomiyi pazarla özdeşleştirdiğini, sermayenin bu pazar üzerinden uzun mesafeler arası ticaretteki fiyat farkından yararlanarak kârı gerçekleştirdiğini söylediğini, dolayısıyla kapitalizmin pazar karşıtı bir konumundan bahsettiğini önemle belirtmiştim. Bu anlatımın yetersiz olduğunu, kapitalizmin özünde sadece anti-pazar olmadığını (eğer pazar ekonomiyi özdeş kılınyorsa), anti-ekonomi biçiminde bir değerlendirilmeyle tamamlanmasının gerekli olduğunu vurgulamıştım. Kapitalist sistem hegemonyasının anti-toplumculuğunu yol açtığı sömürgecilik ve emperyalizm savaşlarıyla, ürettiği ulus-devlet faşizmiyle, endüstriyalizm temelinde yol açtığı çevre yıkımıyla, sürekli krizli yapısıyla, toplumsal uç kutupları derinleştirmesiyle inkâr kabul etmez biçimde tanımlamak mümkündür. Anti-toplumsal olanın fazlasıyla anti-ekonomik olacağı açıktır. Çünkü kapitalizm 'azami kâr kanunu'nu ekonomik toplum alanında gerçekleştirir. Sistem olarak kapitalizmin anti-ekonomikliği tüm tarihi boyunca deneyimledikleriyle her alanda doğrulanmıştır. Tarihsel bir doku olarak kapitalizm, tali bir çelişki biçiminde kölesi olan proleter üzerinde değil, maddi ve manevi kültür birikimi olarak toplum ve ekonomik toplum üzerinde anlamlandırılırsa, gerçekten sadece 'KAPİTAL' değil 'KAPİTALİZMİN TARİHİ' de doğru yazılabilecektir.

Proleter de dâhil, köleden özgürlük kumaşı dokuyan ideolojik ve politik hareketlerin anlayamadıkları husus, güç ve sömürü tekellerinin köleyi kendilerinin bir eki, uzantısı olarak varlıksallaştırdıklarıdır (Antite, varlık haline getirme). Köleyi varlıksallaştırırken toplumsal dokuları olarak dokurlar. Kendilerini kemirecek bir unsur olarak tekel dokularına eklemeyiz. Tarihte bu anlamda kazanan köle sınıfı yoktur. Spartaküs bile kazansaydı, Roma için yeni bir

köleci hanedan kurmaktan öteye gidemezdi. Lenin gibi çok iddialı bir anti-kapitalist bile sağlığında NEP (yeni ekonomi politikası) ile kapitalizmi uygulamak zorunda kaldı. Günümüz krizinde doğrulanan bir gerçeklik, kapitalist sanayinin yaşaması için (diğer kapitalizm türleri de dahil) işçi sınıfı denen grupların gönüllü bir çaba içine girmekten (ücretlerini düşürme dahil) çekinmedikleridir. Kaybeden ise genel olarak ekonomik toplumla birlikte tüm toplumsal değerler olmaktadır. Kapitalist bireyselleşme bu gerçeği daha çok doğrular. Anti-toplumcu temelde bireyler yığınının dönüşen tüm toplumsal alanlarda, en üst uçta bir avuç oligarşik teknelci grup dışında, toplum olmaktan çıkmış bir durum yaşanır. Diğer ezici çoğunluk, işsizler yığını olarak kendini ücret kölesi biçiminde satmaktan bile mahrum bırakılmıştır. Ücret kölesi olanlar ise ücret düşüşlerini nispi olarak yaşamaktan bile kurtulamazlar. Gerçek tablonun böyle oluştuğu açıktır.

Dar sınıf hareketlerinin bu gelişimdeki rolleri yadsınamaz. Reel sosyalizm, sendikacılık hareketleri bu konuda kanıtlanmış pratiklerin sahipleridir. Özcesi köle değerlendirmemizi gözden geçirmek, baş çelişki ögesi olarak değil, genel toplum çelişkinin tali bir unsuru rolünde görmek bizi daha doğru sonuçlara götürecektir. Köle diyalektiği yeniden değerlendirilmeyi bekleyen en temel toplumcu görevdir. Toplumsal diyalektik toplumsal hakikat için temel bilim değerindedir. Ama doğru uygulanması tüm önemini koruduğu gibi, öncelikle yetkin çözümlemelere ihtiyaç göstermektedir.

Genelde (evrensel) olduğu gibi kendi özgünlüğü (tikelliği) içinde kapitalizmin Ortadoğu toplumundaki tahripkârlığı çok daha ileri uçlarda seyredir. Sistem olarak bölgeye fetihçi giriş anti-toplum ve anti-ekonomide ana-merkez, metropol kent ve ülkelerin sömürgeciliği biçimindedir. Haçlılar döneminden beri Ortadoğu'dan hegemonik uygarlığı kaydırmasından ötürü çok daha planlı yürümek ve kendini inşa etmek durumundadır. Aşırı tekel kârları peşindedir. Temel toplum ihtiyaçlarına değil, kârı azamileştiren kaynaklara, usul ve yöntemlere yönelir. Şüphesiz kapitalizmin millisi ve gayri millisinden değil, milliyetçiliğinden bahsetmek daha öğreticidir. Milli kapitalizm denen olgunun özünde en yoğunlaşmış kolektif yabancılaşma olduğunu derinliğine kavramak gerekir. Kapitalizmin kendisi doku olarak yabancılaşmadır. Milliyetçilik ideolojisiyle kendini ulusal, milli toplum olarak yansıtmak ister. Ulusalçılık, milliyetçilik kavramları genelde teknelciliği, özelde ise kapitalist tekeli maskeleyerek ve hegemonileştirmek için icat edilmiş ideolojik araçlardır.

Ortadoğu beş bin yıllık merkezî uygarlığa mekânlık etmesi nedeniyle tüm teknelci güç ve sömürü tekellerine yabancı değildir. Buna kapital tekelleri de dâhildir. Fakat başat olmalarına ortam yaratılamamış, buna fırsat bulamamışlardır. Avrupa kapitalizmini Ortadoğu için bir yenilik olarak düşünmek pek anlamlı değildir. Yeni olan başat fetihçi bir sistem olarak giriş yapmasıdır. Yaklaşık iki yüz yıldır süren bu girişin ilk yüz elli yılı ticaret ve mali kapitalizm temelinde olurken, son döneminde sanayicilik hız kazanmıştır. Batı toplumlarına göre daha yüzeysel bir hâkimiyeti vardır. Geleneksel güç ve sömürü tekelleriyle ittifak içinde hegemonyasını sürdürmektedir. Ortadoğu'da egemen olan Avrupa-ABD merkezli kapitalist hegemonik sistemdir. Ortadoğu'nun uzun uygarlık tarihi ve eski toplumun (kabile, aşiret, mezhep toplulukları) güçlü varlığı, Batı merkezli hegemonyacılığın zayıf bir temele dayanmasına yol açmaktadır. Zayıf halka olması bu gerçeklikten ötürüdür.

Kapitalizm karşıtlığını ekonomik toplum olarak belirlememizin önemli sonuçları vardır.

1- Çelişki kapitalizm-sosyalizm arası olarak değil, ekonomik toplum-kapitalizm temelli olarak kavranmak durumundadır. Ekonomik toplum teknelci ittifaktan olumsuz etkilenen tüm

toplumsal ekonomik güçleri temel alır. Sosyalist ekonomi modern koşulların ekonomik güçlerini esas alırken, ekonomi toplumu geleneksel ekonomik güçleri de kapsar. Daha da önemlisi, piyasalaşmamış ve doğal, metalaşmamış, geniş kullanım değerli ekonomi de bu kapsam içindedir. Özellikle kadın ve çocuk emeği çok yaygın olup çoğunlukla kullanım değeri üretir. Reel sosyalistlerin ekonomiyi kapitalizm için metaların üretimine indirgemeleri çok dar bir yaklaşımdır. Ekonomiyi kapitalizmin baş aktörlüğünde bir faaliyet olarak yansıtılmaları yaptıkları en büyük yanlışlıktır. Kapitalizme bundan daha iyi hizmet olamaz. Ekonomiyi tahrip etme anlamında kapitalizm baş aktör olabilir, ama inşa eden baş aktör olamaz.

2- Toplumsal varlıklar olarak burjuvazi-proletarya çelişkisinin de temel değil, tali bir çelişki olduğunu belirlemiştik. Sosyal çelişki tekelcilerle onların dışındaki tüm toplum arasındadır. Toplumsal eşitlik, özgürlük ve demokratik mücadelenin doğasını kavramak açısından bu ayrım önemlidir. Burjuvazi-proletarya mücadelesinin yapaylığı reel sosyalizmin yüz elli yıllık deneyimiyle açıkça ortaya çıkmıştır. Hizmetçiler (köleleştirilmiş sınıflar) hiçbir zaman efendilerini aşacak ideolojik-pratik güç kazanamazlar. Varlık olarak bu yetenekleri yoktur. Ancak hizmetçiliği reddettikleri zaman yetenek sahibi olabilirler ki, o zaman da hizmetçi sayılamazlar. Modernite döneminde sosyal mücadeleleri doğru kavramak için tekeli dokularla onların dışındakiler ayrımını doğru yapmak, bu temelde mevzilenmek, direnmek ve toplumsal inşalara girişmek hayati önem taşır.

3- Yukarıdaki iki ayrım temelinde 'kapitalist topluma' karşı inşa edilecek yeni topluma çeşitli adlar vermek mümkündür. Burada önemli olan ad değil içeriktir. Bu yeni topluma demokratik sosyalist toplum denilebileceği gibi demokratik toplum da iyi bir ad olabilir. Hatta anti-kapitalizm anlamında ekonomik toplum da denilebilir. Önemli olan tekelciliğin egemenliğinde olmayan bir ekonomi ve toplumsal inşadır. Ekonomik faaliyeti pazara bağlı olarak gelişen bir meta ekonomisi olarak tanımlamak kısmen doğru olabilir. Meta kategorisine girmeyen muazzam büyüklükte bir kullanım değerleri ekonomisi vardır. Asıl toplumsal ekonomiden anlaşılması gereken de işte bu bölümdür. Kapitalist ekonomi-politiğin (Kimin kurguladığına bakarsak, gerçek niteliğini daha iyi anlarız) ekonomiyi sadece kâr getiren faaliyetlere indirgemesi ekonominin gerçek niteliğini çarpıtan bir mitik yalandır. Kapitalist ekonomi, milli ekonomi, devlet ekonomisi, ticari, finansal veya sınaî ekonomi, tarım, kent veya köy ekonomisi, küresel ekonomi gibi ayrımlar gerçeği fazla yansıtmaz. Özel ve kolektif ekonomi ayrımları da yapaydır. Pazar ve kullanım değeri olarak ekonomi gerçekçi bir tanıma çok daha yakındır. Tarih öncesi kullanım değeri için ekonomi geçerli tek ölçü iken, pazarda değişim için ekonomi daha çok tarihsel dönemde yaygınlık kazanır. Kapitalist modernitenin toplumsal değerlerin ezici bir çoğunluğunu metalaştırması istismar ve kâr amaçlı olup, yeni ama kanserli bir olgudur. Toplumun dağıtılması, sürekli kaotik ve krizli bir hal alması bu gerçeklikten kaynaklanır. İnsan türü yüz binlerce yıl sadece kullanım değeri etrafında bir ekonomi tanımıştır.

Ortadoğu toplumu her iki ekonomik değer için tarih öncesi ve sonrasında öncülük yapma şansına sahip olmuştur. Ekonominin ne olduğunu bilir. Anlamakta güçlük çektiği şey kapitalizm denen vampirin ekonomi adı altında başına yığıldığı felaketlerdir, gerçek ekonomik soykırımlardır. Kapitalizmin başat varlığı ekonomik yaşamın bir vazgeçilmezi değil, bir baş belası, kanserojenidir. Sadece petrol, gaz, su, otomobil gibi çevreyi yıkan, toplumu savaşa boğan kâr amaçlı alanlarda yürüttüğü faaliyetleri çözümlendiğinde bu gerçeklik daha iyi

anlaşılır. Yine toplumun yarısından fazlasını işsiz, mesleksiz, göçer, ailesiz yığınlara dönüştürmesi felaketin büyüklüğünü daha anlaşılır kılar.

O halde anti-kapitalist olmak öncelikle anti-tekelci olmayı gerektirir. Bu da beraberinde demokratik, sosyalist (Bu terimi toplulukçuluk olarak anlamak daha doğrudur) ve eşit-özgür toplumsallığı getirir. Söz konusu olan, bu sınıflar altında toplumu yeniden icat etmek değildir. Topluluklar olarak (aile, kabile, mezhep, aşiret, ulus) toplumlar binlerce yıldan beri mevcuttur. Gerekli olan, kapitalist modernite koşullarında bu toplulukların savunmasını demokratik modernite koşullarına uyarlamak, gerektiğinde yeniden inşa etmektir. Demokratik modernite alternatifi kapsamına anti-tekelci ve anti-kapitalist demokratik topluluklar toplumu, ekonomik toplumu, demokratik sosyalist toplumu almaktır. Tekrar belirtelim: Önemli olan isim çokluğu değil, özsel varlığıdır. Bunda netleşmek demokratik modernite programının birinci öncülüdür. Ortadoğu toplumları bu yaklaşıma yabancı değildir. Söz konusu olan, binlerce yıldır yaşadıkları toplumsal doğanın bilimsel ifadeye kavuşturulmuş olarak kendilerine sunulmasıdır. Kendini bilim aynasında ve özgür yaşam iradesinde seyretmesi ve yürütmesidir.

b-Demokratik Modernitenin Alternatif Ekonomik Boyutu

Demokratik modernitenin ekonomik ve endüstriyel boyutunun temeli ekolojiktir. Kapitalist moderniteyi nasıl üç önemli boyut altında düşünmek mümkünse, benzer bir yaklaşım demokratik modernite için de geçerli olabilir. Kapitalist modernite için temel süreksizlik ve özgün nitelikler olarak düşünülen kapitalist üretim toplumu, endüstri toplumu ve ulus-devlet toplumuna karşılık, demokratik modernitenin ahlaki ve politik toplum, eko-endüstriyel toplum ve demokratik konfederalist toplum boyutları öne çıkar. Her iki sistem açısından ayrıntıda boyutlar çoğaltılabilir. Fakat ana hatlarıyla tanımlanmaları için bu üçlü boyutlar yeterli bir anlam verebilir. Kapitalist modernitenin boyutları önceki bölümlerde kapsamlı çözümlenmelere tabi kılınmıştı. Demokratik modernite ise, tarihsel gelişim, klasik uygarlık ve modernite ile mukayese ve ana unsurlarıyla görünür kılınmaya çalışılmıştı. Temel boyutlara ayırıştırıp daha yakından tanımlamak, anlatımı ve pratik yaklaşımları güçlendirecektir. Alternatif olmak ancak modernitenin üçayağı olan kapitalizme, endüstriyalizme ve ulus-devlete karşı kendi sistemini geliştirmekle mümkündür. Demokratik toplumculuk, eko-endüstri ve demokratik konfederalizm; demokratik modernite adıyla karşıt sistem olarak oluşurken demokratik uygarlığın mirasıyla sistem karşıtlarının yeni sistemde buluşmaları başarı şansını arttırır.

Ekonominin özellikle tanımını doğru yapmak önemlidir. Bu konuda ekonomi-politiğin muazzam bir saptırma ve köreltme aracı olduğunu kavramak öncelik taşır. Özellikle 'kapitalist ekonomi' kavramı tam bir propaganda oyunu ve safsatadır. Önceki konularda da çözümlendiğimiz gibi, kapitalizmin kendisi ekonomi olmayıp, ekonominin can düşmanıdır. Tekel kârı için yeryüzünü yaşanmaz hale (bir avuç Firavun ve Nemrut dışında) getiren ve özünde toplumsal değerleri (sadece artık-değer değil) talan etmeye dayalı sistemli (ideolojik ve maddi kültür hegemonyalı) şebeke örgütlenmesidir. Kırk haramiler ve korsanlardan farkı, bunların kendilerine çok yönlü bir ideolojik meşruiyet, yasal kılıf ve iktidarsal dayanaklar oluşturmalarıdır. Bu araçlarla kendi gerçek yüzlerini ve özlerini gizlemeye çalışırlar. Başta ekonomi-politik olmak üzere, birçok sözde bilimsel disiplinlerle kendilerini hakikatin kendisiymiş gibi sunarlar. Muazzam bir ideoloji ve zordan örülür zırh olmazsa, varlıklarını bir

gün bile sürdüremezler. Bu yapısallıklarıyla toplumun temel varoluşu olan çevre anlamını da içeren ekonomik eylemini (ahlaki ve politik toplumun temel faaliyet biçimi) baskı ve sömürü altına alarak hem gelişmesini önlerler, hem de bir avuç azınlığın mutluluk kaynağına dönüştürürler.

Fernand Braudel'in ekonomi tanımlamasında, temel insan ihtiyaçlarını zemin kat, tekel ve fiyat istismarını içermeyen pazar etrafındaki meta faaliyetlerini esas ekonomi alanını belirleyen birinci kat, bu iki katın üzerindeki tekel ağları ve fiyat istismarıyla oluşan üst katı ise asıl kapitalizm alanı olarak belirlemesi ve pazar karşıtı sayması (I. Wallerstein bu saptamayı çok önemli bulur) büyük bir öğretici değere sahiptir. Liberalizmin ısrarla kapitalizmi piyasa-pazar ekonomisi saymasının bu tanımlama ışığında tam bir safсата olduğu açıktır. Kapitalizmin pazarla ilişkisi, ancak fiyat oyunları ile tekel kârı elde etmekten, bunun için gerekirse savaşlar ve bunalımlar çıkartmaktan tutalım, tüm ekonomiyi temel ihtiyaçları karşılayan bir faaliyet olmaktan çıkarıp en çok kâr getiren alanlara (azami kâr kanunu) kaydırmasına kadar, her türlü çalınışını oynamaktan çekinmeyen vahşi bir oyun sis-temidir. Oyun diyoruz, yani insan toplumunu temel varoluş nedenlerinden kopartacak kadar yaşam karşıtı bir eylem, saldırı tarzı olarak oyundur.

Genelde uygarlık tekelleri özelde kapitalist tekeller (tarım, ticaret, finans, iktidar ve ulus-devlet aygıtları) tarih boyunca tüm ekonomik çarpıtmaların, bunalımların, sorunların, açlık ve yoksullukların, çevre felaketlerinin temel etkenidir. Bu temel etken üzerinde ayrıca her tür sosyal-siyasal sınıflaşmalar, iktidarlar, aşırı kentleşmeler (bunlara dayalı tüm hastalıklar), ideolojik saptırmalar (her tür dinsel, metafizik ve bilimci dogmalar), çirkinlikler (sanatın çarpıtılması) ve kötülükler (ahlaki yoksulluk ve bozulmalar) yükselir. Kapitalist modernitenin son dört yüz yılı bu saptamalara ilişkin sayısız örnek sunmaktadır.

Demokratik modernitede ekonomi gerçek anlamına kavuşur. Hem zemin katının temel ihtiyaçları olarak kullanım değerlerini (en önemli ihtiyaçları giderme özelliği), hem gerçek bir piyasa-pazar ekonomisi olarak değişim değerini (metaların birbiriyle değişim oranları) ortaya çıkaran anlamlı sistematik yapıyı ifade eder. Ekonomi, üzerinde kâr hesapları yapılan bir alan olmaktan çıkar. Temel ihtiyaçların sınıf ayrımına yol açmadan ve ekolojiye zarar vermeden nasıl ve hangi yöntemlerle en verimli kılınacağı netleşir; bir toplumsal eylem alanı olarak ekonomi gerçek anlamına kavuşur. Ahlaki ve politik toplumun hem üzerinde gelişeceği, hem geliştireceği temel faaliyet biçimi olarak anlam kazanır.

Marksist ekonomi-politik de dâhil, modernitenin ekonomi anlayışı, sınıfsal bakış açısından (burjuvazinin hegemonik bakış açısı) kurtulamamışlardır. Değeri işçi ve patron ikilisine bağlayarak, tüm tarihsel-toplum zeminini ihmal ve örtbas etme durumunda kalmışlardır. Değer tarihsel toplumun bir ürünüdür. Patron ve tavizci işçi, bu ürünün sağlayıcısı olmalarını bir yana bırakalım, temelde gaspçısı konumundalar. Bunun kanıtı çok açıktır. Ücretsiz kadın emeği olmadan bir tek patron ve tavizci işçisi karnını bile doyuramaz; günlük yaşamını çeviremez. Bu örnek bile kapitalizmin gayri-ekonomik çehresini netçe göstermektedir. Kaldı ki, tarihsel-toplum olmadan genelde uygarlığın, özelde resmi modernitenin varlık kazanamayacağını kapsamlıca göstermiş bulunuyoruz.

Kapitalist ekonomi-politiğin ve Marksist yorumunun soyutladığı ekonomik ilişki analizleri çok sakıncalıdır. Ekonomi asla patron-işçi eylemi olamaz. Ben şahsen patron-işçi ikiliğini, toplumsal doğanın temel demokratik (Buna klan, kabile dönemlerini dahil edersek, ahlaki ve politik toplumun temel faaliyeti demek uygun düşer) eylemi olarak ekonominin tekelci hırsızları

biçiminde değerlendirmek durumundaydım. Burada işçiden kastım, toplumun diğer yoksullarından, özellikle ücretsiz ev kadını ve kızlarından çalınan değerın ufak bir kısmının ücret adı altında verildiği tavizci işçidir. Köle ve serf nasıl ağırlıklı olarak efendi ve beyinin uzantıları durumundaysa, tavizkâr işçi de her zaman patronun uzantısıdır. Köleleşme, serfleşme ve işçileşmeye kuşkuyla bakmak ve karşı durmak, eylemini ve ideolojisini bu temelde geliştirmek, ahlaki ve politik olmanın başta gelen koşuludur. Nasıl efendi-bey-patron üçlüsü övgüye layık değilse, köle-serf-işçi de bunların uzantıları anlamında asla iyi toplumsal kesimler olarak yüceltilemezler. Düşürülmüş toplum kesimleri olarak durumlarına acımak ve bir an önce özgürleştirilmelerine çalışmak en doğru tutumdur.

Demokratik modernitenin ekonomik boyutunda kullanım ve değişim değerlerinin endüstriyel ve ekolojiksel bütünlüğü esastır. Endüstrinin sınırı ekolojiye ve temel ihtiyaçların sınırına dayanır. Bu iki sınırı aşamaz. Bu durumda ortaya çıkacak endüstri eko-endüstridir. Ekolojik olmayan endüstri, ekonomik olmayan endüstridir. Ekoloji ile bağını yitiren endüstrinin makineleşmiş (sürekli çevreyi yiyerek imha eden) bir canavardan farkı yoktur. Yine temel ihtiyaçlar ekonomisiyle bağını yitiren bir endüstrinin kâr amacından başka bir değeri yoktur. Eko-endüstri bu gerekçelerle temel ilke durumundadır. Tüm ekonomik faaliyetlerin bağlı olması gereken ana ilkedir. Bu durumda ekonomik eylem gerçek anlamını bulur; işsizlik, fazla ve eksik üretim, az ve çok gelişmiş ülke ve bölgeler, köy-kent zıtlığı, sınıf uçurumları, ekonomik bunalım ve savaşların toplumsal zemini de ortadan kalkmış olur.

İşsizlik tamamen kâr amaçlı ekonomik yapılanma çarpıklığının bir sonucudur. Demokratik modernitenin ekonomik boyutunda bu çarpıklığa yer yoktur. İşsizlik en insanlık dışı bir toplumsal durumdur.

Fazla ve eksik üretim de yine kâr amaçlı ekonomik yapının çarpıklığının sonucu-dur. Temel ihtiyaçlar dururken ve endüstri bu kadar gelişmişken, ne eksik üretimin, ne fazladan üretimin bir anlamı vardır. İklimsel, doğal koşullar dışında insan eliyle eksik ve fazla üretimin en az işsizlik kadar insanlık dışı bir durumu ifade ettiğini önemle belirtmek durumundayım.

Az veya çok gelişmiş ülkeler ve bölgeler meselesi de yine aynı kâr amaçlı ekonominin oluşturduğu insanlık dışı durumun başka bir ifadesidir. Böylelikle ülkeler ve bölgeler arasındaki her türlü çatışmanın tohumlarını ekerek, bitmez tükenmez yerel, ulusal ve uluslararası bunalım ve savaşlara yol açar. İnsan toplumunun hizmetindeki bir ekonominin asla bu durumlara yol açmayacağı, açmaması gerektiği açıktır.

Tarihsel-toplum boyunca bir uyumun ve işbölümünün üzerine kurulu köy-kent ilişkilerinin gittikçe derinleşen çelişkilere dönüşmeleri ve dengenin köy-tarım toplumunun aleyhine bozulması, yine temelde ekonominin kâr amaçlı düzenlemelere tabi tutulmasıyla bağlantılıdır. Kent ve köyün, tarım, zanaat ve endüstrinin birbirlerini beslemeye dayalı ilişkilerinin yerini birbirlerini tasfiye eden ilişkilere bırakması, azami kâr kanununun vahim sonuçlarından bir başkasıdır. Köy ve tarım toplumu adeta tasfiyenin eşiğine getirilirken, kent ve endüstri kanserolojik bir büyüme sürecine girmiştir. Sadece ekonomi değil, tarihsel-toplumun kendisi tasfiye ile yüz yüze bırakılmıştır.

Azami kâr kanununa dayalı ekonominin bu yönlü çarpıtmalara uğratılması beraberinde sınıflaşmayı ve politik çatışmayı getirmiş; yerel, ulusal ve uluslararası her tür savaşa yol açmıştır. Uygarlık anlatılarında sanki insanlığın kaderiymiş gibi sunulan tüm bu olumsuzlukların

temelinde, açık ki ekonominin ekonomi karşıtı kapitalist bireycilik ve tekellilik tarafından sömürgeleştirilmesi ve talanı yatmaktadır.

Demokratik modernite ekonomiyi bu karşı eğilimlerden kurtarmakla kalmaz. Daha gelişmiş koşullarla işsizliği ve yoksulluğu tanımayan, fazla ve eksik üretime yer vermeyen, az ve çok gelişmiş ülke ve bölge farklılıklarını asgariye indiren, köy-kent çelişkisini birbirini besleyen ilişkilere dönüştüren bir sistematiğe sahiptir. Kendi sistematiği içerisinde toplumsal ve ekonomik farklılıklar sınıfsal sömürü boyutlarına taşınmaz. Sınıfsal gelişmeler derinleşmez. Bunalım ve savaş nedeni olabilecek ekonomik sömürü ve sosyal çelişkiler boyutlanmaz. Endüstriyalizm ve kentleşmenin sadece köy ve tarımı değil, gerçek, yaşanır boyutlu kent ve endüstri faaliyetlerini yutmasına da demokratik modernite sistemi izin vermez. Bunun mekanizması demokratik modernitenin temel boyutlarında bütünsellik halinde verilir. Tüm topluluklar ekonomik faaliyetlerinde ahlaki ve politik boyutla bağlantılı olarak, ekolojik ve endüstriyel unsurları bütünlük içinde ele alır. Bunlar birbirlerine kopmaz bağlarla bağlantılıdır. Bireycilik ve tekelliliğin parçalayıcı pençelerine bir şey bırakılmaz. Eko-ekonomi ve eko-endüstri, tüm toplumsal faaliyetlerde göz önünde tutulur. Bu temelde sadece çevreyi yeniden onarma ve tarımı canlandırma, köyü en sağlıklı çevreye sahip yaşam alanına çevirme projeleri bile tek başına tüm işsizliği ve yoksulluğu ortadan kaldırma potansiyeline sahiptir. İşsizlik insanın doğasına aykırıdır. Bu kadar gelişmiş bir zekâyâ sahip insanoğlunun, kızının işsiz kalması, ancak insanın zoraki eli ile mümkündür ve nitekim öyle olmaktadır. Bir karıncanın bile işsiz görünmediği doğa, nasıl en gelişmiş varoluşunu işsiz ve çaresiz bıraksın? İnsan pratiğinin harika ürünü olan teknoloji ve ona dayalı endüstri çağında nasıl yoksulluk kader olsun?

Açık ki, gerekli olan, sistemik yapısal dönüşümdür. Demokratik modernitenin hem tarihsel hem güncel gerçekliği, insanı kendi pratiğine, emeğine yabancılaştırmayan özelliktedir. Endüstri devrimi, bu pratiğin en büyük aşamalarından biri olarak, toplum ve ekonomisi için bir zaferdir. Sorun kapitalist modernitenin bu eşi görülmemiş zaferi daha başından itibaren kendi kâr kanununun hizmetine koymasıdır. Bunun için eşi görülmemiş bir bireycilik ve tekellilik (ticari, sınaî, finans, iktidar ve ulus-devlet) inşa ederek, tarihsel toplumu tasfiyenin eşliğine getirmesidir. Demokratik modernite bir anlamda bu çarpık modernite anlayış ve uygulamalarında sistematik ve yapısal devrimin adıdır. Eko-endüstri bu devrimin en temel boyutlarından biridir. Yalnız başına bu gerekçe bile demokratik modernitenin hayatiyetini kanıtlar.

Resmi modernitenin klasik ekonomik birimi, aile ve profesyonel yapılı şirketler olarak sunulsa da, bunlar amacı kâr olan birimlerdir. Hiçbirinin kâr dışında temel bir kaygısı yoktur. Dünya çapında ahtapot gibi kollarını yaymadıkları bir ekonomik alan bırakmamalarına rağmen, ilgilendikleri tek sorun azami kârın nasıl sağlanacağına ilişkindir. İşsizliğin devasa boyutlara ulaşması, yoksulluğun ve gelir uçurumunun çığ gibi büyümesi, bir yandan açlık içinde yüzen yüz milyonlarca insan kırılırken, diğer yandan muazzam üretim potansiyelinin boş bırakılması, fazla ve eksik üretimli bunalımlara yol açılması, tarımın iflas ettirilmesi ve köy toplumunun tasfiyesi hep azami kâr kanununa dayalı şirketleşmenin, ekonomik -daha doğrusu ekonomi dışı- birimlerin faaliyetlerinin sonucudur. Demokratik modernitenin temel ekonomik birimi, zihniyet ve yapı olarak, elbette bu kâr amaçlı şirket birimlerine karşıt olacaktır.

Demokratik uygarlığın ekonomik temeli, toplumsal artık-değer üzerine kurulu sermaye tekelleriyle daimi çelişki içindedir. Tarım, ticaret ve endüstrinin gelişiminde temel toplumsal

ihtiyaçlar ve ekolojik unsurlar dikkate alınmak kaydıyla özgürce her tür faaliyetlerine açıktır. Tekel kârı dışındaki kazancı meşru sayar. Pazara karşı değildir; tersine, sunduğu özgür ortam nedeniyle gerçek bir serbest pazar ekonomisidir. Pazarın yaratıcı rekabetçi rolünü inkâr etmez. Karşı olunan, spekülâtif kazanç yöntemleridir. Mülkiyet sorununda ölçü verimliliklidir. Mülki olarak tekelin rolü her zaman verimlilikle çelişir. Ne aşırı bireysel mülkiyetçilik ne devlet mülkiyetçiliği demokratik uygarlığın kapsamındadır. Toplumsal doğada ekonomi her zaman topluluklar halinde yürütülmüştür. Tek birey veya devletin ekonomiyi tekelleştirme dışında ilişkisi yoktur. Birey ve devletin söz sahibi olduğu ekonomiler zorunlu olarak ya kâra geçmek ya da iflas etmek durumundadır. Ekonomi daima grupların işidir. Ahlaki ve politik toplumun gerçek bir demokratik alanıdır. Ekonomi demokrasidir. Demokrasi en çok ekonomi için geçerlidir. Bu anlamda ekonomi ne altyapı ne üstyapı olarak yorumlanabilir. Toplumun en temel demokratik eylemi olarak yorumlanması daha gerçekçidir.

Ekonomi tarih boyunca hep hassas bir konu olarak ahlaki ve politik toplumun baş kaygısını teşkil etmiştir. İşin ucunda kıtlık, açlık, ölüm gibi toplumu topyekûn tehdit eden olgular vardır. Birikim gibi kâr da hiçbir zaman toplumlarca meşru kabul edilmemiş, hep kötülüklerin, hırsızlıkların kaynağı olarak görülmüş ve fırsat buldukça müsadere edilmekten çekinilmemiştir. Böyle bir amaca bağlı olarak ekonominin inşa edilemeyeceği çok açıktır. Zaten açıklandığı gibi, özü gereği ekonomi karşıtı bir faaliyet için ekonomiden bahsetmek çelişkinin ta kendisidir.

Bu çelişkiden kurtulmanın yegâne yolu eko-topluluk ekonomisidir. Binlerce eko-toplum koşullar gereği bir ekonomik birim olarak kendini örgütleyebilir. Tarımda aileler tarafından parçalana-parçalana birim özelliğini kaybetmiş toprakların, eko-endüstri ilkesi de göz önüne alınarak yeniden örgütlenmesi, çoktan ivedilik kazanmış bir sorundur. Tarımda eko-toplulukların oluşturulması demokratik modernitenin en esaslı ekonomik ilkelerinden biridir. Bununla bağlantılı olarak serflik ve kölelikten kalma çiftlik anlayışları da gerçekliğini yitirmiştir. Ekolojik ölçekte tarım birlikleri oluşturularak gerçekleştirilecek eko-topluluklar köy modernitesinin de temelidir. Yani köy veya modern köy bir eko-topluluk olarak, ekolojik ölçekte ekonomik birimler olarak varoluşunu yeniden kazanabilir. Eko-endüstriyel toplum gerçeğini, köy-tarım toplumuyla kent endüstrisi toplumunun birbirini beslediği ve ekolojiye kesin uyarlanmış eko-endüstriyel topluluklar olarak tanımlamak yerindedir.

İsrarla belirtmeliyiz ki, hiçbir toplumsal eylem ekonomi kadar ahlaki ve politik olamaz. Bu vasfıyla demokratik siyasetin en öncelikli konusu olarak anlam bulmaktan kurtulamaz. Toplum sağlığı için tıptan bin kat daha gerekli olan tarihsel-toplum ekonomisi üzerinde demokratik uygarlık sistemi, doğru yorumu kadar gerçek bir devrim vaat etmektedir.

Eko-endüstri unsuruyla hem toplum içi endüstrinin verimli kullanımı ile başta işsizlik, yoksulluk ve açlık olmak üzere, modernitenin topluma karşı savaşının bir nevi sonuçları olan ağır toplumsal sorunlar çözüm yoluna girmekte; hem de endüstriyalizmin çevreye karşı açtığı savaş sona erdirip toplum-çevre barışını gerçekleştirmektedir.

Şehirlerde de benzer eko-topluluklar oluşturulabilir. Ekoloji eksenli kent planlamasında ekonomi, genel bütünlüğün bir parçası olarak düzenlenir. Tıpkı kenti yutan bürokrasi olmaması gerektiği gibi, kenti yutan ekonomi de olamaz. Her kentin doğa-sına uygun ekonomik faaliyetler, kâr amaçlı olmayan, şehir halkının işsizliğini, yoksulluğunu ortadan kaldırmayı hedefleyen, optimal büyüklükte birimler olarak örgütlenir. Nüfus yapı ve yeteneklerine uygun olarak bu birimlere dağıtılabilir.

Belki de sosyalist planlı bir ekonomiden bahsediyoruz gibi gelebilir. Fakat bahsettiğimiz model farklıdır. Bu modelin merkezi planlama ve kumanda ekonomisiyle alakası olmadığı gibi, vahşi, kâr amaçlı, ekonomi dışı sözde ekonomik şirketlerle de alakası yoktur. Yerel ahlaki ve politik toplumun karar ve eylemini gerçekleştirdiği bir yapıdır. Elbette ulusal, bölgesel, hatta uluslararası koşulları göz önüne getiren bir koordinasyon her zaman gereklidir. Ama bu, kararın ve eylemin yerel toplumun inisiyatifinde olmasını ortadan kaldırmaz. Tekrarlamalıyım ki, ekonomi teknik bir altyapı sorunu değildir; toplumların temel varoluş yapısı olarak toplumun tümünün görüş, tartışma, karar ve örgütsel eylemiyle, çalışmasıyla gerçekleştirilen bir faaliyettir. İnsanın ekonomiden kopartılması bütün yabancılaştırılmaların temelidir. Bunun önlenmesi şart olduğu gibi, yegâne yolu da ekonomiyi tüm topluluklara mal etmekten geçer. “Biri yer, biri bakar”dan kıyamet koptuğu gibi, “Biri çalışır, biri boşta gezer”den de kıyamet kopar. Ekonomi mutlaka topluluk eksenli, ekolojik ve verimlilik esaslarına bağlı olarak örgütlenmesi gereken toplumun temel varoluş koşuludur. Toplumdan, topluluklardan başka hiç kimse bu varoluş hakkına ne sahip olabilir, ne de ortadan kaldırabilir. Birimler ister ticari, ister sınaî, ister tarım, hatta sadece aracı rol oynamak kaydıyla finansal olsun, bu temel ilkelere uymak durumundadır. Devasa bir fabrikanın da, bir köy-tarım biriminin de temelinde bu ilkeler olmalıdır.

Demokratik modernitede ekonomik birimlerin mülkiyeti önemini yitirir ve ikinci planda kalır. Mülkiyet elbette ilkelere uygun tasarrufta bulunan topluluklara ait olacaktır. Ne aile mülkiyeti, ne devlet mülkiyeti modern ekonomiye yanıt oluşturabilir. Hiyerarşiden kalma devlet ve aile mülkiyeti, kapitalist modernitede bile varlığını sürdüremez durumdadır. Hatta şirketler bile ekonomik gerekçelerin zorlaması nedeniyle gittikçe çalışanların ortak mülkiyetine girmektedir. Fakat yine de mülkiyet normlarını birbirlerinden kalın çizgilerle ayırmamak gerekir. Tıpkı iki uygarlık sistemi iç içe yaşadıkları gibi, mülkiyet sistemleri de uzun süre iç içeliğini koruyacaktır. Topluluk mülkiyetinde bile aile mülkiyeti varlığını koruduğu gibi, devletin de varlığı etkisini ve payını sürdürecektir. Önemli olan çevreye, üretkenliğe, işsizliğe yanıt olabilecek esnek mülkiyet normlarına açık olmaktır. Bireyin varlığına, özgürlüğüne, iyilik ve güzelliğine hizmet edecek her tasarruf mülkiyet de olsa değerlidir. Fakat topluluksuz bu değerler oluşamayacağına göre, yine optimal sınırlarda sorunları çözmek en doğrusudur. Demokratik modernite, tarih boyunca komünal varlığını hiçbir zaman yitirmemiş topluluk temelli mülkiyeti modern koşullarda yeniden ahlaki ve politik toplumun temeline yerleştirerek, tarihsel rolünü bu konuda da başarıyla oynayabilecek durumdadır.

c-Endüstriyalizme Karşı Eko-Endüstriyel Toplum

Kapitalist modernitenin sanayi devrimine yüklediği ekonomi üzerindeki sanayi hâkimiyetçiliği sadece ekonomik hegemonyacılık olarak gerçekleşmemekte, ideolojik tekellilik ve iktidar tekelliliği üzerinde de önemli etkilerde bulunmaktadır. Diğer bir deyişle endüstriyalizmi dar anlamda teknolojik mantık olarak çözümlenmekle yetinmek, kapitalizmi ekonomiye indirgemek gibi temel yanlışlıklara yol açar. Kapitalizmin endüstriyalizme yüklediği işlev genelde ekonomik toplumu, özelde de tarım-köy toplumunu çökertmektir. Endüstriyalizm bu konuda ideolojik tekel ve iktidar tekeli olarak eylemiştir. Ekonomik toplum çözüldükçe, kapitalizmin azami kâr kanunu işlemeye başlar. Bu ise ulus-devlet tekelliliğiyle iç içe gelişir. Kapitalizmi çözümlenmeyi modernitenin üçlü sacayağı üzerinden geliştirmedikçe, sosyal bilim adına ve pratik politikada temel yanlışlıkların yapılması ve eksikliklerin oluşması kaçınılmazdır.

İnsan toplumu ve ekonomisinin azami kâr kanununa göre endüstriyalizmin hegemonyasına girmesinin getirdiği çözülüş ve yıkılışın sonuçları son iki yüz yıllık uygulamalarıyla yeterince açığa çıkmış bulunmaktadır. Sadece küresel ısınmanın yol açtığı yıkımın kendi başına her geçen yıl mahşeri daha da yakınlaştırdığı bilimce de tespit edilebilen bir sonuçtur. Endüstriyalist şovenizm yüzünden körleşen zihniyet gözleri toplumun ve ekonomik dokusunun vazgeçilmez ekolojik yapısını göremiyor. Bu yapının anlamını kavrayamıyor. Azami kâr kanununun sürekliliğini sağlamak hesabına endüstriyalizmi tüm toplumsal dokulara (Toplumsal alanlar, kurumlar da denilebilir) ve ekonomik yaşama uygulamak iktidar şiddetinden daha tehlikelidir.

Endüstriyalizm özünde fizik, kimya ve biyolojinin teorik-pratik ilke ve kurallarını topluma ve özellikle ekonomik yapısına uygulamak anlamını taşır. Bu ise çok farklı olan toplumsal doğanın yadsınmasını beraberinde getirir. Toplumsal doğa sürekli azami kâr peşinde koşan bir sistemi uzun süre üzerinde taşıyamaz. Özellikle nesnel doğanın kurallarının uzun süreli kullanımı toplum olmaktan çıkmadadır. Kapitalist bireycilik bu gerçeği doğrulamaktadır. Toplumsal doğanın işleyiş kuralları kendine özgüdür. Ahlâkî ve politik olarak işler. Endüstriyalist yaklaşım er ya da geç ahlâkî ve politik işleyişi tasfiye etmek durumundadır. Ekonomideki işsizlik, kriz ve gelir uçurumundan sorumludur. Ekolojii doğuran ana etkenler endüstriyalizmin kısaca tanımlanan bu gerçekliğinden kaynaklanmaktadır. Endüstriyel çağın toplumu bütün alanlarda ekolojisini geliştirmeden yaşamını sürdürülemez. Nasıl ki demokratik anayasalar Leviathan'ı (ulus-devlet canavarı) sınırlamak amaçlı iseler, endüstriyalizm canavarını sınırlayacak olan da ekolojidir. Çok iyi bilmek gerekir ki, endüstriyel çağ öncesi dönemde, insan türü de dâhil, bütün canlıların yaşamı içgüdüsel bilinçle (en keskin duygusal zekâ) ekolojiktir. Ekolojik olmayan canlı tasfiye olmaktan kurtulamaz. Şüphesiz her canlının kendine özgü bir ekolojik zekâsı vardır. Endüstriciliği ekolojik yaşama başkaldıran çağ olarak da değerlendirmek mümkündür. Ekolojiiye başkaldırmak ise kıyamete gidiştir. Dinlerin çok öncesinden haber verdikleri mahşer, özünde toplumların ekolojik olmaktan çıkmasıyla ilgilidir.

Ortadoğu toplumu kendini ekolojik yaşama uyarlamada öncülük rolüne sahiptir. Adem ile Havva ve Nuh öyküleri ekolojik felaketi haber vermektedir. Peygamber kültüründe ekolojik yaşam başat rol oynar. Peygamberlerin ekolojik olmaktan çıkmış bir yaşamı mahşer, firavun, nemrut ve lanetlilik sıfatlarıyla değerlendirmeleri halen geçerli olması gereken temel bir toplumsal kuraldır. Bu kurallar olmadan toplumların sürdürülebilirlikleri tehlikeye girer. Ortadoğu ekonomik toplumunda binlerce yıldan beri kullanılmasına rağmen sınaî tekniğin endüstriyalizme vardiirilmaması bölgenin manevi kültürü ve ahlâkî yapısıyla bağlantılıdır. Doğaya başkaldırmak Tanrıya başkaldırmakla özdeş sayılmıştır. Oysa Batı kültüründe doğaya başkaldırmak, ona hükmetmek felsefelerinin (Descartes Felsefesi) çıkış ilkesidir. Doğu toplumunda ise doğa ile uyum temel ilkedir. Doğaya karşı çıkış, hükmetmekten vazgeçmeyiş kapitalist modernitenin yükselişinin özüdür. Geline aşama daha şimdiden toplumsal yaşamın her alanda sürdürülemezlik sınırlarına dayanmasıdır.

Dolayısıyla Ortadoğu toplumsal geleneği ekolojiiye duyarlı ve uyumludur. Yerine getirilmesi gereken görev, kapitalizmin ve endüstriyalizmin fethedici, imhacı ve işgalci yaklaşımlarını ekolojik toplumun yeniden inşasıyla karşılamaktır. Demokratik modernitenin temel silahı ekolojik özde bir ekonomiyi ve toplumu esas almasıdır. Endüstriyalizmin Ortadoğu'daki tarihsel rolü on bin yıllık geleneksel tarım toplumunu çözmek ve tasfiye etmektir. Daha elli yıl öncesine kadar ekonominin ve toplumun ana bölümünü teşkil eden tarım-köy toplumu ve ekonomisi günümüze doğru hızla çözdürülmekte, iflasa ve işsizliğe sürüklenmekte, borca

batırılmakta, göçertilmektedir. Çözdürülme, çökertilme ve tasfiye edilme bu topluma duyulan düşmanlıktan ötürüdür. Tarım-köy toplumu dağıtılmadan dünyanın diğer bölgelerinde sağlanan küresel kapitalist başarılar tekrarlanamayacağı gibi, daha şimdiden yaşandığı üzere tehdit altına (İslam toplumundan duyulan korku, İslamofobi) girmek durumunda kalır.

Emperyalizmin, kapitalist modernite hegemonyacılığının Ortadoğu savaşlarında endüstriyalizm başat rol oynar. Su ve petrol savaşları tipiktir. Su savaşları ilerde yoğunlaştırılacaktır. Toprakların işlenişinde kapitalist temelde dönüşüm, gelişecek olan diğer temel bir savaş alanıdır. Köylünün topraktan koparılışını bir savaş olarak anlamak gerekir. Kapitalist modernitenin son iki yüz yıllık fethinin amacı, on beş bin yıldır insanlık ana nehrini oluşturan ve ana bölümünü tarım toplumunun oluşturduğu yaşam kültürünün varoluşunu sonlandırmaktır. Kültürel soykırımcılığı bu gerçeklikte aramak gerekir. Toplum savunmak bu büyük yaşam kültürünü, modernitenin soykırımına karşı özgürleştirerek, demokratikleştirerek korumak anlamına gelir. Uygarlık tarihi tekelcilik savaşları olarak yorumlandığında, kabile ve dinsel cemaatlerin varlığını korumalarının demokratik uygarlığın temel güç formları olarak önemi daha iyi anlaşılacaktır. Açık ki uygarlık tarihi böylesi bir diyalektikle anlamlandırıldığında, şimdiki savaşların çözümlenmesi daha doğru yapılabilir. Aşiret ve mezhep savaşları denilen şeylerin toplumun çarpıtılmış da olsa kendi varlığını ve kimliğini savunması anlamına geldiği görülecektir. Bu karmaşık anlatımdan çıkarılması gereken sonuç, kurtuluşun en gözde aracı olarak sunulan endüstriyalizmin gerçek Leviathan olduğunu kavramaktır.

Ortadoğu toplumları ve uygarlıkları denince akla gelen iki temel ekolojik öge, Toros-Zagros dağ silsilesi ile Nil-Fırat-Dicle-Pencab nehir sistemleridir. Bu iki sistemin beslediği toplum şimdi yaşamlarının en trajik bir döneminden geçmektedir. Milliyetçilik, dincilik, reel-komünizm kendilerini hep kurtarıcı olarak sundular. Ortaya çıkan sonuç, şimdinin geçmişi katbekat arattığıdır. Çözümleme yanlış olunca, sonucun böyle çıkması kaçınılmazdır. Kapitalist moderniteyi ne bütün olarak, ne de 'yapısal süre' olarak kavramanın kenarından bile geçmeyen bu tekelci ideolojiler, sıra endüstriyalizme gelince ortak tanrılarında buluşmuş gibi önünde secdeye kapanmaktadır. Sözü edilen ideolojiler cennetin kapısını (Seküler tanrının ulus-devletten sonra ikinci büyük sıfatı endüstriyalizmdir) açacağından emin olarak endüstriyalizme tapınmaktadır. Yanlış kurgulanmış hayatın doğru yaşanamayacağını da en çok bu yeni seküler tanrı ümmetinin kaotik durumundan çıkarsayabiliriz. Tereddütsüz denilebilir ki, bu tanrı önceki çağların tanrılarında çok daha acımasızdır. On beş bin yılı aşkın süredir insanlığa öncülük eden bir yaşam kültürünün sonlanmasını bir nevi mahşer olarak yorumlamak mümkündür. Demokratik modernite, antitezi olarak geliştiği kapitalist moderniteyi aşarken, bu tarihsel perspektif içinden bakmak durumundadır. Kendisini bu tarihin şimdisi olarak özgür-eşit ve demokratik olarak inşa etmenin tüm bilimsel ifadesini ve örgütsel yapısını edinmekle yükümlüdür.

AB (Avrupa Birliği), korkunç mezhep savaşlarından sonra ortaya çıkan kaotik duruma çare olarak 1648'de düzenlenen Westphalia sisteminin (ulus-devlet dengesinin ilk nüvesi) tam üç yüz yıllık katılma sürecinde yaşanan tüm insanlık tarihinden daha çok savaşlar ve yıkımların bilançosundan çıkardığı derslerin sonucu olarak inşa edilmeye girişilmiştir. Westphalia sistemi nasıl ki mezhepler savaşının antitezi olarak geliştirse, AB sistemi de katılımı devrimle değil reformla değiştirmeye çalıştığı Westphalia ulus-devlet sisteminin antitezi olarak geliştirilmektedir. İkinci Dünya Savaşında doruğa çıkan ve soykırımla sonuçlanan ulus-devlet

faşizminden reformcu çıkışla kurtulma, insan hakları hukuku ve demokratik ulus-devletler topluluğu olarak kendini yeniden inşa etmenin adıdır. Fakat çıkışını yanlış bir temelden başlattığı için amacında derinleşme sağlayamamakta, çok gevşek bir konfederasyonu bile oluşturamamaktadır. Bunun nedeni 'Çelik ve Kömür Birliği' gibi tamamen endüstriyalist bir zihniyetten yola çıkmış olmasıdır. Böylesi bir birlik etrafında, insan hakları ve demokratik ulus-devlet hedefleri kapsamında özgür ve eşit toplum inşa edilemez. Önemli olan, kapitalist modernitenin kendi anavatanında kendini reformdan geçirme ihtiyacını duymasıdır. Dünya-sisteme eski katı hegemonik yapılanmayla önderlik edemeyeceğini deneyimledikten sonra AB'nin reform sürecine girmesi, yine de sisteme belirleyici etkisi olacak bir gelişmedir. AB dışında hiçbir modernite gücünün kendini reformdan geçirme ihtiyacını ve yeteneğini özsel olarak gösterememesi hegemonyanın katı biçimlenişinden kaynaklanmaktadır. Öteki modernite güçlerinin sistemin temel sacayaklarına bağlı kaldıkça AB'yi izlemekten başka çareleri yok gibidir.

Dolayısıyla Ortadoğu'da kendini iki yüz yıldır inşa etmeye çalışan kapitalist modernitenin kendisinden bir reformist dönüşüm beklemek gerçekçi gözükmemektedir. Ancak AB ile işbirliği içinde reform olanağı yaşayabilir. Bu durumda ise bölgenin krizli ve kaotik durumu sürekli derinleşir. Güncel gerçeklik bu yargıyı doğrulamaktadır. Reform için AB sistemini aşmak bu nedenle şarttır. AB türü reformlar için Ortadoğu'nun ne tarihsel akışı ne de güncel toplumsal koşulları elvermektedir. Yeni yollar aranması bu gerçeklikten kaynaklanmaktadır. Defalarca vurguladık: Radikal İslam, İslamî Cumhuriyet, cemaat arayışları ne teorik ne de pratik olarak kapitalist moderniteyi aşmak derindedir. Azami programları İslamî cilalı bir kapitalist modernitedir. Yani İslam'ın ya yeni selefleri ya da Protestanları –Calvinist- olmak, devleti ve toplumu bu temelde ele geçirmek derindedirler. Laiklerin seküler dini olan milliyetçilikle yapmak isteyip de tam başaramadıklarını İslamî maskeyle tamamlamak istemektedirler. Özleri aynıdır ve kapitalist modernitedir.

Laikliğin sol kolu olarak reel sosyalizmin zaten modernite karşıtlığı diye bir sorunu yoktur. Tüm başarmak istediği liberal kapitalizmin yerine devlet kapitalizmini geçirmektir. Bunun sonucu ise liberal kapitalizmden daha acımasız, yıkıcı bir modernite inşası olmuştur.

O halde Ortadoğu'da demokratik modernite antitezini kapitalist moderniteye karşı geliştirmek, her geçen gün derinleşen kriz ve kaotik durumu aşmak için geçerli olasılıkların başında gelmektedir. Tarihsel ve toplumsal koşullar bu olasılığın gerçekleşme şansını arttırmaktadır. Yaşanan somut koşullara ilişkin belirlenebilecek temel slogan "Ya sürekli kriz ve kaos, ya demokratik modernite"dir. AB deneyiminden alınacak önemli bir ders, ekonomik toplum kökenli bir reformcu çıkış halkası yakalamaktır. Buradan alınacak mesafeyle diğer toplumsal ve siyasal inşalar mümkün kılınabilir. Çelik ve kömürün endüstriyalizmin temel malzemesi olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, ekolojik toplumla çelişkisini daha iyi anlayabiliriz. AB'nin ekolojik topluma erişimini engelleyen yapısal neden de budur. Çelik ve kömür üzerine inşa edilen topluluklar anti-ekolojiktir. Demek ki sistemde reform yapmak kendi başına yeterli değildir. Eğer amaç ekolojik toplumsa tabii!

Ortadoğu'da demokratik modernitenin güncel somut bir adımı bölgenin tarihsel ve toplumsal koşullarına dayalı olarak atıldığında gelişme şansı olabilecektir. Dışarıdan kopyalama elbette tutunamaz. Son iki yüz yılın modernite kopyalamalarının tutunmakta zorlanması bu yargıyı doğrulamaktadır. Neolitik toplumun ve antitezi uygarlığın boy verdiği ekolojik ortam demokratik uygarlığın ve modernitesinin de alanı konumundadır. Nil, Dicle, Fırat ve Pencab

nehir vadilerinde gelişen beş bin yıllık merkezî uygarlık alanları günümüzde bölgesel kriz merkezleridir. Son iki yüz yılda kapitalist modernitenin en tutucu ayakları olarak inşa ettirilen ulus-devletler bu krizin temel etkenidir. Bu devletlerin AB'nin izinde gidip reformlara girişme yetenekleri olmadığından, şiddetli kırımlarla kriz ve kaotik aralık büyümektedir. ABD-AB sistemin ittifak halindeki hegemonyası olarak yüklenmelerine rağmen çıkış bulmakta zorlanmakta, ulus-devletin yeniden inşası gerçekleşmemektedir. Bu durum hem küresel krizi derinleştirmekte ve sürekli kılmakta, hem de tersinden etkilenip kaotik karmaşayı çoğaltmaktadır. Dolayısıyla sistemin yapısal krizi en çok merkezî uygarlığın anavatanında kalıcılaşmaktadır. Adeta intikamını almaktadır.

Günümüzde kendine özgü bir Üçüncü Dünya Savaşının yaşandığı inkâr edilemez. Bu savaş kapsam ve süre olarak ilk ikisinden daha derin ve uzundur. Bölgede sistemin kendini yenileme potansiyeli ne bulunmakta ne de oluşmaktadır. Gelişen şey çürüme ve dağılmadır. Bu koşullar altında Sümer uygarlığının neolitik çağın antitezi olarak gelişmesinden günümüzün kapitalist modernitesine kadar geçen sürenin bastırılan tüm kültürel birikimlerini temel alan demokratik modernitenin kendini öncelikle tezleştiren sonra antitez olarak sisteme yüklenmesi en güçlü çıkış olasılığını teşkil etmektedir.

Tarihin merkezî akışında tez-antitez-sentez döngüsü bir kez daha harekete geçmek durumundadır. Somutlaştırırsak, öncelikle Dicle-Fırat vadilerini paylaşan ve tarihte hep bütünlük halinde yaşamış olan kültür üzerinde yeniden bütünlüklü bir çıkışa şiddetle ihtiyaç bulunmaktadır. Bugün adına Suriye, Irak ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları denilen yapay çizimlerin Birinci Dünya Savaşının galipleri olan İngiliz ve Fransız hegemonyasından miras kaldığı, tarihsel toplumsal kültürün bu temelde parçalanmasının jeostratejik böl-yönet politikasının gereği olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Bu sınırların yapaylığını derinliğine ve bütün sonuçlarıyla kavramadan, tarihin Verimli Hilal'inde anlamlı kültürel birlikler inşa edilemez. En büyük ahmaklık bu sınırların kutsallığına (en kutsal olmayan, yabancı hegemonyanın en uğursuz çizimleri) inanıp bütünlüklü bir kültürel çıkışa niyet ve akıl edememektir. Kültürel bütünlükten kasıt eşitlik, özgürlük ve demokratik değerler etrafında örülen maddi ve manevi kültürdür. Böylesi bir kültür, milliyetçi olmayan bir ulusallık, dinci olmayan bir dinsellik, cinsiyetçi olmayan bir toplumsallık ve pozitivist olmayan bir bilimsellik zihniyetiyle yorumlanmak ve inşa edilmek durumundadır.

Bu konuda ilk adım olarak Dicle-Fırat Tarım-Su-Enerji Komünü'ne gitmek hem tarihselliğin, hem toplumsallığın bütünsel gelişimine uygun bir yanıt olabilir. Bu birlik sağlandığında tarihsel toplumun mucizeler yarattığını ve tüm kutsallıkların beşikliğini yaptığını bilmekteyiz. Bu komünün ekolojik-ekonomik toplumun gelişiminde yeterli bir temel sağlayacağı ve güçlü bir potansiyel oluşturacağı açıktır. Bu ekonomik komünal modelle birlikte toplumun her alanında benzer komünler geliştirmek mümkündür. İsrail'de uygulanan Kibbutz modeli de gücünü bu komün özelliğinden almaktadır. Tarih boyunca ekonomik yaşam, ağırlıklı olarak komün tarzındadır. Kapitalist liberalizm her ne kadar 'özel girişimcilik' adı altında bireycilik damgasını vursa da, üretim yine ağırlıklı olarak başta fabrikalar olmak üzere komünal birimler temelinde gerçekleştirilir. Fark bireyci kârcı sistemdedir. Kârcılık aşıldığında veya asgari düzeye indirildiğinde geriye komünal düzen kalır. Komünal sistem sadece ekonomik alanda değil, tüm toplumsal alanlarda da geçerliliği olan evrensel yapısal özellikler taşır. Komünlerin temel sorunu ahlâkî ve politik olabilmektir. Uygarlık ve kapitalist modernitenin dayattığı bu değerlerden dışlanmayı demokratik moderniteyle aşabilmektir.

Dicle-Firat havzaları temel ihtiyaçlar olan tarımsal ürünler için gerekli su, enerji ve toprağı fazlasıyla sunmaktadır. Ortadoğı'nun ekolojik ve ekonomik toplumsallığı bu materyaller yeterince sağlanmadan gelişemez. Fakat yeterli bir zihinsel anlam birikimi oluşmadan bu yapısal materyaller yapısal toplumu tek başına oluşturamazlar. Dolayısıyla reel sosyalist toplumlar gibi kapitalist moderniteye hizmet etmekten ve onun içinde erimekten kurtulamazlar. Zihinsel anlam birikimi için hem tarihte, hem de modernitenin demokratik kefesinde oluşmuş birikimin akademik örgütlenmesi sağlam bir başlangıç olabilir. Unutmamak gerekir ki, tarihin ilk akademileri olarak Sümer zigguratları, Nippur, Babil, Nusaybin, Urfa, Bağdat Bilge Evleri uygarlıkların onlarsız edemeyeceğı gerçeğın de ifadesidirler. Demokratik modernite akademiyasız gelişemez. Kapitalist modernitenin kriz içindeki akademik dünyasına alternatif olarak örgütlenmek durumunda olan yeni bilimsel ve anlamsal dünya, ekolojik ve ekonomik toplumun vazgeçilmezidir. Bilimin ideolojik tekel olmaktan ve iktidar aracı olarak kullanılmaktan kurtulması ancak eşit (farkındalıkla birlikte), özgür ve demokratik toplumun inşasıyla, bunların iç içe yaşanmasıyla mümkündür. Her eko-topluluk ancak kapitalist moderniteyi aşmış bir bilinç ve örgütlülük olarak inşa edildiğinde anlamlı olabilir. Kapitalizmi, endüstriyalizmi ve ulus-devletçiliğı aşan bilinç, örgüt ve eylemsel irade oluşmadan, eko-topluluklar ve ekonomik toplum oluşamaz. Bilim ve bilinç ayrı, toplum ayrı anlayışları bir uygarlık çarpıtmasıdır. Bu da toplumun köleleştirilmesiyle bağlantılıdır.

Özgür ve demokratik toplum ancak kendisi için gerekli anlam bilinciyle yaşanabilir. Her ekonomik birim ekolojik bilinciyle yaşanabilir. Ekolojik bilince dayanmayan ekonomik birimler, yaşamlar kapitalist modernite içinde erimekten ve yaşamaktan kurtulamazlar. Ekolojik-ekonomik birimleri basit, teknolojiden yoksun birimler olarak düşünmemek gerekir. Gerektiğinde en karmaşık ve gelişkin teknolojiler de ekolojik-ekonomik birim ve birliklerde kullanılabilir. Hatta ekolojik-ekonomik birimler ideal teknoloji birimleridir. Teknolojinin en yararlı toplumsal kullanım alanlarıdır. Ortadoğı toplumunda teknolojik devrim en çok ekolojik-ekonomik toplum için gereklidir. Bu anlamda teknolojik devrim anti-endüstriyalisttir. Endüstriyalizmin hizmetindeki teknoloji köleliğe ve yıkıma götürürken, ekonomik ve ekolojik toplumun hizmetindeki teknoloji daha fazla özgür ve demokratik yaşama götürür. Özcesi teknolojiyle ekoloji arasındaki en anlamlı dengeyi demokratik modernite koşulları sağlar. Bunun için ideolojik savaşım moderniteler arası savaşımın vazgeçilmezidir. Bu mücadeleyi başarıyla vermeden, kapitalist modernite karşısında demokratik modernitenin yaşam şansı ve kalıcılığı hep zayıf bir olasılık, umut ve ütopya olarak kalır.

Ortadoğı coğrafyasında neolitik çağdan başlayarak tüm uygarlık çağları boyunca toplumu, maddi ve manevi kültürü besleyen, ekolojik ve ekonomik toplum yaşamıdır. Kapitalist modernite mahşerin üç atlısı olarak sermayeciliğıyle, endüstriciliğıyle ve ulus-devletçiliğıyle bu toplumsal kültürü çiğnemiş, hançerlemiş ve parçalamıştır. Buna karşılık yerine getirilmesi gereken temel görev, demokratik modernitenin demokratik-sosyalist, ekolojik-ekonomik ve ahlâkî-politik üçlü sacayağı üzerinde inşa mücadelesidir.